

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

İLK TUNÇ ÇAĞINDAN ORTA TUNÇ ÇAĞINA
GEÇİŞTE ORTA ANADOLU’NUN KOMŞU
BÖLGELERLE İLİŞKİLERİ

Mehmet CEYLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Hasan BAHAR

KONYA- 2024

Bu alışma, 16.10.2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

**Savunma
Tez Jürisi**

Danışman

Prof. Dr. Hasan BAHAR
Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Üye

Doç. Dr. Murat TURGUT
Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Üye

Prof. Dr. Fatih Mehmet BERK
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

ÖN SÖZ

Orta Anadolu Bölgesi, Anadolu’da merkezi bir konumda yer alan ve jeopolitik öneme sahip olan bir bölgedir. Bu bölge Anadolu’nun en erken dönemlerinden itibaren Doğu-Batı kültürleri arasında köprü görevi üstlenmiştir.

Tez çalışmamdaki amaç Erken Tunç Çağı’ndan Orta Tunç Çağı’na geçiş döneminde Orta Anadolu Bölgesi’nin diğer komşu bölgelerle olan ilişkileri hakkında bilgiler sunmak ve bu dönemle ilgili yapılacak çalışmalarda diğer araştırmacılara fayda sağlayabilmektir.

Tez çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bölgenin fiziki coğrafyası ele alınmıştır. İkinci bölümde bölgenin en erken dönemlerinden Orta Tunç Çağı’na kadar olan durumu ve bölgedeki yerleşmelerin özellikleri, yapılan arkeolojik kazılar yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise arkeolojik buluntular, mezarlıklar ve ölü gömme gelenekleri, madencilik, mimari, ticaret ve ticaret yolları alt başlıkları incelenerek bölgenin sosyo-ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve hazırlanma sürecinin her aşamasında bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Hasan BAHAR’a sonsuz teşekkür ederim. Çalışmalarımın her aşamasında beni destekleyen eşime, sabırları için çocuklarım Elanur ve Ahmet Akif’e, dualarını esirgemeyen annem Nurten CEYLAN’a ve kardeşim Tamer CEYLAN’a, çalışmalarımda yardımcı olan kıymetli arkadaşlarım Mustafa NOHUTCU, Doç. Dr. Tevfik PALAZ ve Abdullah SADIKER’e de sonsuz teşekkürler.

Konya, 2024
Mehmet CEYLAN

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet CEYLAN
	Numarası	044202011002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Eski Çağ Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Hasan BAHAR
	Tezin Adı	İlk Tunç Çağından Orta Tunç Çağına Geçişte Orta Anadolu'nun Komşu Bölgelerle İlişkileri

ÖZET

Orta Anadolu Bölgesi, Anadolu'nun en erken dönemlerinden itibaren Doğu - Batı kültürleri arasında köprü görevi gören ve jeopolitik öneme sahip bir bölgedir.

İlk Tunç Çağı, toplumların daha iyi örgütlendiği, önceki tarihi dönemlerin buluşlarının geliştirildiği, daha güçlü silahların ve ince işçilikli süs eşyalarının yapıldığı bir dönemdir. Anadolu'da yazının bulunmadığı bu dönemde Orta Anadolu'nun ve Konya Bölgesinin önemli yerleşimlerinde yapılan arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları hakkında bilgiler verilmiştir. Dönemin mimarisi, mezarlık ve ölü gömme gelenekleri, önemli ticaret yolları ve ticari faaliyetleri, madenciliği incelenmiştir. Depas, tankard, Suriye tipi şişeler, tepsiler, maşrapalar, çark yapımı tabaklar, kırmızı haç motifli çanaklar, idoller, silah ve aletler gibi önemli buluntular ele alınmıştır. Bu buluntular ışığında Erken Tunç Dönemi'nden Orta Tunç Çağı'na geçiş döneminde Orta Anadolu'nun diğer bölgelerle olan ticari, dini, kültürel, sosyal ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın en önemli amaçlarından birisi, Orta Anadolu ve Konya Bölgesinde yapılacak olan araştırmalara katkı sağlayabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Orta Anadolu, Erken Tunç Çağı, Konya Bölgesi, Höyükler, Geçiş Dönemi.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet CEYLAN	
	Numarası	044202011002	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Eski Çağ Tarihi	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Hasan BAHAR	
	Tezin İngilizce Adı	Relations of Central Anatolia with Neighboring Regions in the Transition from the Early Bronze Age to the Middle Bronze Age	

ABSTRACT

The Central Anatolia Region is a region owned by a geopolitical person who served as a personal between East and West from the earliest culture of Anatolia.

The Early Bronze Age is a period in which societies were better organized, the integration of previous periods of history was developed, and more powerful weapons and finely crafted ornaments were available. Information is given about the archaeological excavations and surface surveys carried out in the important settlements of Central Anatolia and the Konya Region during this period when writing existed in Anatolia. Architecture of the period, cemetery and burial styles, important trade routes and commercial activities, mining. Important finds such as depas, tankards, Syrian type bottles, trays, mugs, wheel-made plates, bowls with red cross motifs, idols, weapons and tools were discussed. These fluctuations in findings cause the commercial, religious, cultural and social relations of Central Anatolia with other regions to begin to emerge during the transition period from the Early Bronze Age to the Middle Bronze Age.

One of the most important aims of our study is to contribute to research conducted in Central Anatolia and Konya Region.

Keywords: Central Anatolia, Early Bronze Age, Konya Region, Mounds, Transitional Period

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1.1. Doğal Yapı.....	4
1.2. İklim ve Bitki Örtüsü	5
1.3. Akarsular ve Göller	7
1.4. Ova ve Platolar.....	11
1.5. Ulaşım	11
1.6. Yeraltı Kaynakları ve Madencilik.....	13
İKİNCİ BÖLÜM: ERKEN TARİHİ COĞRAFYA.....	15
2.1. Paleolitik Dönem ve Yerleşmeleri	15
2.2. Neolitik Dönem ve Yerleşmeleri	16
2.3. Kalkolitik Dönem ve Yerleşmeleri	19
2.4. İlk Tunç Çağı (M.Ö. 3000-2000) ve Bölgedeki Önemli Yerleşmeler	21
2.5. Orta Anadolu’da Erken Tunç Çağı Yerleşmeleri	27
2.6. Orta Anadolu’yu Etkileyen Kazılar	30
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İLK TUNÇ ÇAĞINDA BÖLGENİN SOSYO- EKONOMİK YAPISI	37
3.1. Buluntular	37
3.1.1. Depas ve Tankard Tipi Kaplar	37
3.1.1.1. Depaslar	37
3.1.1.2. Tankardlar	43
3.2. Suriye Tipi Şişeler.....	49
3.3. Tepsiler	58
3.4. Çark Yapımı Tabaklar	60
3.5. Kırmızı Haç Motifli Çanaklar (Red-Cross Bowls)	62

3.6. Maşrapalar	64
3.7. Andironlar	67
3.8. İdoller	68
3.8.1. İnce Uzun Gövdeli İdoller.....	68
3.8.2. İnsan Biçimli İdoller	68
3.8.3. Halka Biçimli İdoller	69
3.8.4. İnsan Biçimli İdoller (Yassı İdoller).....	72
3.8.5. Başı Delikli İdol	73
3.9. Silahlar ve Aletler	74
3.9.1. Baltalar	74
3.9.1.1. Ay Biçimli Baltalar	74
3.9.1.2. Sap Delikli Çekiç Baltalar	77
3.9.1.3. Hançerler	79
3.10. Mezarlıklar ve Ölü Gömme Gelenekleri	82
3.11. Madencilik	97
3.12. Mimari	108
3.13. Ticaret ve Ticaret Yolları	115
SONUÇ	118
KAYNAKÇA	120
EKLER	134

GİRİŞ

Orta Anadolu Bölgesi yerleşik yaşama geçişin ilk başladığı dönemden itibaren yoğun olarak yerleşik yaşama geçiş izleri barındıran bölgelerdir. Bölge üzerindeki çalışmalar, gezi ve araştırmalar yaklaşık iki yüz yıllık bir geçmişe uzanmaktadır. Yapılan araştırmalar ve arkeolojik kazılar, İlk Tunç Çağı ile Orta Tunç Çağı arasındaki geçiş döneminde farklılıklar olduğunu göstermektedir. Bu dönemde bölge üzerindeki höyüklerin çeşitli sebeplerle merkezileştiğini yani küçük yerleşmelerin tek bir yerleşim yerinde toplandığını görülmüştür.

Araştırmanın konusu, Orta Anadolu Bölgesi'nin İlk Tunç Çağı'ndan Orta Tunç Çağı'na geçiş dönemindeki tarihi ve kültürel varlığıdır.

Araştırmanın kapsamı dönemsel olarak ilk Tunç Çağı'ndan Orta Tunç Çağı, bölgesel olarak ise Orta Anadolu Bölgesi ile sınırlıdır.

Araştırmanın amacı; anılan dönemdeki bölgedeki insan topluluklarını merkezileşmeye zorlayan iklimsel, coğrafi, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel faktörlerin neler olduğunu ortaya koymaktır. Anadolu'nun tarih öncesinden tarihi döneme giriş olarak görülen Orta Tunç Çağı döneminde doğu-batı ilişkilerinin rolü, diğer taraftan da höyüklerdeki değişiklikler, madenlerin keşfi ile birlikte siyasallaşma dönemine geçilen bu dönemde yerel güçlerin (beyliklerin) siyasallaşma sürecinin aydınlatılmasına katkı sağlayabilmek, bütün bu süreci ve süreç içerisinde meydana gelen iklimsel, siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeleri jeolojik, ekolojik, arkeolojik ve antik yazılı belgeler ve modern literatüre bağlı kalarak ortaya koymaktır. Çalışmamızda yerel gelişmelere etki eden komşu bölgelerdeki siyasal etkileşimler göz önünde bulundurulacaktır. Çalışmamızda Orta Anadolu'nun, Çukurova, Karadeniz ve Batı Anadolu ile karşılıklı etkileşimlerinin yanı sıra Doğu Akdeniz ve Ege uygarlıklarının etkileri üzerinde durulacaktır.

Günümüz Konya ve Karaman illerini içine alan ise Orta Anadolu'nun güneyinde olup coğrafi olarak Konya Havzası olarak adlandırılan bir alanın büyük bir parçasını oluşturmaktadır. Bu alan Konya Havzası'nın güneyini oluşturan Obruk, Cihanbeyli ve Konya Ovası ile Taşeli Platosu olarak bilinen Antalya-İskenderun

arasındaki dağlık bölgenin kuzey eteklerini oluşturur. Bölgenin Eski Konya Gölü'nün yatağında yer alan çalışma alanımızın kuzeyi çorakçıl bitkiler, İran-Turan step bitkileri ile kaplı iken Akdeniz Bölgesi'nin kuzeyini oluşturan güneydeki yüksek dağlık bölge İran-Turan bitki örtüsü ile Akdeniz bitki örtüsü arasındaki geçiş kuşağındadır. Bu nedenle bölgenin kuzeyi tarıma dayalı koyun ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliğine bağlı tarımsal bir ekonomi ortaya koyarken, güneyinde ise yüksek platolardan oluşan alanlarda sebze, meyve üretimi, küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, orman, kereste ve madencilik faaliyetleri yapılmıştır.

Araştırma bölgemiz tarih öncesinden itibaren Anadolu'nun ulaşım ağı üzerinde yer alan Tursunlu yerleşmesinde kömür işletmelerinde bulunan kuvars taş alet topluluğu bulguları bölgenin 900.000 yıl önce Afrika-Avrupa arasındaki insan göçü ile ilişkisi bulunduğu arkeolojik materyallerden anlaşılmaktadır. Buranın doğu-batı bağlantısında bir geçiş alanı olduğunu ve Anadolu'daki insan evriminin en erken evrelerini aydınlatması bakımından oldukça önemli olduğunu göstermektedir. Hasan Dağı, Acıgöl gibi obsidyen yataklarına yakın olan bölge Akdeniz kıyı kesiminde yer alan birçok mağara yerleşmesinde kullanılan obsidyen aletlerin taşındığı bir yol güzergahı üzerindeydi.

Buzul çağının sonlarında bu havzayı kaplayan Konya Gölü'nün varlığından söz edilmektedir. Paleolitik çağın sonlarından itibaren Büyük Konya Gölü'nün çekilmeye başlamasıyla birlikte göl kenarlarında avcı toplayıcılara ait izler bulunmaktadır. 13.000 yıl önce Dervişin Hanı, 12.500 yıl önce Pınarbaşı, 11.500 yıl önce Boncuklu höyüklerinde görüldüğü üzere yerleşimlerin oluştuğunu göstermektedir.

Bölgedeki Neolitik çağdan itibaren insanların ilk üretime geçtiği neolitik kent devrimi olarak bilinen Boncuklu Höyük, Çatalhöyük, Beçene Zıvra Höyük, Karaman Can Hasan Höyüğü, Erbaba Höyüğü yerleşimleri, bölgedeki Toroslardan inen su kaynakları, çay ve dere yatakları çevresinde Konya Gölü'nün kıyı şeridinde oluşan alüvyonlar üzerine kurulduğu görülmektedir.

Bu dönemde bölgenin Hasan Dağı çevresindeki obsidyen kaynaklarını kullanarak Doğu Akdeniz yerleşmeleri ile ticari bir ilişkiye girdiği ortaya

çıkılmaktadır. Kalkolitik çağda ise neolitik çağdan itibaren kullanılan maden kaynaklarının kullanımda olduğunu Çatalhöyük ve Can Hasan Höyük 'teki bulgular göstermektedir. Bu bölgedeki neolitik çağda görülen ziraat, hayvan evcilleştirme ve madencilik çağdaşları olan yerleşmelere öncü bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bölgenin tarım, hayvancılık, madencilik potansiyelinin kalkolitik ve tunç çağlarını takip eden yerleşim yerlerine yansımaları olmuştur. Dünyada ve bölgesel anlamda iklim değişikliklerinin bölgede yapılan paleocoğrafya ve jeolojik araştırmalarda etkileri görülmüştür. Bölgedeki Paleolitik çağdan itibaren görülen insan faaliyetlerinin gelişiminde iklim değişimlerinin etkilerinin olduğu coğrafi araştırmalarla ortaya konmuştur.

Bu çalışmamızda İlk Tunç Çağı'ndaki bölgedeki yerleşimlerin coğrafi konumu, çevresel faktörlerin bunlar üzerindeki etkileri, bölgede ve komşularında görülen siyasal sistemlerin etkileri ve bu dönemden Orta Tunç Çağı'na geçişte yerleşimlerin özelliklerini, höyüklerin fiziki boyutlarındaki değişimler ve içerisindeki kültürel materyallerin yüzey araştırmaları ve kazılarda bulunan arkeolojik materyallerin değerlendirilmesi ile sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeler ele alınacaktır. Bu çalışmamızda özellikle bölgenin coğrafi yapısı, bitki örtüsü, bölgedeki iklimsel değişiklikler üzerinde durulduktan sonra tarih öncesi yerleşmelerinin bulunduğu konumlar, yerleşim özellikleri verildikten sonra daha çok konumuz olan İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı arasındaki belirgin olarak göze çarpan yerleşim yerlerinin özellikleri verilmeye çalışılacaktır. Bu çalışmalar bölgede yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları, kazılar, coğrafi araştırmalar, literatür ve bu konuda yayınlanan kaynaklar taranarak yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Doğal Yapı

Günümüz Konya ve Karaman illeri sınırlarını Orta Anadolu'nun güneybatısında coğrafi olarak Konya Havzası olarak bilinen bir alanın oluşturduğunu bilmekteyiz.

Konya Havzası 1500-2000 metre yükseklikteki Obruk Yaylaları ile birbirinden ayrılmış iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm kuzeyde Tuz Gölü Havzası (Cihanbeyli – Aksaray arası, yaklaşık 900-950 metre). İkincisi güneyde bulunan Konya-Ereğli arasında yaklaşık 1000-1050 metre yükseklikte bulunan Konya Havzası'dır.¹ Çalışma alanımız içerisine Hadim, Taşkent ve Ermenek'in yer aldığı dağlık bölgeyi de üçüncü bölüm olarak ekledik.

Kısmen Konya havzaları ve Tuz Gölü havzası kenarları faylı geniş çapta bir senklinalin sonrasında tekrardan dolması – çökmesi sonucu oluşan büyük bir çöküntü ovasıdır.²

Eski Konya Gölü 37°- 38° kuzey paralelleri ile 32°- 34° doğu meridyenleri arasında Konya, Ereğli, Çumra Karapınar ve Karaman ovalarını kapsayan Büyük Konya Kapalı Havzası içerisinde yer almaktadır. Konya Kapalı Havzası, yer şekilleri bakımından oldukça sade ve çevresi dağlarla çevrilmiş vaziyettedir. Havzayı doğuda Niğde – Bor Havzası, güneyde Toros Dağları, batıda Erenler Dağı, kuzeyde Bozdağlar ile Obruk Platosu, kuzeydoğuda ise Karacadağ çevrilmiştir.³

Orta Anadolu Bölgesi, Akdeniz kıyısına inen yollarla Batı Anadolu'yu bağlayan önemli bir yol ağı üzerinde bulunmaktadır. Doğu Akdeniz uygarlıklarını Ege uygarlıklarına bağlayan karayolları üzerinde bulunur.

¹ Ardos, 1984, s. 24.

² Ardos, 1984, s. 26.

³ Tapur, 2009, s. 100.

1.2. İklim ve Bitki Örtüsü

Orta Anadolu Bölgesi'nde karasal iklim şartları etkilidir. Bölgede yazları sıcak ve kurak, kışlar ise soğuk ve kar yağışlı bir iklim hakimdir. Gece ile gündüz arasında ve yaz ile kış mevsimleri arasında büyük sıcaklık farkları oluşabilmektedir. Yağışlar, ilkbahar aylarında halk arasında kırkikindi yağmurları olarak da bilinen yükselim yağışları (konveksiyonel yağışlar) şeklinde görülmektedir.⁴ Yaz mevsimlerinde tropikal hava kütlelerinin etkisi nedeniyle sıcaklık ve kuraklık görülür. Sonbahar ve kış mevsimlerinde ise genellikle Balkanlardan gelen hava kütleleri soğuk ve yağışlı günlerin Konya-Karaman Bölgesi'nde etkili olmasına sebep olmaktadır.

Aralık, ocak ve şubat ayları Orta Anadolu Bölgesi'nin en soğuk aylarıdır. Kış ve ilkbahar mevsimlerinin her ayında don olaylarına rastlanmaktadır. Yıllık ortalama yağış miktarı 323.8 mm. ile 340 mm. arasındadır.⁵

Orta Anadolu Bölgesi'nde ovalık kesim ile dağlık kesimler arasında büyük iklim farklılıkları görülmektedir. Sıcaklık oranları ovalık kesimlerde 30°C iken, bölgenin yüksek dağlık alanlarında 20-25°C civarında sıcaklık değerlerine düştüğü görülmektedir. Bu duruma bölgenin dağlarının yüksek olması ve yağış getiren rüzgarlara açık olmasının etkisi büyüktür.⁶

Eski dönemlerden beri iklimde ve buna bağlı olarak bitki örtüsünde çok büyük bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Örneğin Strabon'un eserinde "Tatta Gölü" olarak bahsettiği Tuz Gölü çevresindeki iklim ve bitki örtüsü hakkında verdiği bilgiler şöyledir:

"Tatta Gölü böyle bir yerdedir. Orkaorki ve Pitnissos'u çevreleyen Lykaonia platosu soğuk, ağaçsız bir yerdir ve az su bulunur. Ancak buna rağmen yabani merkeplerin otlak yeridir, Hatta kuraklık nedeniyle az sayıda su bulunabilen yerlerden birisi olan Soatra'da (Garsaura yakınında bir kasaba) hâlen su para ile satılır ve buradaki kuyular dünyanın en derin kuyularıdır... Ayrıca bu civarda

⁴ Bozyiğit, Güngör, 2013, s. 177.

⁵ Biricik, 1986-1987, s. 92.

⁶ Bahar, 1996, s. 15.

iyi iskan edilmiş, Tatta Gölü civarından daha zengin ve bereketli topraklara sahip İkonion kenti de yer alır.”⁷

Strabon’un bahsettiği gibi bölgede o dönemde de günümüze benzer özellikte soğuk ve kurak bir iklim ve zayıf bir bitki örtüsü mevcuttur. Bölgede az su bulunması nedeniyle suyun daha o dönemlerde bile ticaretinin yapılması da oldukça ilginç olmakla beraber bölgenin durumunu ortaya koyması bakımından değerlidir.

Orta Anadolu Bölgesi’nde 6000 yıl kadar önce odunsu vejetasyona nazaran otsu vejetasyonun daha yaygın olduğu bilinmektedir. Yüksek yerlerde çam ve meşe ağaçlarından oluşan ormanlar bulunmaktaydı. İç Anadolu’nun düzlük alanlarında ve nemli vadi tabanlarında söğüt, fındık, ceviz, gürgen, ıhlamur, dışbudak, huş (kayın) ağaçlarının yer aldığı anlaşılmaktadır.⁸

Günümüzden yaklaşık 3500 yıl önce nemlilik oranında meydana gelen bir artış, sedir ağaçlarının bölgenin yüksek kesimlerinde yaygınlaşmasına neden olmuştur. Meşe ormanları ve karaçam ormanları, iklimin kuraklaşması ve yaklaşık 4000 yıldan beri devam eden insan tahribatları sonucunda yerini antropojen bozkırlara bırakmıştır.⁹

Bölgede son buzul döneminden itibaren bozkır bitki örtüsü yaygınlaşmaya başlamıştır. Bölgede çok eskiden beri ova stepi mevcuttur.¹⁰ Deniz seviyesinden 800-1100 m. arasında değişen yükseklikte bulunan bitkilerdir. Orta Anadolu Bölgesi’nde 1000-1250 m. arasındaki yüksekliklerde bulunan bitki örtüsü ise alçak dağ step ormanlardır. 1200-2000 m. yükseltide yer alan yüksek kesimin bitki örtüsü ise yüksek dağ stepleri ve step ormanlarıdır. Orman kesiminin üstü kısımlarında alpinik çalılar ve otların yer aldığı görülmektedir.¹¹

Bozkır İlçesi’nden Geyik Dağı’nın İç Anadolu’ya bakan yamaçlarda zirveye kadar Irano-Turanian, Akdeniz, Endemik Akdeniz ve Endemik Irano-Turanian kökenli bitki türleri egemendir. Sertavul Geçidi-Karaman arası ise Irano-Turanian,

⁷ Strabon, XII, 6, 1.

⁸ Atalay, 1994, s.207.

⁹ Atalay, 1994, s. 207.

¹⁰ Aka, 2007, s. 46.

¹¹ Çetik, 25-26.

Endemik Irano-Turanian ile Endemik Akdeniz bitki türü özelliklerini göstermektedir.¹²

Seydişehir İlçesi'nin Maden Bölgesi'ndeki ise Akdeniz ikliminin etkisi biraz azalmakta ve floranın %12'i Irano-Turanian, %3 Endemik Irano-Turanian, %3,2 Doğu Endemik Akdeniz, %5,1 Akdeniz %4,2 Türkiye Endemikleri ve %4,9 Avrupa-Sibirya, %62,6 diğer türlere ait olduğu bilinmektedir.¹³

Görüldüğü üzere Konya Bölgesi'nin güneyinde yer alan dağlık kesiminde Orta Anadolu ve Akdeniz bitki türleri bulunur. Irano-Turanian bitkilerin bu bölgeye kadar olan alanda etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Konya'nın batı ve güney alanlarındaki dağlık kesimlerde doğal orman örtüleri yer alır. Pek çok yerde ormanların tahrip edilmesi neticesinde fundalık ve çalılığa dönüşmüşlerdir. Taşkent, Seydişehir, Bozkır, Hadim, Doğanhisar, Beyşehir ve Ilgın ilçelerinde bu ormanlar görülmektedir. Aladağ Boğazı'nda (Hadim İlçesi) az miktarda görüldüğünü söyleyebiliriz. Yörede çam (%50), ardıç (%25), meşe (%10), ladin-kökmar (%10 ve dişbudak (%2) en yaygın ağaçlardır. Bunların dışında kızılçam, sedir, çitlembik ve şimşir de görülen diğer ağaç türleridir.¹⁴

1.3. Akarsular ve Göller

Konya Kapalı Havzası içerisinde yer alan Konya Ovası'nda, etrafındaki dağlardan ve kaynaklardan beslenen pek çok mevsimlik dere ve çay bulunmaktadır. Konya Bölgesi bataklık alanlar, küçük göller ve yeraltı suları bakımından da oldukça zengindir. Konya Ovasının eski göl tabanına sahip olması yeraltı sularının zengin olmasında etkili olmuştur.¹⁵ Konya bölgesinde en önemli akarsu Çarşamba Çayı'dır.

Çarşamba Çayı Konya Kapalı Havzası'nın güneybatısında yer alan önemli su kaynaklarından biridir. Kar ve yağmur suları ile beslenen bu akarsu Akdağ, Göladağı ve Haydar Dağı'nın kuzey ve doğu yamaçlarından doğar. Karstik kaynakların da yer yer dahil olmasıyla güçlenmektedir. Bu kaynakların en önemlisi Bozkır ilçesinde bulunan Aygır (Sugözü) Pınarı'dır. Aygır Pınarı'ndan sonra Kuruçay, Kayapınar,

¹² Çetik, s. 28.

¹³ Çetik, s. 28-30.

¹⁴ Bahar, 1996, s.16.

¹⁵ Bozyiğit-Güngör, 2013, s.179.

Söğüt ve Çökelez Deresi gibi irili ufaklı pek çok dere Çarşamba Çayı'na katılmaktadır. Çarşamba Çayı Bozkır'dan geçere Kardere ile “Suçatı” adı verilen yerde birleşir. Bu birleşmeden sonra Mavi Boğaz içerisinde doğuya doğru harekete etmeye başlar. Mavi Boğaz'dan çıkan Çarşamba Çayı, Apa Barajı'na ve sonrasında Çumra Ovası'na ulaşır.¹⁶ İlk Tunç Çağı höyüklerinin çoğunluğu Çarşamba Suyunun Konya ovasına kavuştuğu Çumra civarında toplanmıştır. Bu höyüklerin büyük bir kısmı çayın Toroslara uzantısı boyunca sıralanmışlardır. Eski Konya Gölü ile Çarşamba suyunun uzantılarını içine alan geniş ovada sayıları yüzü bulan höyükler yer almaktadır.¹⁷ Neolitik Döneme ait en eski yerleşim yerlerinden birisi olan Catalhöyük de Çarşamba Suyu çevresinde kurulmuştur.

Bölge halkı için bu nehir oldukça önemliydi. Muhtemelen bu sebeple Çarşamba Çayı'nı kutsallaştırmak istemişlerdir. Çarşamba Çayı'nın taşması ve sonrasında verimliliğini iyileştirmek için yapılan tüm çalışmalar tanrılar ve güçlü bir tanrıça etrafında şekillendirilmiştir. Bu durum zamanla halk arasında sıkça anılan Iconium Ovası'nın sulanması ile ilgili dini bir hikâyeye dönüşmüştür. Tufan Hikâyesi ile benzerlikler göstersen bu efsaneye göre, Tanrı selin yıkıcı etkisini faydalı bir hale dönüştürerek bu ovanın sulanmasını sağlamıştır. Böylece Tanrılar sayesinde sellerin yıkıcı etkisinin yok olduğu veya sellerin etkisinin azaldığı düşünülmüştür. Çarşamba Çayı'nın doğal yıkıcılığı ile Tufan Hikayesi arasında bağ kurulma sebebi, muhtemelen yaşadıkları şehirlerinin ne kadar köklü ve eski bir yerleşme olduğunu ortaya koymak için olabilir. Çünkü Iconium da yaşayan halk yerleşim yerlerini, Tufan'dan sonra kurulan ilk şehir olarak tanımlamışlardır.¹⁸

Konya bölgesinde Meram, Sille, Divle, Çiğil (Ilgın), Beşgöz (Sarayönü), Tekke (Ilgın), Yulanyusuf (Akşehir), Aliçay (Doğanhisar) Konya ve ilçelerindeki akarsulardır.¹⁹

Karaman Ovası ve çevresinde; Kavakağzı Deresi, Çatak Deresi, Deliçay, Kocadere (Divle Özü), İbrala Deresi, Gödet Çayı, Buğdaylı Deresi, Fisandon Çayı, Lale Deresi ve Duma Deresi bölgede yer alan belli başlı akarsulardır.²⁰

¹⁶ Buldur, A.D, Sarı S. 2012, s. 91-93.

¹⁷ Bahar, 2017b, s. 128.

¹⁸ Ramsay, 1907, s. 325- 326.

¹⁹ Bahar H, Karauğuz G, Koçak, 1996, s. 17.

Büyük Konya Gölü'nün çekilmesiyle bölgede küçüklü büyüklü pek çok göl oluşmuştur. Konya bölgesinde Tuz, Akşehir, Suğla, Beyşehir, Çavuşçu (Ilgın Gölü), Terzihan, Acıgöl, Tuzla, Akgöl (Ereğli) ve Devecipınar Gölleri gibi belli başlı göller yer almaktadır.

Bunlardan tektonik kökenli Tuz Gölü, Türkiye'nin kapladığı alan bakımından ikinci büyük gölüdür. Tuz Gölü yaklaşık 1.500 km²lik bir yüzölçümüne sahiptir. Gölün uzunluğu kuzey-güney doğrultuda yaklaşık 80 km. genişliği ise 50 km. kadardır. Tuz Gölü Havzası diğer havzalardan farklıdır. Çünkü Tuz gölünün etrafında platolar yer almaktadır.

Havzanın batısında ve güneyinde geniş alüvyal düzlükler bulunmaktadır. Göl yüzeyi Pleistosen'in nemli döneminde 1000 yüksekliğe kadar ulaşmıştır. Tuz Gölü yaz mevsiminde kurumaya başlar. Kuruyan bu alanlarda tuz elde edilir.²¹

İç Anadolu Bölgesi'nin güneybatısında bulunan Akşehir Gölü, Afyonkarahisar-Konya illerinin arasındadır. Akarçay Kapalı Havzası'nın güneydoğusunu oluşturan bir alt havza durumunda olan Akşehir Gölü Havzası, bölgedeki dağlar arasındaki bir çöküntü alanda oluşmuştur. Yine bir çöküntü havza olan ve Akşehir Havzasını da içine alan Akarçay Havzası ise, Afyonkarahisar'ın batısında bulunan Sincanlı Ovası'ndan başlayıp Konya'nın Doğanhisar- Akşehir -Tuzlukçu ilçelerini de içine alır. Tektonik oluşum sonucu ortaya çıkan Akşehir Gölü, halen aktif durumda olan Sultan Dağları fay hattı üzerinde düz zeminli bir alanda oluşmuştur. Kuzeydoğu-güneybatı genişliği yaklaşık 23 km ve doğu-batı genişliği 21 km kadardır.²² Eber Gölü, Akşehir Gölü gibi Emirdağı ile Sultan Dağları'nın arasındaki çukurluk bölgede yer alan tektonik bir göldür. Eber Gölünün suları tatlı, Akşehir Gölü'nün suları ise tuzludur.

Konya'nın Ilgın ilçesinin kuzey yönünde ve 6 km uzaklıkta yer alan Çavuşçu Gölü (Ilgın Gölü), 27 km²'lik bir alanı kaplamaktadır. Tektonik oluşumlu bir tatlı su gölü olup, etrafı bataklıklar ve sazlıklarla çevrilidir. Bulcuk Çayı, Doğanhisar Çayı,

²⁰ Kurt M., 2012, s. 17.

²¹ Bahar- Koçak, 2004, s. 6.

²² Çatal-Dengiz, 2015, s. 18-26.

Çiğil Deresi bu gölü besleyen önemli su kaynaklarıdır. Ortalama 2-10 derinliğe sahip olan gölün deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık 1019 metredir.²³

Konya Havzasındaki göl oluşumları sadece tektonik kökenli değildir. Konya – Antalya sınırında Toroslar’ın zirvelerinde Sülüklügöl, Dipsiz Göl, Eğrigöl gibi krater göller vardır. Bunun dışında bölgede yer alan ilginç bir göl tipi de obruk gölleridir. Bölgede yer alan obruk gölleri; Aksaray yakınlarındaki Obruk Gölü, Konya-Karaman arasındaki Timraş (Gökköy) Gölü ve Karapınar’ın kuzeyindeki Çıralı Göl’dür.²⁴

Kuaterner’in nemli dönemlerinde, Konya Havzası’nda derinliği 15 ile 20 m. arasında değişen geniş bir göl ortaya çıkmıştır. Büyük Konya Kapalı Havzası içerisinde olan Eski Konya Gölü, Konya, Karaman, Çumra, Ereğli ve Karapınar ovalarını sular altında bırakacak kadar geniştir. Bölgedeki höyüklerde bulunan Dreissensia (3 köşeli midye), diğer kabuklu hayvan fosillerinin C14 metodu ile yapılan çalışlarda Pleistosen Gölü olarak da adlandırılan Eski Konya Büyük Gölüne ait izler ve seviyelerin olduğu anlaşılmıştır.²⁵

Yaklaşık 9000 yıl önce kurulan Çatalhöyük, eski Neolitik yerleşim merkezlerinden biridir. Geniş bir alanda kurulan bu kent ilk tarımcı topluluklar arasında sayılmaktadır. Konya’nın Çumra ilçesinin yaklaşık 12 km. kuzeyindeki Çatalhöyük, Neolitik Dönemden beri yörenin yerleşime elverişli olduğunu göstermektedir. Pleistosen Konya Gölü’nün sularının çekilmesi ile birlikte Konya Havzası’nda bazı yerleşim yerlerinin kurulduğu görülmektedir.²⁶ Bu yerleşimlerin en önemlilerinden birisi olan Çatalhöyük, Eski Konya Gölü sınırları içerisinde ve Çarşamba Çayı’nın kıyısında kurulmuş bir yerleşim yeridir.²⁷ Göllerin çekilmesi ve kuruması sonucunda oluşan verimli topraklarda tarım ile uğraşan toplulukların yüksek bir kültür seviyesine ulaştıkları bilinmektedir.²⁸

²³ Aşıkkutlu, Akköz, Öztürk, s. 1-9.

²⁴ Bahar, H., Karauğuz, G, Koçak, G, s. 17-19.

²⁵ Tapur, 2009, s. 99-115.

²⁶ Erol, O., 1971, 13-52.

²⁷ Mellaart, J.1962, s.41-65.

²⁸ Tapur, 2009, s. 99-115.

1.4. Ova ve Platolar

Konya Ovası; İç Anadolu Bölgesi'nin güneybatısından başlayıp orta kesimlerine kadar uzanmaktadır. Konya Ovası alanı kuzeybatı ve kuzeyde Bozdağ ve Obruk Platolarını içine alır. Batıda Loras, Gevele ve Tekkeli Dağları, güneyde Sultan Dağları ile çevrili olup, doğuda Ereğli Ovası'ndan Karaman ilinin güney kesimlerine kadar devam eden Toros Dağlarının iç yamaçlarına kadar uzanır.

Konya Ovası'nın alanı, kuzey-güney yönünde 80 km'ye, doğu-batı yönünde ise 50 km'ye uzanır. Ova kuzeyde 38°08' N güneyde 37° 06' N paralelleri, batıda 32°20' E, doğuda ise 34° 00' E meridyenleri arasında yer alır.

Konya Ovası içinde bataklık alanı da dahil olmak üzere Hotamış Ovası (800 kilometrekare), Karapınar Ovası (700 kilometrekare), Karaman Ovası (500 kilometrekare) ve Ayrancı Ovası da dahil olmak üzere Ereğli Ovası (2500 kilometrekare) olarak kabul edilmektedir.²⁹

Bu ovalar dışında Ilgın, Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Doğanhisar, Yunak, Akgöl, Karapınar ve Çumra Ovaları bölgede yer almaktadır. Konya Bölgesinde Tuz Gölü'nün batısında Cihanbeyli Platosu, güneyde ise Obruk Platosu yer almaktadır.

Konya ve çevresi İç Anadolu bölgesinin yeryüzü şekilleri bakımından en düzlük bölgesidir. Buna binaen Kızılırmak yayının güneyinde kalan bölüm için kullanmış oldukları “Aşağı Ülke (KUR ŠAP -LI-TI)” terimi ile Konya Ovası'nın işaret edilmiş olma ihtimalinin yüksek olduğu araştırmacılar tarafından kabul görmektedir. Hititler, yayın iç tarafında kalan alana ise “Yukarı Ülke (KUR^{URU} UGU^{TI}) ” ismini vermişlerdir.³⁰

1.5. Ulaşım

Çok eski dönemlerden bu yana Anadolu'da iki ana yol güzergahının olduğunu bilmekteyiz. Bunlardan biri Smyrna (İzmir) ile Efes'den (Ephesos) başlayıp doğuya giden yol olan Doğu-Batı Yolu; diğeri ise önceleri Sinope, daha sonradan ise Amisos'dan başlayarak Akdeniz'e inen Kuzey- Güney Yolu denilen yoldur. Konya

²⁹ Bozyiğit, Tapur, 2009, s.138-139.

³⁰ G.F. Del Monte-J. Tischler, 1978.

Bölgesi Kuzey-Güney yolu hattının biraz dışında kalmaktadır. Doğu-Batı yolunun iki hattından bir tanesi buraya ulaşır. Bu yolun Ephesos'dan, Maiandros Vadisi'ne uzandığını biliyoruz. Buradan sırasıyla Magnesia (Söke yakını), Tralleis (Aydın), Hieropolis (Denizli), Apameia (Dinar) taraflarından Ikonion'a (Konya) ulaşmaktadır.

Ikonion'da yollar ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi Tyana (Kemerhisar), Kilikia Kapıları üzerinden Kilikia'ya, diğeri ise Ikonion'dan önce Garsaura'ya (Aksaray) oradan da Kaisareia (Mazaka/Kayseri) ulaşmaktadır.³¹

Ksenophon, "Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)" adlı eserde, Cyrus'un çıktığı seferde, Kaystrou Pedion'dan (Bolvadin-Üçhöyükler Köyü) yaklaşık on fersah yol gittikten sonra iki gün sonra Thymbrion'a (Konya-Akşehir Ulupınar Köyü) ulaştığını anlatır. Hatta yolculuğu esnasında bir yol kenarında "Frigya Kralı Midas Pınarı" diye adlandırılan bir su kaynağından da bahsetmiştir. Buradan hareket ederek on fersah daha ilerledikten sonra iki gün içerisinde Tyriaion'a (Konya- Ilgın) ulaşmışlardır. Cyrus'un Hellen ordusu, Ilgın'dan yola çıkmış ve 20 fersah ilerleyerek Ksenophon'un "Frigya'nın son şehri" olarak tanımladığı Iconium'a üç günde ulaşmıştır.³²

Sertavul Geçidi, Konya Ovası'ndan Taşucu'na bağlantıyı sağlayan, deniz seviyesinden yüksekliği 1650 metre olan Toros Balkar dağ silsilesinin üzerinde yer alan önemli bir geçittir. Gülek Geçidi (Pylae Kilikia) ise İç Anadolu ile Çukurova arasında bağlantıyı sağlayan ve "Kilikya Kapıları" olarak da adlandırılan Toroslar'ın en önemli geçitlerindendir.³³

Bölgede bulunan Hasandağ ve Acıgöl obsidyen yatakları Neolitik Dönem'de Çatalhöyük yerleşmesinin gelişiminde çok büyük rol oynamıştır. Önemli bir konumda olan Çatalhöyük ticari bir merkez durumundaydı.

Kalkolitik Dönem'de Batı Çatalhöyük, Canhasan III, Hacılar ve Kuruçay arasında bir yol bağlantısı bulunmaktadır. Bu dönemde Obeyd ve Tel Halaf'ın Orta Anadolu ile ticari faaliyetlerde bulunduklarını bilmekteyiz. Kuzey Suriye bağlantıyı

³¹ Bahar, 1996, s. 21.

³² Ksenophon, Anabasis, II, 13- 19.

³³ Bardakcı, 2018, s. 43.

sağlayan Göksu Vadisi yol ağı dikkati çekmektedir.³⁴ Göksu (Kalykadnos) Vadisi Yolu olarak bilinen bu güzergâh; Seleukeia'dan (Silifke) başlayıp, Olba (Uzuncaburç), Claudiopolis (Mut), Laranda (Karaman) üzerinden Ikonium'a (Konya) kadar uzanan en önemli yoldur.³⁵

İlk Tunç Çağı'nda Orta Anadolu'nun batı ile olan bağlantısını sağlayan en önemli merkezlerin Çeşmecik ve Karasevinç olduğunu da bilmekteyiz.³⁶

Konya'yı Alanya, Manavgat çevresine bağlayan nehir yatakları ve vadiler vardır. Bu bölgedeki Akdeniz kıyı bölümünde limanlar olmakla birlikte dağlar doğu – batı doğrultusunda uzandığı için daha ziyade yollar Eğirdir, Beyşehir, Suğla Oluğu olarak adlandırılan havza ile Akşehir, Ilgın, Konya ovalarını Çukurova'ya bağlayan Kilikya Geçitleri ile ulaşan ana güzergahtan oluşmaktadır.

Bu geçit güzergahlarının Tursunlu buluntularından itibaren 900.000 yıldır kullanıldığı görülmektedir. Bu güzergâh üzerindeki çay ve dere kaynaklarının suladığı alanlarda yerleşimlerin yoğunlaştığı görülmektedir.

1.6. Yeraltı Kaynakları ve Madencilik

Konya bölgesinde pek çok maden kaynakları bulunmaktadır. Boksit Seydişehir, Ereğli ve Balkar Dağları çevresinde; linyit Seydişehir, Ilgın, Ayrancı (Karaman) ilçelerinde; Ladik'te civa ve Sızma'da civa ve gümüş, Bozkır'da barit ve kurşun, Ereğli, Cihanbeyli ve Beyşehir ilçelerinde krom; Bozkır, Hadim ve Beyşehir ilçelerinde demir; Meram ilçesinde manyezit, Cihanbeyli'de sodyum; Hadim ve Ilgın'da kalker yatakları bulunmaktadır.³⁷

Çatalhöyük Neolitik yerleşmesinde insanlar binlerce yıl önce bölgenin madenlerini bilmekteydi. Çatalhöyük VI – VII. tabakalarda yer alan yeşil bakır taşı ve mavi bakır cevheri, parlak renkli bakır cevherinden yapılmış süs eşyaları ölü hediyeleri olarak kullanılmıştır.³⁸ Çatalhöyük'te boncuk, pendentif, tüp ve küçük

³⁴ Bahar, 1996, s.21.

³⁵ Aka, Kösten, Üner, 2023, s. 688.

³⁶ Bahar, 1996, s. 21.

³⁷ Bahar, 1996, s. 19.

³⁸ Bahar, 1996, s. 20.

nesnelerin üretiminde bakır ve kurşunun kullanıldığını bilmekteyiz. (Çatalhöyük Tabaka IX)³⁹

Çatalhöyük'ün yaklaşık 80 km batısında, Suğla Gölü yakınlarındaki Suberde'de neolitik tabakalarda 4 cm uzunluğunda bakırdan yapılan bir bızın bulunması bölgenin maden işlemeciliğinde ulaştığı noktayı göstermesi bakımından oldukça önemlidir.⁴⁰

Bölgede bulunan uzunluğu 80 km, genişliği 25 km olan Tuz Gölü ve Meke Tuzlası (Karapınar) tuz elde edilen önemli tuz yataklarıdır.⁴¹ Strabon eserinde ‘‘Tatta Gölü ‘’ olarak bahsettiği Tuz Gölü ve çevresi ile ilgili olarak şu ilginç bilgileri vermektedir:

‘‘Galatia’dan sonra güneye doğru Tatta Gölü gelir. Bu göl Morimene yakınında Büyük Kappadokia boyunca uzanır fakat Büyük Phrygia’nın bir parçasıdır. Bundan sonra da büyük bir kısmı Amyntas’a ait olan ve Tauroslara kadar uzanan bölge gelir. Doğal bir tuzla havuzu olan Tatta Gölü’nün içine sokulan herşeyin etrafındaki su çabucak donar. Buradaki insanlar ipten yapılmış halkaları içine soktuktan kısa bir zaman sonra tuzdan çelenkler şeklinde çıkarırlar Hatta tuz nedeniyle kanatlarıyla suya dokunan kuşlar bile kanatlarındaki tuzun ağırlığıyla uçamazlar ve bu suretle yakalanırlar.’’⁴²

Strabon’un ifadelerinden bölgenin her dönemde önemli bir tuz merkezi olduğunu anlamaktayız. İnsanların İlkçağda avcı toplayıcılıktan tarımsal üretime geçmeleri, bitkisel gıdaları da besin maddelerine eklemelerine ve bunun sonucu olarak et tüketimlerinin nispeten azalmasına sebep olmuştur. Bu da sodyum klorür olarak bildiğimiz yemek tuzunun ek olarak alınması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bunun doğal sonucu olarak insanlar doğal tuz kaynaklarından faydalanmaya yönelmiştir.⁴³

³⁹ Bahar, 2011, s. 32.

⁴⁰ Bahar, 2011, s. 32.

⁴¹ Bahar, 1996, s. 19.

⁴² Strabon, XII, 5, 4.

⁴³ Erkut, 1990, s. 1.

İKİNCİ BÖLÜM

ERKEN TARİHİ COĞRAFYA

2.1. Paleolitik Dönem ve Yerleşmeleri

Paleolitik (Eski Taş Çağı) adı verilen bu dönem insanların doğada avlayarak ve ne bulduysa toplayarak yaşamlarını sürdürdüğü tarih öncesinin en uzun evresidir.⁴⁴

Eski anlamına gelen “Palaios” kelimesi ile taş anlamındaki “lithos” sözcüklerinden türeyen Paleolitik (Eski Taş Çağı), taş teknolojisindeki gelişime göre üç ana evreye ayrılmaktadır.⁴⁵ Alt Paleolitik Günümüzden Önce (G.Ö.) 1.000.000 – 150.000, Orta Paleolitik (G.Ö. 150.000 – 40.000) ve Üst Paleolitik (G.Ö. 40.000-10.000)

Çalışma alanımızda bu döneme tarihlenen yerlerden biri Dursunlu’dur. Dursunlu buluntuları adını günümüzde Konya’nın Tuzlukçu ilçesine bağlı olan Dursunlu köyünden almaktadır. Bu buluntuları Konya’nın 54 km. kuzeybatısında ve Ilgın Gölü’nün batısında yer alan Dursunlu köyünün sınırları içerisinde bulunan kömür ocağında tespit edilmiştir.

900.000 yıl önce bu alanda yaşayan Homo Erectus türüne ait kanıtlar sayılabilecek kuvars taş aletlerden başka, su aygırı, fil, iki tür at, deve, geyik, bizon, gergedan, dev kunduz, domuz, etçiller, çeşitli kuş türleri, balık, kurbağa ve pek çok küçük memeli türünü içeren sekiz yüzden fazla fosil ele geçirilmiştir. Burada yapılan çalışmalar Anadolu’daki insan evriminin en erken dönemlerine ışık tutması bakımından çok önemlidir.⁴⁶

Konya bölgesinde bu döneme tarihlenen diğer yerleşme Suğla Gölü kıyısında yer alan Kürtini’dir. 1963 yılında Prof. Ralph S. Solecki yönetiminde bir ekip tarafından tespit edilmiştir. Paleolitik döneme ait kültür buluntuları Kürtini’nde ele geçmiştir.⁴⁷

⁴⁴ Bahar, 2004, s. 19.

⁴⁵ Sevin, 2003, s. 7.

⁴⁶ Güleç, Howell, White, Karabıyıkoglu 2003, s.79-90.

⁴⁷ Bahar ,1996, s. 23.

Anadolu’da Üst Paleolitik Çağ’da çok şiddetli soğuklar yaşanmaktaydı. Anadolu bu yüzden yerleşimlerin gelişimi için çok uygun bir yer değildir.⁴⁸ Sıcaklıkların yükselmeye başlaması ile ormanların kapladığı alanlar artmaya başlamıştır. Bozkırların yerini ise çayırılık alanlar almıştır. İç Anadolu Bölgesi’nde de bataklık ve göllerin genişlemesiyle büyük hayvan sürüleri buralarda toplanmaya başlamıştır.⁴⁹ İnsanlar da dereler ve su kaynaklarının etrafında yerleşime başlamıştır.⁵⁰ Bu dönemde insanlar iri çakıl taşlarından aletler yapmışlardır.⁵¹

Mezolitik Çağ (Ara Taş Dönemi) G.Ö. 10.000 – 8.000 yılları arasına tarihlenmektedir. Paleolitik’ten Neolitik Çağ’a bir geçiş süreci diyebileceğimiz bu dönemin en dikkat çeken özelliği “mikrolit” denen çakmak taşı, obsidyen vb. taşlardan yapılan küçük taş aletlerdir. Yine bu dönemde kemik alet kullanımının yaygınlaştığını ve aletlerdeki çeşitliliğin arttığını görmekteyiz. Karain, Beldibi, Öküzini, Belbaşı (Antalya), Şarklı Mağara (Gaziantep), Baradız (Burdur) önemli Mezolitik merkezlere örnektir.⁵² Pınarbaşı, Konya Bölgesi’nde bu çağa tarihlenen önemli bir yerleşmedir.⁵³

Süleyman Hacı köyü (Karaman) yakınındaki Pınarbaşı’nda yapılan arkeolojik kazılarda bu döneme ait yerleşme izleri bulunmuştur.

Bu dönemi temsil eden önemli yerleşmelerden biri de Dervişin Hanı’dır. Konya’nın 60 km. doğusunda, Merdivenli Yayla köyünün batısında bulunan Dervişin Hanı’nda yaklaşık 10.000 yıl öncesine ait taştan yapılmış bir el baltası bulunmuştur.⁵⁴ Buradaki taş alet buluntuları Konya Ovası’nın en erken buluntularıdır.

2.2. Neolitik Dönem ve Yerleşmeleri

Neolitik Çağ (Yeni Taş Çağı) yaklaşık olarak M.Ö. 8.000 – 5500 yıllarına tarihlenmektedir. Neolitik dönemde ortaya çıkan en önemli olgu hızlı değişim

⁴⁸ Özdoğan, 2002, s. 56.

⁴⁹ Özdoğan, 2002, s. 57.

⁵⁰ Bahar, 1996, s. 23.

⁵¹ Sevin, 2003, s. 7.

⁵² Sevin, 2003, s. 14-15.

⁵³ Özdoğan, 2002, s. 62.

⁵⁴ Bahar, 2015a, s. 271-297.

sürecidir. Bu nedenle “Neolitik Devrim” olarak adlandırılır. Bunun yanında “Cıvalı Taş Devri”, İlk Üretici Köy Toplulukları” gibi isimler de verilmiştir.⁵⁵ Bu dönemde insanlar mağaraları terk ederek açık alanlarda köyler kurmuş ve kalıcı yerleşik yaşama geçmişlerdir. Avcılık ve toplayıcılık sürecinden de hızlıca tarım ve hayvancılığa geçiş yapmışlardır.⁵⁶

VII. bin yılın başlarında insanlar kilin özelliklerini keşfettiler. Kile çeşitli şekiller vererek, ateşte pişirip çömlekçiliği uygulamaya başladılar. Çanak çömlek üretiminin yapılmaya başlanmasıyla yiyeceklerin pişirilmesi, saklanması kolaylaşmıştır. Bu durum kültürel yaşamda bir değişim meydana getirmiştir.⁵⁷

Neolitik Çağların Çömleksiz-Çömlekli şeklinde ayrılması yalnızca çanak çömlek yapımı ve kilin kullanımıyla ilgili değildir. Bu bölünmede insanların yaşam şekilleri de etkili olmuştur. Örneğin ilk dönemde insanlar yerleşik yaşamın belirtileri gösterse de yaşamlarında avcılık ve toplayıcılık hâlâ temel anlayış olarak devam etmektedir. İkinci dönemde ise köy yaşantısı ve çiftçilik tüm yönleriyle belirgin bir şekilde ortaya çıkmış ve insanların bir yaşam biçimi haline gelmiştir. Bundan dolayı Çanak-Çömleksiz Neolitik, beslenme ekonomisi, yaşam biçimleri ve çanak çömlek kullanımı gibi insanların yaşamında köklü değişiklikler nedeniyle Çanak-Çömlekli Neolitik dönemden ayrıldığı düşünülmektedir.⁵⁸

Anadolu’da Neolitik Çağ’da sosyal ve toplumsal yaşantı yerleşim alanlarının ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Anadolu bu dönemde gelişmiş bir toplumsal düzeye ulaşmayı başarmıştır. Neolitik Dönem’le birlikte Anadolu’da halk şölenleri, kamusal alan ve hasat şenlikleri gibi sosyal etkinlikler de görülmeye başlanmıştır.⁵⁹ Çatalhöyük (Çumra-Konya), Beçene (Biçer), Zıvra Höyük, Suberde (Görüklük Tepe), Pınarbaşı (Karaman), III. Can Hasan (Karaman), Musular (Aksaray), Aşıklı Höyük (Aksaray), Er Baba (Beyşehir-Konya) ve Yörük Mezarı (Akşehir-Konya) İç Anadolu’nun önemli Neolitik Dönem yerleşmeleridir.

⁵⁵ Özdoğan, 2002, s. 62.

⁵⁶ Bahar, 2016, s. 31.

⁵⁷ Sevin, 2003, s. 48.

⁵⁸ Perles, C. 2005, s. 280.

⁵⁹ Mutluay, 2010, s. 3.

Neolitik merkezlerin en ünlüsü belki de Çatalhöyük'tür. Konya ilinin 52 km. kadar güneydoğusunda ve Çumra ilçesinin kuzeydoğusunda yer alır.⁶⁰ Neolitik döneme ait olan Doğu Höyüğü yaklaşık 21 m. Yüksekliğe, Batı Höyüğü (Kalkolitik Çağ) ise 6 m. Yüksekliğe sahiptir.⁶¹ Deniz seviyesinden 1012 m. Yükseklikte olan Batı Höyüğü, Doğu Höyüğü'nün 100 m. Batısında ve 400x400x7,5 m. boyutlarındadır.⁶²

Çatalhöyük, Mellaart tarafından 1958 yılında bulunmuştur. Yerleşmede 1961-1963, 1965 yıllarında Mellaart ve ekibi tarafından kazılar yapılmıştır.⁶³ Ara verilen kazılar 1993 yılında tekrar başlamıştır.

Çatalhöyük halkının yaşadığı kerpiç evler birbirine bitişik olarak inşa edilmiştir. Damlardan evlere girilmekte ve iç mekanlara da merdivenlerden inilmekteydi.⁶⁴ Ölülerini evlerin tabanlarına gömmüşlerdir. Evler yaklaşık olarak 80 yıl iskân edildikten sonra temizlenip, eşyaları boşaltılıp denetimli bir şekilde yıkılmıştır. Daha sonra içi doldurulmuş, yeni duvar ve döşemeler eski evin kalıntıları üzerine yeniden inşa edilmiştir.⁶⁵

Çatalhöyük'te ekonominin temelini tarımın oluşturduğu tahıl yığınlarına bakıldığında açıkça görülmektedir. Çatalhöyük'ün düzenli aralıklarla taşan Çarşamba Çayı'nın kıyısında kurulmuş olması, sulu tarımın yapılabildiğini akla getirmektedir.

Avcılık bu dönemde temel uğraşlardan biri olmaya devam etmiştir.⁶⁶ Yabani koyun ve eşek, yabani sığır, yabani domuz, dağ keçisi, ayı, tavşan, geyik, leopar ve çeşitli kuş türleri avlanan hayvanlar arasındadır. Çatalhöyük halkı önce büyükbaş hayvanları, daha sonra da köpek, keçi ve koyunu evcilleştirmiştir.⁶⁷

Konya Bölgesi'nin en erken höyük yerleşmesi Boncuklu Höyük'tür. Konya'nın Karatay ilçesine bağlı Hayıroğlu Mahallesi'nde yer alan Boncuklu Höyük G.Ö. 10.500 Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmesidir. Boncuklu yerleşmesi ilk

⁶⁰ Bahar, 1996, s. 24.

⁶¹ Mellaart, 2003, s. 15.

⁶² Bahar, 2015, s. 17-18.

⁶³ Bahar, 1996, s. 24.

⁶⁴ Hodder, I., 2006, s. 11.

⁶⁵ Hodder, I., 1996, s. 46.

⁶⁶ Lloyd, S., 2002, s. 24.

⁶⁷ Sevin, 2003, s. 56.

kez ahşap, kerpiç ve sazı birleştirerek yerleşim aşamasına geçmiş eski bir köy yerleşimidir.⁶⁸ 2006 yılından itibaren İngiltere Liverpool Üniversitesi'nden D. Baird tarafından Boncuklu Höyük'te kazılar yapılmaktadır.

Konya'nın Selçuklu ilçesine bağlı Beçene köyünde yer alan Beçene (Biçer – Zıvra Höyük) Höyük'te⁶⁹ Neolitik Çağ'ı yansıtan obsidyen ok ucu, kazıyıcı ve delici alet parçaları bulunmuştur. Bu obsidyenler, Hasan Dağı (Aksaray) obsidyenlerinden getirilmiş olup mavimsi siyah renktedir. Beçene Höyük, Boncuklu Höyük'ün obsidyen aletleri ile benzerliği düşünülünce Neolitik Çağ'ın erken dönemlerine tarihlenir. Çatalhöyük ve Boncuklu'dan sonra Yörük Mezarı (Akşehir) arasındaki tek Neolitik Dönem yerleşmesi olması bakımından bölgemiz Neolitik Çağ'ını aydınlatması bakımından çok önemli bir yerleşmedir.⁷⁰

2.3. Kalkolitik Dönem ve Yerleşmeleri

Kalkolitik tabiri, taş anlamına gelen “lithos” ile Hellen dilinde bakır anlamına gelen “khalkos” sözcüklerinden türetilmiş olup, taşın ile birlikte bakırın kullanıldığı bir dönem olduğundan “Bakır-Taş Devri” olarak da isimlendirilmiştir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de taş aletlerin yanında madenlerden de yararlanılmaya başlanmasıdır.⁷¹ İnsanlar bu dönemde çoğunlukla bakırdan eserler ortaya koymuş ve kullanmışlardır. Bu dönemde Anadolu'da Neolitik Dönem'in köy nitelikli yerleşmeleri devam ederken, Mezopotamya'da ise kuzeyden güneye doğru kentleşme süreci yaşanmaktaydı. Madenlerin bu dönemde yaygın kullanılması ve farklı madenlere ihtiyaç duyulmasıyla, bölgeler arasındaki ticari ilişkiler gelişmiştir. Bu etkileşim insanları verimli ovalara yönlendirmiş; tarımsal üretim fazlalığı beraberinde kamusal alanları oluşturmuş, çeşitli zanaat ve meslek kolları ortaya çıkıp gelişmiştir. Ticaretin ilerlemesi sonucunda da yazı ortaya çıkmıştır.⁷²

Gelişkin Köy Dönemi veya zaman zaman “İleri Üretici Dönem” gibi adların verildiği bu dönemde⁷³ dokumacılığın başladığı tahmin edilmektedir. Bu çağ tarımcı

⁶⁸ Bahar, 2015, s. 12.

⁶⁹ Bahar, 2009, s. 415.

⁷⁰ Bahar, 2015, s. 24.

⁷¹ Memiş, E. 1995, s.10.

⁷² Bahar, H., 2016, s. 32.

⁷³ Sevin, 2003, s. 78.

köylerin kentleşmeye başladığı bir dönemdir. Mezopotamya ve çevresinde “Kent-Devlet-İmparatorluk” ekonomik sisteminin çekirdeğini köy yaşantısının dönüşümü oluşturmuştur.⁷⁴ Bu gelişimlerin pek çoğunun Mezopotamya bölgesinde gerçekleşmesi, Neolitik Çağda önemli bir yere sahip olan ve diğer bölgeleri de etkileyen Anadolu’nun önemini yitirmesine sebep olmuştur.⁷⁵

Anadolu’da Kalkolitik Çağ (Bakırtaş Çağı) M.Ö. 5500-3000 arasında tarihlenmiştir. Kalkolitik Dönem kendi içinde 3 döneme ayrılmaktadır: Bunlar Erken veya İlk Kalkolitik (M.Ö. 5500-4900), Orta Kalkolitik (M.Ö. 4900-4000) ve Geç Kalkolitik (M.Ö. 4000-3000) olarak sınıflandırılmıştır.

Kalkolitik Dönemin Konya Ovası’ndaki önemli bir yerleşmesi Çatalhöyük Batı Höyüğü’dür. Doğu Çatalhöyük’ün yaklaşık 200 m. batısında ve 300x300 m. boyutlarındadır. Konya Ovası’nın Erken Kalkolitik Çağ yerleşmesidir. 1961 yılında Doğu Çatalhöyük kazıları esnasında iki küçük açmada James Mellaart tarafından çalışılmıştır.⁷⁶ Doğu Çatalhöyük kazı çalışmaları yapılırken 1998 yılında ekip üyeleri C. Gibson ve J. Last Batı Çatalhöyük’te kazı çalışmaları başlamıştır.

Diğer bir önemli Kalkolitik Çağ yerleşmesi Canhasan Höyüğü’dür. Karaman ilinin 12 km. kuzeydoğusunda Canhasan köyünün kuzey bitişiğinde 280 m. genişliğe ve 360 m. uzunluğa ve ovoid 5 m. yüksekliğe sahip bir höyüktür. 1961-1974 yılları arasında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına David French tarafından kazılar yapılmıştır. Bu höyük Erken Kalkolitik Çağ (EKÇ) ile Orta Kalkolitik Çağ (OKÇ) arasındaki dönemin buluntularını vermiştir.⁷⁷

Kalkolitik Dönemin Konya Ovası’ndaki en erken özelliklerine sahip Eldeş (Nodalar Höyük) Ilgın’ın 10 km. doğusunda yer almaktadır. 75x75x10 m. civarında boyutları olan Eldeş Höyük, 1994 yılında Hasan BAHAR tarafından tespit edilmiştir. Göller Bölgesi’ndeki Kuruçay yerleşmesi (Burdur) ile Konya çanak çömlek

⁷⁴ Özdoğan, 2002, s. 110.

⁷⁵ Akurgal, 2000, s. 25.

⁷⁶ Mellaart, 1965, s. 135.

⁷⁷ Umar, 1999, s. 9.

kültürlerine benzeyen malları bulunmuştur. Konya Ovası ile Göller Bölgesi'nin kültürleri arasında 8 bin yıl önce bir geçiş olduğunu göstermektedir.⁷⁸

Konya Bölgesi'nde Kalkolitik ve İTÇ'larda yerleşim yoğunluğu artmıştır. Hasan BAHAR ve Özdemir KOÇAK'ın Malas ve çevresinde yaptıkları çalışmalar esnasında Geç Kalkolitik Döneme ait bölgesel kültürel özellikler hakkında geniş bilgilere ulaşabilmemize yardımcı olan çok sayıda buluntuya rastlamıştır.⁷⁹

Konya – Karapınar arasında bulunan Kızıl Höyük, önemli Kalkolitik buluntulara ulaşılan yerleşimlerden birisidir. Kızıl Höyük, konumu itibarıyla Çukurova ve Orta Anadolu Bölgeleri arasındaki ulaşımın önemli bir kavşak noktasında yer almaktadır. Yerleşmede zengin bir erken keramik kültürü görülür. Bu höyükte insan yüzü tasvirli çanak çömlekler, tutamaklı kapaklar ve tepsiler bulunmuştur. Bu bakımdan höyük bölgede önemli bir yere sahiptir.⁸⁰

Sızma Höyük, Malas II. Höyük, Pınarbaşı Höyük, Çaltı-Peynirli höyüklerinde Geç Kalkolitik Çağ (GKÇ) malzemeleri bulunmuştur.⁸¹ (Hrt.1)

2.4. İlk Tunç Çağı (M.Ö. 3000-2000) ve Bölgedeki Önemli Yerleşmeler

Kalkolitik Dönemde Anadolu'nun ikliminin normalleşmesi sonucunda nüfus artışı meydana gelmiştir. İnsanlar daha çok sayıda ve türde mallar üretme telaşına girdi. Bunun için önemli bir organizasyona ihtiyaç duyuldu. Üretim teknolojisinde madencilik önemli aşamalardan biriydi.⁸²

Kalkolitik Dönemde kullanılan bakırın kalay ile karıştırılması ile tunç adı verilen yeni bir maden türü elde edilmiştir. Bu sebeple bu dönem Tunç Çağı olarak isimlendirilmektedir. Tunç Çağı kendi içinde 3 evreye ayrılmıştır.

İlk (Erken) Tunç Çağı (ETÇ): M.Ö. 3000 – 2000

Orta Tunç Çağı: M.Ö. 2000 – 1500

⁷⁸ Bahar, 2015, s. 44.

⁷⁹ Bahar, Koçak, 2004, s. 13.

⁸⁰ Bahar, Koçak, 2004, s. 14-15.

⁸¹ Bahar, Koçak, 2003, s. 21-51.

⁸² Sevin 2003, s. 116.

Geç (Son) Tunç Çağı: M.Ö. 1500 – 1200 şeklinde tarihlendirilmektedir.⁸³

Anadolu’da çeşitli bölgelerde bakır yatakları bulunurken, kalay uzak ülkelerden temin edilmekteydi. Hangi bölge veya ülkelerden geldiği tam olarak bilinmemekle beraber Azerbaycan, Tayland, Malezya, Mısır, Afganistan adı geçen bölgelerdir.⁸⁴ Tunç alaşımını elde edebilmek için uzak bölgelerden maden temin edilmesi ve karmaşık üretim teknolojisi ileri düzeyde bir uzmanlık gerektirmekteydi.⁸⁵

Meydana gelen gelişmeler, sosyopolitik açıdan daha güçlü bir siyasal otoriteye ihtiyaç duyulmasına ve sosyo-ekonomik ile sosyokültürel yapıda da önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bununla ilişkili olarak Mezopotamya’da Sümer, Elam gibi devletler ortaya çıkmıştır. Bu yeni dönemde toplumların daha iyi örgütlendiği görülmektedir. Yaşanan gelişmeler sonucu Anadolu’da sosyal sınıflar daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde görkemli bir yaşam süren yönetici sınıfın varlığı güçlense de diğer bölgelere göre etkinlik alanları daha küçük çapta kalmıştır.⁸⁶

İlk Tunç Çağı kültürünü meydana getiren kavimler hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Bunun en önemli sebebi henüz bu dönemde Anadolu’da yazının kullanılmamasıdır. Bu kavimler hakkında gereken bilgiyi ise Mezopotamya’nın yazılı kaynaklarından ya da M.Ö. 2. Binyılda Anadolu’da yaşayan kavimlerin vesikalarından öğrenmekteyiz.⁸⁷

M.Ö. 3. Binyılın sonlarında kurulan Akkad İmparatorluğu (M.Ö.2350 – 2150) Ön Asya ülkelerinde egemenlik kurmuştur. Akkad Kralı Sargon’un torunu Naram-Sin’in kahramanlıklarını anlatan “Savaş Kralı/Şartamhari” metinlerinden Gümüş Dağlarını (Toroslar) ve Sedir ormanlarını (Amanoslar) geçerek Anadolu’ya giren kralın, Hatti kralı Pampa’nın etrafında toplanan Anadolu’daki 17 şehir devleti koalisyonu ile yaptığı savaş anlatılmıştır.⁸⁸ Anadolu kökenli olmamakla birlikte ilk

⁸³ Bahar, 2016, s. 33.

⁸⁴ Mc Queen, 1999, s. 45-46.

⁸⁵ Sevin, 2003, s. 116.

⁸⁶ Sevin, 2003, s. 117.

⁸⁷ Memiş, 1995, s. 15.

⁸⁸ Memiş, 1995, s. 16.

tunç çağında bölge hakkında bilgi veren en eski yazılı vesika olma özelliğine sahip olan bu metinlerden anlaşıldığına göre, Anadolu’da o dönemde güçlü bir devlet yoktur. Şehir devletleri şeklinde bir siyasi yapının var olduğu, küçük krallıkların hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu şehir devletleri dışardan gelen tehlikelere karşı aralarındaki hakimiyet mücadelesini bırakıp, en güçlü şehir kralının liderliğinde birleşerek düşmanlarıyla mücadele ettiklerini görmekteyiz.⁸⁹

İlk Tunç Çağı’nda maden ekonomisine geçilmesi kara ve deniz ticaretinin yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Anadolu bu dönemde Mezopotamya, Akdeniz, Kafkaslar ve Balkanlar arasında bir bağlantı oluşturmaktadır. Koylarda deniz ticareti sonucunda liman kentler oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde kentlerin etrafı, yerleşmelerdeki zenginlikleri ve üretim fazlalıklarını korumak amacıyla surlarla çevrilmiştir. Bu surların oluşturulması kollektif bir çalışmanın eseri olmalıdır. Çevresi surlarla çevrili kent beylikleri görülmeye başlar. Yapılar bu dönemde taş temeller üzerine kerpiçten yapılmıştır. “Megaron” adı verilen ev yapımı Kuzeybatı Anadolu ve İç Anadolu’da görülmektedir.⁹⁰

İlk Tunç Çağı’nda Orta Anadolu’nun iki bölgesi Mezopotamya’ dan etkilenmeye başlamıştır. Bölgelerden biri Kızılırmak kavisi içindeki belge yani Orta Anadolu’nun doğu kesimidir. Kuzey Suriye ve Kilikya kökenli mal grupları, yerli malzemeler arasında görülmeye başlanmıştır. Çark yapımı olan Suriye şişeleri buna örnek olarak gösterilebilir.⁹¹

Diğer bölge ise Göller Bölgesi ve Konya Ovası’ nda Eskişehir’e kadar uzanan bölgedir. Bu bölgede de toggle pin (gözlü süs iğneleri) ve kurşun şişeleri gibi eşyalar bulunmuştur. Troia çevresinde ve bu bölgede bu dönemde kalay içeren tunç eşyaların ortaya çıkmaya başladığını görmekteyiz.⁹²

ETÇ II. Dönemindeki keramik buluntuları sayesinde Güney – Güneydoğu Anadolu ile Orta Anadolu arasında bir bağ olduğu tespit edilebilmiştir. Bu bulunduların başında “metalik kaplar” gelmektedir. Metalik kap görüntüsü taşıdıkları

⁸⁹ Memiş, 1995, s. 17.

⁹⁰ Bahar, 2004, s. 169.

⁹¹ Efe, 2003, s.109- 110.

⁹² Efe, 2003, s. 110.

için bu çanak – çömlek grubuna literatürde “metalik kaplar” denilmiştir. Orta Anadolu’ dan Kilikya bölgesi ve Kuzeydoğu’ ya doğru yayılan devetüyü rengi hamurlu, pembemsi renklerde olan iyi pişmiş ve bant şeritli kaplar bu gruptandır. Konya bölgesinde bu tip kaplar Ereğli – Ceyhan Yaylası’nda bulunmaktadır. Akşehir ve çerçevesinde de görülmektedir.⁹³

Kilikya ve Konya Ovası arasındaki bağlantının Kilikya Bölgesinde ise Mersin Yümüktepe ve Tarsus Gözlükule’de bu tip örnekler ortaya çıkmıştır. Kuzey Suriye’nin bazı bölgelerinde metalik kapların ihraç edilmiş olabileceği düşünülmektedir.⁹⁴

ETÇ II. Döneminde maden kaynaklarının iyi bir şekilde değerlendirilmesi ile birlikte ticaret canlanmıştır. Bu durum bazı merkezlerin güç ve zenginlikleri ellerinde toplamasına ve güçlü hükümdarların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁹⁵ Bu dönemde mimari kalıntılarla bir yönetici sınıfın varlığı belgelenmektedir. Karataş – Semahöyük ’teki yapı (Elmalı/ ANTALYA) buna örnek gösterilebilir.⁹⁶

Bir başka örnek ise Alacahöyük’te (Çorum) ETÇ II. Dönemi sonuna tarihlenen 13 gömüden oluşan “Kral Mezarları”dır. Bu yerleşmede etkin ve zengin bir beyliğin varlığına delil olabilir.⁹⁷

ETÇ II Güney ve Batı Anadolu’ da meydana gelen bir yangın felaketiyle sona ermiştir. Bazı bilim insanları bu durumun Luviler’in istilası sonucu olduğunu belirtirken, diğer bilim insanları ise merkezi otoritenin ele geçirilmesi için ortaya çıkan bir durum olduğunu söylerler.⁹⁸ Çukurova ve Konya Ovası, Anadolu’da bu felaketten en çok zarar gören bölgeler olmuştur.Orta Anadolu Bölgesi yerleşim sayılarında bir azalma meydana gelmiştir.

ETÇ III Döneminde bahsettiğimiz felaket sonucunda diğer bölgelerde de olduğu gibi Konya Ovası yerleşme sayısında bir azalma meydana gelmiştir.⁹⁹

⁹³ Bahar-Koçak, 2004, s. 66-69.

⁹⁴ Mellaart 1954, s. 189-196.

⁹⁵ Huot vd. 2000, s. 170.

⁹⁶ Efe, 2003, s. 104.

⁹⁷ Sevin, 2003, s. 132.

⁹⁸ Efe, 2003, s. 116.

⁹⁹ Mellaart, 1963, s. 236.

ETÇ III. Evresinde maden teknolojisinin daha da gelişmiş olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde süs eşyalarında bir artış meydana gelmiştir. Çömlekçi çarkının kullanımı yaygınlaşmış, buna bağlı olarak bölgesel farklılıklar azalmıştır. Standartlaşma ve seri üretim başlamıştır.¹⁰⁰

Konya Bölgesi'nde Kalkolitik Dönem yerleşimlerinde genellikle İ.T.Ç. kültürlerinin sürekliliği görülür. Konya'nın batısında Sarayönü, Doğanhisar ve Ilgın'da Hasan BAHAR ve ekibinin yaptığı çalışmalarda 31 Kalkolitik Çağ'ın 30'unda İlk Tunç Çağı kültürlerinin sürdüğü görülmektedir.¹⁰¹

İlk Tunç Çağı'nda batısından itibaren Konya Bölgesi'nde; Akşehir, Gölyolu, Pelitler, Yörük Mezarı, İncetepe, Delihasan Höyük, Üçhöyük (Akayid), Ortaca Yörük Mezarı, Karahöyük Yüğ Tepesi, Doğanhisar; Kocaş Yuğ Tepesi, Doğanhisar Çebişli, Kargaoğlu (Kavganın) Höyük, Eldeş, Ilgın Şeker, Kekeç, Navruşuk (Gedikören), Yobaltık, Çeşmecik, Osmancık, Mahmuthisarı, Samıt, Karaköy Küllük, Aşağı Çiğil.

Kadınhanı Karasevinç, Sarayönü İrmelik, Kuyulusebil, Çeşmelisebil, Dedenin Höyük, Zengi, Zengen, Akdoğan.

Selçuklu; Sızma, Alaattin Tepesi, Malas II, Elmaağaç, Çaltı Peynirli, Pınarbaşı, Karapınar; Kızılışık, Tilkili.

Meram; Hatıp Höyük, Bayat, Alakova, Yaylapınar, Çomaklı.

Karatay; Domuzboğazlayan, Saraçoğlu, Hayıroğlu Kızıl Höyük, Ovakavağı Çingen Höyük.

Selçuklu ilçesinde Sızma, Gelemiş, Pınarbaşı, Kültepe.

Hadim ilçesinde Bağbaşı Baraj Höyük, Bozkır; Harmanpınar, Akçapınar, Sazlı Höyük, Akören; Karahöyük, May Höyük, Eksile I ve II, Dinorno,

Seydişehir; Ortakaraviran Küçük ve Büyük Höyükler, Seydişehir II,

Beyşehir; Kuşluca, Höyük ilçesi höyük, Görünmez Höyük,

¹⁰⁰ Efe, 2003, s. 121.

¹⁰¹ Bahar, 2015, s. 67.

Çumra; Okçu, Seçme A ve B höyükler, Saksak, Kulu; Küçük Hüseyin Tepe I, II, Kırıkkuyu, Kül Höyük İlk Tunç Çağı höyüklerinin bir kısmıdır.¹⁰² (Hrt.2)

Bu merkezlerden en önemlisi Karahöyük' tür. Konya Karahöyük Anadolu'nun en önemli merkezleri arasında yer alır. Erken Tunç Çağı'nda iskân edilen bu yerleşim yeri ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda da önemini korumuş ve Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu'da oluşturulan ticaret merkezlerinden birisi haline getirilmiştir. Konya – Seydişehir yolu üzerinde ve Konya'nın merkez ilçelerinden Meram sınırları içerisinde bulunan Karahöyük, 500 x 600 metre ölçülerinde oval yapıdadır. 1953 yılında T.T.K, A.Ü.D.T.C.F. ve Kültür Bakanlığı adına Sedat ALP'in başkanlığında başlatılan ilk kazı çalışmaları daha sonraki yıllarda da devam etmiş ve kazılar 1992 yılına kadar sürdürülmüştür.

Karahöyük'te (Konya) yapılan arkeolojik kazılar sonucunda 27 tabaka tespit edilmiştir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na höyüğün ilk 4 tabakası (I -IV), Erken Tunç Çağı'na ise diğer 23 tabakası (V – XXVII) tarihlenmiştir.¹⁰³

Akkad kralı Sargon ve Naramsin döneminde itibaren Orta Anadolu'nun güney kesiminde Puruşşanda olarak adı geçen kentin Aksaray/ Acemhöyük, Konya/ Karahöyük¹⁰⁴ veya Bolvadin çevresinde (Afyon)¹⁰⁵ olduğu hususunda uzmanlar tarafından günümüze kadar devam eden tartışmalar meydana gelmiştir. Kayseri Kültepe'nin (Kaneş – Karum) batısında olduğu bilinen fakat yer tam olarak tespit edilemeyen Puruşşanda yine de dönemin en önemli merkezleri arasında yer almaktadır.

Konya Bölgesi'nde yer alan höyüklerin stratigrafisi dikkate alınarak 2 adet harita oluşturduk. İlk yaptığımız haritada yerleşimlerin Neolitik Dönemden başlayarak Bizans Dönemi'ne kadar olan stratigrafisi renklendirme yapılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. (Harita 1) İkinci haritamızda ise Konya Bölgesi'nde yer alan İTÇ Höyükleri verilmiştir. (Harita 2)

¹⁰² Bahar, 2015, s. 67.

¹⁰³ Gürdal, Ozan 2022, s. 54.

¹⁰⁴ Bahar, 2015, s. 99.

¹⁰⁵ Barjamovic, 2010, s. 10-14; Barjamovic, 2011, s. 407-408.

2.5. Orta Anadolu’da Erken Tunç Çağı Yerleşmeleri

Orta Anadolu kronolojisi ETÇ boyunca süren yerleşimleri, zaman ve mekân içindeki evrimi iyi bilinen Alishar (Yozgat), Alacahöyük ve Büyük Güllücek (Çorum), Karahöyük (Konya) ve Kültepe’ye (Kayseri) dayanmaktadır. (Harita 3)

Arkeolojik malzemedен GKÇ kültürünün çok fazla bir değişikliğe uğramadan ETÇ I boyunca da devam ettiği görülmektedir. Orta Anadolu’da GKÇ/ETÇ I kronolojisi için Oymağaç Höyük, Tekeköy, Kayapınar, Alaca Höyük, Alishar, Boğazköy, İkiztepe, Karayavşan, Büyük Güllücek ve Gordion önemli bilgiler vermektedir. Dönemin karakteristiği geometrik desenlerden oluşan beyaz boyalı veya baskı bezemeli, koyu yüzlü seramiktir. Ayrıca karakteristik formlar arasında yüksek kaideli meyvelik türü kaplar yer almaktadır. Ağızdan organik yükselen kulp tipleri ve Balkan kökenli boynuz kulp bu dönem için karakteristiktir.¹⁰⁶

Mezopotamya’da, Doğu Anadolu’da Arslantepe’de (Malatya), Batı Anadolu’da Truva ve güneyde Tarsus’ta olduğu gibi Orta Anadolu’da da devletleşme sürecini görmekteyiz. İTÇ II Dönemi’nde Orta Anadolu’da kuvvetli beyliklerin kurulduğu ve teşkilatlı bir devletleşme sürecine girildiği görülür. Bu dönemin önemli yerleşme yerleri; Kızılırmak’ın doğusunda Alishar ve Alacahöyük, Kızılırmak’ın batısında ise Ankara yakınlarındaki Polatlı, Koçumbeli, Ahlatlıbel, Karayavşan, Eti yokuşu ve Karaoğlan yer almaktadır. Koçumbeli ve Ahlatlıbel yerel beylere ait olabilecek özelliktedir. Dönemin sonunda Küllüoba’da ortaya çıkarılmış olan ve çevresi surlarla çevrili büyük megaron kompleks de bir beye ait saray olabilir.¹⁰⁷

Alishar’ın İTÇ tabakaları incelendiğinde, İç Anadolu’nun, kuzeyi ile güneyi arasındaki ilişkileri gösteren önemli kanıtlara ulaşılır. M.Ö. III. bin yılda Alishar, sağlam bir savunma duvarı ile çevrilmiştir. Bu durum Alishar yerleşmesinin İç Anadolu’da kurulan beyliklerden birisinin merkezi olduğunu göstermektedir. Alishar’da İTÇ’nin hem tüm evrelerinde yerleşme görülmüştür. Bunun da etkisiyle Alishar, Orta Anadolu’nun belki de en büyük yerleşmelerinden birisi haline gelmiştir.

¹⁰⁶ Mellink, 1992, s. 213.

¹⁰⁷ Sevin, 2003, s.131.

Bu yönüyle bu önemli yerleşim merkezi İç Anadolu'nun prehistoryası için sabit bir stratigrafinin oluşmasında büyük katkı sağlamıştır.¹⁰⁸

Konya bölgesinde İTÇ II'de, Karahöyük'te küçük bir alanda araştırmalar yapılmıştır. Yüzey araştırmalarına göre bölgede “metalik mal” olarak bilinen, üzerinde gelişigüzel yerlere yerleştirilmiş küçük kulp tutamaklar ve özensiz kırmızı boya bezeme içeren çanak çömlek en karakteristik olanıdır. Kuzeyde Tuz Gölü ile Aksaray arasında yer alan Acemhöyük' ten bilindiği gibi güneyde de Kilikya bölgesine kadar yayılan bu mal grubu yüksek ısıda fırınlanmıştır.¹⁰⁹

M.Ö. II. Bin başlarında, ETÇ III yerleşimlerinin büyük çoğunluğunda yerleşim devam etmektedir. Ancak ETÇ I ve II'ye nazaran ETÇ III'e dönemindeki yerleşimlere ait buluntular ve mezarlık alanlarının miktarı oldukça fazladır. ETÇ III dönemine ait tabaka ve arkeolojik malzemeler Acemhöyük, Kültepe, Alacahöyük, Alishar, Boğazköy, Maşathöyük, Ahlatlıbel, Yazırhöyük, Polatlı, Karaoğlan, Koçumbeli, Bitik, Gordion'da ele ortaya çıkarılmıştır.¹¹⁰ Özellikle seramik buluntuların varlığı ETÇ'den Orta Tunç Çağı'na geçiş hakkındaki bilgilerimizi arttırmıştır.

İç Anadolu'da İTÇ III'de boya bezeme tekrar canlanmaktadır. Özellikle Kızılırmak kavisi içinde iki ana boyalı çanak çömlek grubu ortaya çıkmıştır. Bunlar Geçiş Dönemi Boyalıları olarak adlandırılmaktadır. Birinci grup ince kenarlı, krem astar üzerine ince çizgilerden oluşan kırmızı boya bezemedir. İTÇ III dönemi Konya Ovası'ndaki boyalı grupları da benzerlik göstermektedir. Kapadokya Boyalıları ise saman katkılı ve daha kalın cidarlı, sarı veya sarımsı kahverengi astarlı zemin üzerine koyu kahverengi boyalıdır. Geometrik motiflerde yer almaktadır. Kapadokya Boyalıları'nın bir başkagrubu ise Polatlı ve Ankara bölgelerinde saptanmıştır.¹¹¹ “Kapadokya Boyalıları” ya da “Alishar III” denilen çanak çömlekler İTÇ III kültürünün en dikkat çekici özelliğidir.

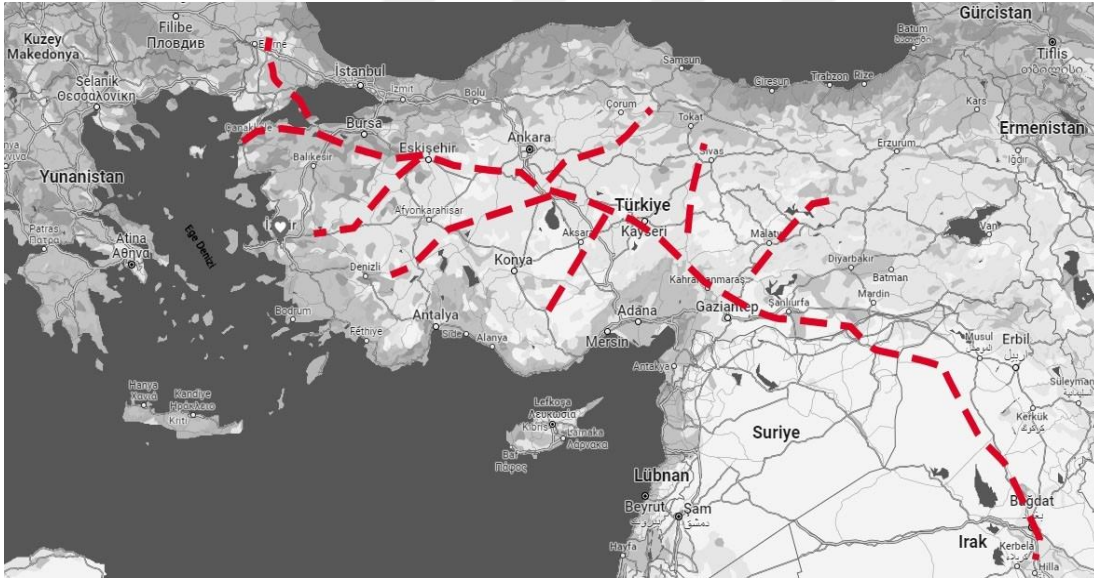
¹⁰⁸ Ünsal, 2016, s. 57.

¹⁰⁹ Efe, 2003, s. 118.

¹¹⁰ Sevin, 2003, s. 140-141.

¹¹¹ Efe, 2003, s. 120.

Mezopotamya'dan başlayıp, Kilikya'dan geçerek Troya'ya kadar ulaşan Turan Efe tarafından “Büyük Kervan Yolu”, Vasıf Şahoğlu'nun ise “Anadolu Ticaret Ağı” olarak adlandırdığı bir ticaret yolunun varlığı bilinmektedir.¹¹² Turan Efe, ticaret ağı ile ilgili yaptığı çalışmalar sonucunda Mezopotamya etkili ürünlerin varlığını buna kanıt olarak göstermektedir. Diğer buluntu grupları gibi ETÇ dönemi mühür buluntuları, depas ve tankardlar da ticari göstergeler açısından önemlidir. Örneğin Konya Karahöyük'te bulunan ve benzerleri Yassitepe Höyüğü, Tarsus, Suluca Karahöyük, Küllüoba, Karataş'tan bilinen ayak biçimli mühürler kervan yolu ticaretini destekleyen unsurlar olarak kabul edilebilir. Kullanılan malzemeler ve yapım tekniklerine göre merkezleri tespit edilebilen ürünler sayesinde ticaret yolları öngörülebilmektedir.¹¹³

Resim 1: Turan Efe'ye göre Büyük Kervan Yolu Dağılımı¹¹⁴

Bu çağda Orta Anadolu, bir yandan Batı Anadolu, diğer taraftan da Çukurova ile ilişkiler geliştirmiştir. Batı etkisi ile oluşmuş soyut mermer idoller ve Kültepe'de bulunan Tarsus kökenli Suriye şişeleri de erken ticaret ilişkilerine kanıt olarak gösterilebilir.¹¹⁵

¹¹² Derin, 2020, s.17-18.

¹¹³ Kama, 2023, s. 56-62.

¹¹⁴ Kama, 2023, s.62

¹¹⁵ Sevin, 2003, s. 141-142.

Geç Kalkolitik Dönem'den Erken Tunç Çağı'na geçerken Orta Anadolu'daki kazılarda yangın tabakaları ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan ETÇ'den Orta Tunç Çağı'na geçiş dönemi yerleşmelerin neredeyse tamamında yangın tabakaları görülmüştür. Söz konusu yangınlara rağmen Orta Anadolu'da bu geçiş dönemlerinde kültürel açıdan hiçbir kesinti olmadığı seramik buluntular başta olmak üzere diğer arkeolojik belgelerle kanıtlanmaktadır.¹¹⁶

Ortaya konulan bu durumu görebilmek açısından Orta Anadolu'yu etkileyen önemli merkezlerdeki arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları hakkında bilgi verilecektir.

2.6. Orta Anadolu'yu Etkileyen Kazılar

Orta Anadolu'yu etkilemiş olan ve kazıları yapılmış olan bazı önemli yerleşmeler:

ACEMHÖYÜK: Aksaray ilinin 18 km kuzeybatısındaki merkeze bağlı Yeşilova Beldesi'ndeki höyüktür. Nimet Özgüç başkanlığında yapılan kazı çalışmaları 1989 yılına kadar devam etmiştir.

1989 yılından itibaren Aliye Öztan tarafından kazılara devam edilmiştir. Acmehöyük'te ETÇ'den Roma dönemine kadar yerleşim olduğu tespit edilmiştir. Acmehöyük'te Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ne ait önemli yapılar bulunmuştur.” S açması” adı verilen yerde Erken Tunç Çağı II -III yerleşmeleri VIII- X yapı katlarına denk gelir¹¹⁷. En az 12 yapı katının olduğu tespit edilmiştir.

APHRODISİAS: Aydın ilinin Karacasu ilçesine bağlı Geyre Mahallesinde yaklaşık 600 metre yüksekliğe sahip bir plato üzerinde yer alır. Bu yerleşmede ilk kazılar 1904-1905 Paul Gaudin tarafından yapıldı. Kenan Erim 1967- 1983 yılları arasında kazı yapmıştır.1992 yılından Christopher Ratte ve R.R. Smith ortak yönetiminde kazılar devam etmiştir. Aphrodisias Höyük'te GKÇ, ETÇ I ve ETÇ II malzemeleri yer almaktadır.

¹¹⁶ Özgüç, 1964, s. 36.

¹¹⁷ Harmankaya, 2002, Acmehöyük.

ALACAHÖYÜK: Çorum'un Alaca ilçesine bağlı Alacahöyük Beldesi'nde yer almaktadır. Alacahöyük 1835 yılında W.G. Hemilton tarafından keşfedilmiştir. Bu höyükte ilk kazılar 1907 yılında Theodor Makridi tarafından yapılmıştır. Hamit Zübeyir Koşay ve Mahmut Akok 1935-1983 yılları arasında kazı çalışmaları yapmıştır. Hatçe Baltacıoğlu ve Aykut Çınaroğlu 1995-1997 yıllarında kazı çalışmalarını devam ettirmiştir. Alacahöyük'te Kalkolitik Dönemden Demir Çağı'na kadar olan 15 yapı katı bulunmaktadır. Bunlardan VIII-V katlar Erken Tunç Çağı'na aittir.¹¹⁸ Alacahöyük 3. Uygarlık katında ETÇ Kral Mezarları yer alır.4. Uygarlık katı Geç Kalkolitik Çağ'a aittir.

ALIŞAR: Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlı Kadılı mahallesi yakınlarında bulunan 520x350 m. ölçülerinde ve çukurluk alana kurulmuş olan bir höyüktür. Hans Henning von der Osten 1927 – 1932 yılları arasında kazı çalışmaları yapılmıştır. Ronald L. Gorny tarafından 1993 yılında kazılar tekrar başlatılmıştır. Alişar'da GKÇ ve ETÇ I-III dönemlerine ait malzemeler yer almaktadır.¹¹⁹

BADEMAĞACI: Antalya'nın yaklaşık olarak 50 km. kuzeyinde yer alan Bademağacı Beldesi yakınlarında bulunan bir höyüktür. Höyüğün eski adı Kızılkaya'dır. Gülsün Umurtak ve Refik Duru tarafından 1993 yılından itibaren yapılmaya başlanan kazı çalışmalarında 15 yapı katı bulunmuştur.¹²⁰ Erken ve Geç Neolitik, Erken Kalkolitik ve ETÇ I-II-III dönemlerine ait yapı katları bulunmuştur.

BEYCESULTAN: Denizli'nin Çivril ilçesinin yaklaşık 5 km. güneybatısında bulunan höyükte¹²¹ 1954-1959 yılları arasında James Mellaart ve Seton Lloyd tarafından kazı çalışmaları yapılmıştır. Batı Anadolu'nun en büyük höyüklerinden biri olan Beycesultan'da 40 yapı katı bulunmaktadır.¹²² Bu yapı katlarından XL-XX (Geç Kalkolitik Çağ), XIX-XVII (Erken Tunç Çağı I), XVI-XIII (Erken Tunç Çağı II) ve XII-VI (Erken Tunç Çağı III) dönemlerine ait olduğu tespit edilmiştir.¹²³

¹¹⁸ Harmankaya, 1998a, Alacahöyük.

¹¹⁹ Harmankaya, 1998b, Alişar.

¹²⁰ Umurtak, 2003, s.108.

¹²¹ Abay, E. Dedeoğlu, F.,2013, s.386.

¹²² Efe, 2003, s.101.

¹²³ Lloyd-Mellaart, 1962, s.17,27,36,58.

BÜYÜK GÜLLÜCEK: Çorum İli'nin Alaca İlçesi'ne bağlı Büyük Güllücek mahallesinin güneybatısında yer alan ve gerçek adı Kaletepe olan bir höyüktür. Definecilerin yaptığı büyük tahribatın rapor edilmesi nedeniyle Türk Tarih Kurumu adına Mahmut Akok ve Hamit Zübeyir Koşay yönetiminde 1947-1949 yılları arasında kazı çalışmaları yapılmıştır. Üstteki iki tabakada; Demir Çağı, Frig Dönemi, altta bulunan iki tabaka da Kalkolitik Döneme aittir.¹²⁴

DEMİRCİHÖYÜK: Eskişehir'in 25 km. batısında, Çukurhisar'ın kuzeybatısında yer alan höyükte ilk kazı çalışması Kurt Bittel tarafından 1937 yılında yapılmıştır. 1975-1978 yılları arasında Manfred Korfmann başkanlığında kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu kazılar sonucunda İlk Tunç Çağı'ndan kalma 16 yapı katı ortaya çıkarılmıştır. 1990-1991 yıllarında Jürgen Seeher tarafından kazı çalışmaları yapılmıştır. Demircihöyük, Orta Anadolu ile Güneydoğu Avrupa kültürleri arasında adeta bir köprü olmuş¹²⁵ hem Erken Tunç Çağı I, hem de Erken Tunç Çağı II dönemlerinde kullanılmış önemli bir yerleşmedir.¹²⁶

GÖZLÜKULE: Tarsus ilçe merkezinde yer alan 300 metre çapında ve 25 metre yüksekliğe sahip bir höyüktür. Hetty Goldman başkanlığında 1934-1939 ve 1947-1949 yılları arasında kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu höyükte Neolitik, Kalkolitik, ETÇ I, ETÇ II, ETÇ III tabakaları bulunmaktadır.¹²⁷

HACILAR: Burdur ili, Hacılar köyünün güneybatı bitişiğinde bulunan höyük 1956 yılında tespit edilmiştir. İngiliz bilim adamı James Mellaart başkanlığında bir heyet tarafından 1957-1960 yılları arasında kazı yapılmıştır. Bu yerleşmenin mezarlığını bulmak amacıyla 1985-1986 yılları arasında Refik Duru başkanlığında kısa süreli kazılar yapılmıştır. Dokuz yapı katı ortaya çıkarılan bu höyükte en üstte yer alan ilk 5 tabaka Erken Kalkolitik Çağ'a tarihlenmektedir.¹²⁸

HARMANÖREN (GÖNDÜRLE) MEZARLIĞI: Isparta İlinin 27 km, Harmanören köyünün yaklaşık 1 km. doğusunda yer alan mezarlıkta tespit edilen kaçak kazılara karşılık 1989-1992 yılları arasında ilk dönem kurtarma kazıları

¹²⁴ Harmankaya, 1998c, Büyük Güllücek.

¹²⁵ Sevin, 2003, s. 123.

¹²⁶ Korfmann, 2003, s. 113.

¹²⁷ Goldman, 1956, s. 60-61.

¹²⁸ Mellaart, 1970, s. 23-39.

yapılmıştır. Mehmet Özsait tarafından da 1995-2005 yılları arasında kazılara devam edilmiştir. Harmanören (Göndürle) Mezarlığı ETÇ II sonlarından ETÇ III başlarına tarihlenir. Beycesultan, Troia II, Demircihöyük, Küllüoba ve Kusura-Yortan malları, Harmanören Erken Tunç Çağı malzemeleri ile benzerlik göstermektedir.¹²⁹

İKİZTEPE: Samsun ili Bafra ilçesinin yaklaşık 7 km. kuzeybatısında yer alan bir höyüktür. James Mellaart tarafından tespit edilen höyükte O. Pelen başkanlığında 1969 yılında kazılara başlanmıştır. Uluğ Bahadır Alkım 1974 yılından itibaren kazılara başkanlık etmeye başlamıştır. Önder Bilgi 1981 yılından itibaren kazılara başkanlık etmiştir.

Uzaktan bakıldığında iki tepe olarak görülmesinden dolayı bu ismi almıştır. Aslında ikisi büyük, ikisi de küçük olmak üzere dört tepeden (tepeler I, II, III, IV diye numaralanmıştır.) oluşmaktadır.¹³⁰ Tepe I bugünkü ova seviyesinden yaklaşık 29 metre yüksekte yer almakta ve 2 tabaka ve 6 yapı katından oluşmaktadır. Geç Kalkolitik Çağ, ETÇ I (2.tabaka, 1-5 kat), ETÇ II (Ia-Ib tabakalar) ve ETÇ III (mezarlık alan). I-II arasında ise 4 tabaka bulunmaktadır; 4.tabakada ETÇ I, 3.tabakada ETÇ II, 2. Tabakada ise ETÇ III yer almaktadır. Ova seviyesinden yaklaşık 22,5 metre yükseklikte olan tepe II 'de 3 tabaka ve 8 yapı katı yer almaktadır. Geç Kalkolitik Çağ 3 tabaka ve 8 yapı katı vardır. Geç Kalkolitik Çağ (3.tabaka, 8 kat), ETÇ I (2.tabaka, 3-8 kat) ve ETÇ II (1.tabaka, 1-2). Tepe I ve Tepe II'ye göre yüksekliği ve boyutları daha küçük olan tepe III, 3 tabaka ve 19 yapı katından oluşmaktadır; ETÇ II (3. tabaka, 5-19 kat) ve ETÇ III (2.tabaka ve 1-4 kat).¹³¹

KAKLIK MEVKİİ: Afyonkarahisar il merkezinden kuzey- kuzeydoğu yönünde 14 km. uzaklıkta bulunan, Burhaniye Köyü'nün güneybatısındadır. Afyonkarahisar Müzesi tarafından Ahmet Topbaş yönetiminde 1983-1990 yılları arasında kurtarma kazıları yapılması sonucunda bulunan yerleşme GKÇ'den İTÇ I dönemine geçişle tarihlendirilmiştir. Ayrıca İTÇ II ve İTÇ III dönemlerine ait mezarlıklar tespit edilmiştir. İTÇ II ve İTÇ III dönemlerine ait ve farklı yerlerde grup

¹²⁹ Özsait, 2003, s. 119.

¹³⁰ Alkım, 1988, s. 5.

¹³¹ Harmankaya, 2002, İkiztepe.

grup mezarlar da tespit edilmiştir. Mezarlık alanı sanduka ve küp mezarlardan oluşmaktadır.¹³²

KARAOĞLAN MEVKİİ: Afyonkarahisar il merkezinden kuzey yönünde 23 km. uzaklıktaki İhsaniye ilçesine bağlı Yaylabağ köyü sınırları içindeki Kaklık Mevkii'nin güneyinde, 3 m. yükseklikte ve 80x120 m. çapında düzlük bir alan üzerinde bulunmaktadır. Ahmet İlaslı'nın tespit ettiği höyükte 1987 yılında yine Ahmet İlaslı tarafından sondaj çalışması yapılmıştır. 1990 yılında Ahmet Topbaş başkanlığında, Turan Efe ve Ahmet İlaslı'nın katılımıyla kazı çalışmaları yürütülmüştür. Kazı çalışmaları sonucunda höyükte 3 yapı evresi tespit edilmiş ve bu evreler İTÇ II ve İTÇ III dönemlerine tarihlenmiştir.¹³³

KAMAN / KALEHÖYÜK: Höyük, Kırşehir il merkezinin kuzeybatısında, Kaman ilçesinin yaklaşık 3 km. doğu- kuzeydoğusunda yer alır. 280 metre çapında ve 16 metre yüksekliğe sahip olan höyükte 1986 yılından başlayarak T. Mikai ve Sachihito Omura başkanlığında kazılar yapılmıştır. Höyükte 4 uygarlık katı ortaya çıkarılmıştır. Dördüncü kat Erken Tunç Çağı'na aittir.¹³⁴

KURUÇAY: il merkezinden batı yönünde 15 km. uzaklıkta bulan Kuruçay köyünün güneybatısında yer alan bu höyük, 8 m. yükseklikte ve 90x60 m. çapındadır. İlk yüzey araştırmaları 1964 yılında J. Birmingham tarafından yapılmıştır. Daha sonra Özsait tarafından 1972-1975 yılları arasında Kuruçay Höyük'te yüzey toplamaları yapmıştır. Refik Duru ise 1978-1988 yılları arasında kazı çalışmalarına devam etmiştir. Kuruçay'da 13 yapı katı bulunmuştur. Bunlardan 13-12 ENÇ, 11 GNÇ, 10-7 EKÇ, 6-3 GKÇ, 2.kat İTÇ II-I, 1.yapı katında İTÇ II 'ye aittir.¹³⁵

KUSURA: Afyonkarahisar il merkezinden güneybatı yönünde 55 km. uzaklıktaki Sandıklı İlçesi'nin 12 km. güneyinde bulunan Kusura Köyü'nün batısında bulunan 14 m. yükseklikte ve 400 m. çapında bir höyüktür. Höyükte Winfred Lamb başkanlığında 1935-1937 yılları arasında kazılar yapılmıştır. Höyükte 3 kültür

¹³² Topbaş, Efe, İlaslı, 1998, s. 33-38.

¹³³ İlaslı, 1992, s. 96.

¹³⁴ Omura, 1993, s. 217.

¹³⁵ Duru, 1994, s. 1-6.

tabakası (M.Ö 3000-1500) A, B ve C tabakaları olarak Winfred Lamb tarafından adlandırılmıştır.¹³⁶ Kusura A tabakası, 6 yapı katından oluşmakta ve GKÇ ve İTÇ I (M.Ö. 3000-2500) dönemine tarihlenmektedir. B tabakası, İTÇ II-III (M.Ö. 2500-2000) dönemine tarihlenir. C tabakası, OTÇ ve GTÇ (M.Ö. 2000-1200) dönemine tarihlenir.¹³⁷

KÜLLÜOBA: Eskişehir il merkezinden güneydoğu yönünde 35 km. uzaklıkta olan Seyitgazi ilçesinin 15 km. kuzeydoğusundaki Yenikent Köyü'nün güneyinde yer alan 300x150 m. boyutlarında bir höyüktür.1996 yılında Turan Efe tarafından kazı çalışmaları başlatılmıştır. Höyük batı ve doğu olmak üzere iki ayrı bölge üzerine yerleşmiştir. Batı kesiminde 6 evre yer almaktadır. 1. Evre ETÇ II başları,2. evre ETÇ I,3. – 5. Evre GKÇ'den ETÇ'ye geçiş,6. evre GKÇ sonlarına tarihlenmektedir. Höyüğün doğu tarafında ise altta ETÇ I, üstte ise ETÇ II tabakaları yer alır.

ORMAN FİDANLIĞI: Eskişehir ilinin güneybatısına 5-6 km. uzaklıkta olan Yukarı Porsuk Vadisini kuzeyden sınırlayan ve Karabayırlar adı verilen tepenin yamacında bulunan yerleşmedir. Turan Efe tarafından 1992-1994 yılları arasında kazılar yapılmış ve 7 yerleşim dönemi bulunmuştur. Bunlar; tabaka I-V EKÇ, tabaka VI OKÇ ve tabaka VII GKÇ dönemine tarihlenmektedir.¹³⁸ Büyük Güllücek, Alishar, İkiztepe, Can Hasan, Batı Çatalhöyük ve İkiztepe gibi yerleşim yerlerinin malzemeleri ile buradaki malzemeler benzerlik göstermektedir.¹³⁹

YORTAN: Mezarlık Balıkesir'in 55 km. güneyinde, Manisa'nın Kırkağaç ilçesinin 16.5km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Demiryolu mühendisi Paul Gaudin tarafından 1900 yılında başlatılan kazılar; 1901 yılında yine demiryolu mühendisi olan V. Chapot'un katılımı ile devam etmiştir.1946-1947 yıllarında da V. Chapot burada kazılar yapmıştır. ETÇ I, ETÇ II, ETÇ III evrelere tarihlendirilen Yortan Mezarlığı, Troia ile çağdaş kabul edilmektedir.¹⁴⁰

YÜMÜKTEPE: Mersin ilinde denizden yaklaşık olarak 3 km. kadar içeride Müftü deresinin kenarında yer alan höyüktür. Höyükte John Garstang 1937-1939 ve

¹³⁶ Lamb, 1937, s. 2-4.

¹³⁷ Lamb, 1938, s. 217-273, Harmankaya, 2002, s. 18.

¹³⁸ Efe, 2000, s. 121.

¹³⁹ Efe, 2001, s. 55-56.

¹⁴⁰ Kamil, 1982, s. 14-20,52.

1946-1947 yıllarında, Veli Sevin 1993-1999 yıllarında ve İsabella Caneva 2002 yıllarında kazı yapmışlardır. Burada ilk kazıyı yapan John Garstang tarafından Yümüktepe olarak adlandırılmıştır. Soğuksutepe olarak da adlandırılan bu höyükte 33 yapı katı bulunmuştur. XXXIII-XXV katlar Neolitik, XXIV-XX Erken Kalkolitik Çağ, XIX-XVII OKÇ, XVI-XIIb GKÇ dönemlerine aittir. Erken Tunç Çağı katları XIIa-XIIy olan katlardır.¹⁴¹

TROİA: Yerleşim Çanakkale il merkezine 30 km. mesafede Tevfikiye köyü yakınında Hisarlık mevki bir tepecik üzerinde bulunmaktadır. H. Schliemann 1870-1879 ve 1878-1879 yılları arasında, W. Dörpfeld 1893-1894 yılları, Carl W. Blegen 1932-1938 yılları arasında ve Korfmann tarafından 1989 yılından başlayarak 2005 yılında vefatına kadar kazılmıştır. Dokuz yapı katı tespit edilen Troia 'da I-V katlar Erken Tunç Çağı'na aittir.¹⁴² Troia I M.Ö. 3000-2500 yıllarına tarihlenir.¹⁴³ IIa IIg yapı evrelerini içeren Troia II M.Ö. 2500-2200 yıllarına tarihlenir.¹⁴⁴ Büyük bir yangın felaketiyle son bulan Troia III dönemi M.Ö.2200-2050, M.Ö.2050-1900 Troia IV, Troia V M.Ö.1900-1800 yıllarına tarihlenmektedir.¹⁴⁵

Konya Bölgesi'ni Etkileyen İTÇ Merkezleri Haritasını yaparken höyüklerin çapları tablolaştırılmış (Tablo 1)ve bu verilerin dikkate alınarak renklendirilmesi ile oluşturulmuştur. (Harita 3)

¹⁴¹ Garstang, 1953, s. 2.

¹⁴² Blegen, 1963, s. 40-44.

¹⁴³ Blegen, 1963, s. 178.

¹⁴⁴ Blegen, 1963, s. 160.

¹⁴⁵ Blegen, 1963, s. 174.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLK TUNÇ ÇAĞINDA BÖLGENİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

3.1. Buluntular

3.1.1. Depas ve Tankard Tipi Kaplar

ETÇ II’de Batı Anadolu kökenli¹⁴⁶ depres ve tankard tipi kaplar ortaya çıkmıştır ve bu kapların ortaya çıkışı ile ilgili genel görüş içki kapları olarak ve dini ritüellerde kullanılmış olmasıdır. Bu tip kapların çarkta ve elde üretimleri görülmektedir. Ortaya çıkarılan yeni buluntular, bu tip kapların Anadolu’da yoğunlaştıkları ortaya koymuştur. Bu tip kaplar yalnızca Anadolu’da değil, Ön Asya’dan Suriye’nin batısına, oradan devam ederek Ege’ye ve Balkanlar’a kadar uzanan geniş bir coğrafi alanda karşımıza çıkmaktadır. Bu tip seramiklerin bu kadar geniş bir coğrafyada karşımıza çıkması, kültürel ve ticari ilişkilerin Erken Tunç Çağ II ve III’te geniş bir coğrafyaya yayıldığını ortaya koymaktadır. Bu kapların Orta ve Batı Anadolu’da yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Daha çok İç Batı Anadolu’da yaygındır.

3.1.1.1. Depaslar

H. Schliemann Troya kazılarında çift kulplu bardaklar bulmuştur. Bu kapların Homeros’un İlyada destanında bahsettiği “Depas Amphikypellon”a benzetmesinden dolayı bu adı vermiştir. Bu yüzden içlerinde çift yüksek ilmek kulplu ve ince silindirik gövdeli derin olanlara ve farklı tiplerde olan, daha sonraki araştırmalarda toprak ve metal örnekleri de bulunan bu tür kaplara depres adı verilmiştir.¹⁴⁷ İlyada destanının I-XXIII. bölümlerinde Depas Amphikypellon ile ilgili şu bilgiler verilmektedir:

Hephaistos böyle dedi, ak kollu Hera gülümsedi, (I. 595)

Oğlunun elinden aldı tası, (I. 596)

Hephaistos boşalttı tanrı balını bir sağraktan (I. 597)

Sundu tanrıların hepsine (I. 598)¹⁴⁸

¹⁴⁶ Yılmaz, 2010: s.42.

¹⁴⁷ Ökse 2012: s.93.

¹⁴⁸ Aykurt-Kaya 2005: s.1.

Rüzgarlar bir arada esti bütün gece, (XXIII. 217)

Yığını yakan alevler bütün gece canlı durdu, (XXIII. 218)

Bütün gece hızlı Akhilleus iki kulplu bir tasla (XXIII.219)

Şarap aldı altın bir çanaktan (XXIII. 220)

Şarabı yere döktü, ıslattı toprağı (XXIII. 221)¹⁴⁹

Depas tipolojisi üzerinde çalışma yapan P.Z. Spanos tarafından depas tipi kaplar alt tip ve ana tiplere ayrılmıştır. Orta ve Batı Anadolu'da kültürel ilişkilere ışık tutan, 4 adet ana tip ve 5 adet alt tip olmak üzere 9 tip depas sınıflandırılmıştır.¹⁵⁰ Depas tipleri Resim 2'de gösterilmiştir.

O dönemde ki ana depas üretim bölgesinin varlığı bilinmektedir. Depas üretiminin özellikle Kuzeybatı Anadolu ve İç Batı Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir. Orta Anadolu'da yerel veya ithal üretimlere rastlanmaktadır. Batı Anadolu kökenli olan bu kapların Orta Anadolu'da da hemen hemen aynı zaman diliminde kullanılmış olduğu bilinmektedir. (Harita 4)

Bu bölgelerde ele geçen depasların ortalama yükseklikleri 20-30 cm kadardır. Bu durum bir standardın olduğunu düşündürmektedir. Bölgenin kuzeydoğusunda Küllüoba'da bulunan depasların ortalama 40-50 cm civarında olması bu standartın her yerde ortak olmadığını bir göstergesi olarak kabul edilebilir.¹⁵¹ Konya Karahöyük'te ise bu ortalama yüksekliğin neredeyse yarısı olduğu görülmektedir.

Konya Karahöyük, MÖ III. binyıl ve II. binyılın ilk çeyreğinde Anadolu'nun en büyük merkezleri arasındadır. Karahöyük'ün güney eteğindeki S açmasında kazı çalışmaları yapılmıştır. I-VII. tabakalarda araştırma çalışmaları yapılmıştır. VI. tabakada 7 adet depas ile Anadolu'da OTÇ ve GTÇ'nin boğa biçimli kaplarının öncüsü olduğu düşünülen bir boğa rhytonuna rastlanmıştır. 11 adet çanak çömlek bu açmada bulunmuştur.¹⁵²

¹⁴⁹ Erhat- Kadir 2004, s.492.

¹⁵⁰ Spanos, 1972, s. 47.

¹⁵¹ Yılmaz, 2010: s.42-45.

¹⁵² Alp, 1973: s. 434-435.

Yine Karahöyük'ün C Açması'nda üç depas tipi kap ile bir tankard tipi kap, küresel gövdeli Suriye tipi şişe M Açması'nda bulunmuştur. Ancak mimari alanda bunlar ile ilgili bilgilerimiz yeterli değildir.

Konya Karahöyük'ün, ETÇ'den OTÇ'ye geçiş tabakalarında (V-VI) görülen ithal kap formlarından Karahöyük depasları ise Sedat Alp'in de belirttiği gibi 3 farklı tipte karşımıza çıkmaktadır. Bu depaslar, Batı Anadolu (Troia) ve Güney Anadolu (Tarsus) ile ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir.¹⁵³ Depas Tip 1 ve Tip 2, özellikle Batı Anadolu ile olan ilişkilerini ispat ederken, Tip 3 ise Orta Anadolu ve Güney Anadolu ile bağlantılarını ortaya çıkarmaktadır.

Karahöyük'te bulunan depas tipi kaplar, diğer Orta Anadolu kentlerinde olduğu gibi İTÇ III sonuna tarihlenmektedir. Bu da bize Karahöyük'ün bu dönemde Orta Anadolu depasları ile benzerlikleri olduğunu göstermektedir.¹⁵⁴

Konya Arkeoloji Müzesi'nde Karahöyük kazılarında bulunan 11 adet depas tipi kap yer alır. Karahöyük'te bulunan depas tipi kapların tamamı “S” ve “C” açmalarında yerleşim içi buluntu olarak ele geçmiştir.¹⁵⁵

S Açması'nda 6 adet depas tipi kap aynı odada (yangınla son bulmuş 1 numaralı oda), iki depas tipi kap farklı odalarda (2 ve 6 numaralı odalar) olmak üzere toplam 8 adet depas tipi kap bulunmuştur ve bu kaplar üç farklı tipolojik özellik göstermektedir.¹⁵⁶ Bunların tamamı VI. tabakada ele geçmiştir. C Açması'nda bulunan üç parçadan birinin envanter fişinde buluntu yeri VII. tabaka, birinin buluntu yeri VI. tabaka, birinin buluntu yeri V. tabaka olarak belirtilmiştir.

Tip 1: Aynı odada (S açması 1 numaralı oda) bulunmuş iki örnekten oluşan bu tip depaslar, basit bir dışa açılan ağız kenarına ve hafif "S" profilli gövdeye sahiptir. Üst kısmından alt kısmına dikey olarak iki kulplu olup, kırmızı hamurlu ve sade bir görünüme sahiptir. Yükseklikleri 11.5-11,3 cm arasında değişirken, ağız çapları ise 9.8-8.5 cm'dir.

¹⁵³ Alp, 1973, s.1-2.

¹⁵⁴ Ezer, 2014, s.142.

¹⁵⁵ Gürdal, 2023: s.4.

¹⁵⁶ Alp, 1973a:434-435.

Tip 1 depaslar, Troya'da IIc tabakasında bulunan ve Carl W. Blegen'in A45 olarak adlandırdığı depas tipi ile benzerlik göstermektedir. Tarsus Gözlükule'de Erken Tunç Çağı III dönemine ait buluntular arasında yer alan el ve çark yapımı örnekler, düz dipleri, kısa boyunları ve "S" profilleri ile Karahöyük örneklerine benzemektedir.

Benzer şekilde yuvarlak dipli örnekler Alişar'da, daha ince gövdeli örnekler Afyon-Kaklık Mevkii'nde¹⁵⁷, Seyitömer Höyük'te¹⁵⁸, Aphrodisias'ta¹⁵⁹ ve daha geniş çaplara sahip olanlarla Beycesultan'ın X. tabakasında¹⁶⁰ da bulunmaktadır.

Afyonkarahisar müzesinde bulunan bir örnek de bezemesi dışında Tip 1 depaslara benzerlik göstermektedir.

Bu verilerden yola çıkarak Anadolu'nun farklı bölgelerinde bu depaslara rastlanması, kültürel etkileşimin var olduğunu kanıtlamaktadır. Turan Efe'nin Büyük Kervan Yolu kuramını desteklemektedir.

Tip 2: Bu tip depaslar, basit bir ağız kenarından daralan ve uzun çan şeklinde gövdeye sahiptir. Gövdenin üst kısmından çıkan kulplar alt kısmında son bulur. Karahöyük'te V-VI ve VII. tabakalarda (S ve C açmalarında) bu tipi temsil eden dört tam ve üç parça olmak üzere toplam yedi adet örnek bulunmaktadır. Çarkta yapılan bu örneklerin üçü kırmızı astarlı, dördü ise sade bir görünüme sahiptir. Tam olan örneklerin yükseklikleri 16.8-14,7 cm arasında değişirken, ağız çapları 8.4-7,8 cm arasındadır.

Tip 2 depaslar Batı Anadolu'da ortaya çıkarak Orta Anadolu'ya yayılan ve yerel olarak da üretilen tiplerden biridir.¹⁶¹ Troia'nın II c tabakasında tespit edilmiştir.¹⁶² Gedikli Karahöyük¹⁶³ ve Seyitömer Höyük'te bulunan bazı depas tipi kaplarla benzerlik göstermektedir. Ayrıca Aksaray Müzesi'nde sivri dipli bir benzer de mevcuttur.¹⁶⁴

¹⁵⁷ Topbaş v.d.1998: s.73.

¹⁵⁸ Bilgen – Bilgen, 2015: s. 185.

¹⁵⁹ Joukowsky, 1986: s. 324.

¹⁶⁰ Lloyd – Mellaart, 1962: s.46–47.

¹⁶¹ Yılmaz 2010: s. 51.

¹⁶² Oğuzhanoglu 2019: s.312.

¹⁶³ Duru 2010: s.80

¹⁶⁴ Tezcan 1958: s. 520

Bu verilerden yola çıkarak, Tip 2 depaslarda Batı Anadolu ile Orta Anadolu arasında kültürel etkileşimin olduğu ve yerel olarak da üretildiği sonucuna varabiliriz.

Tip 3: Bu tip, geniş ağızlı, konik gövdeli ve düz dip şeklinde olan bir türdür. Tabaka VI'da ve aynı odada (S açması 1 numaralı oda) bulunan iki örneğe sahiptir. Bulunan her iki örnek de çarkla yapılmış olup kırmızı astara sahiptir. Astar, dış yüzeylere uygulanmış olup örneklerden birinin içinde kırmızı boya ile dikey şeritler bulunmaktadır. Yüzeylerde perdah izine rastlanmamaktadır. Yükseklikleri 12,4 ile 9 cm arasında değişmektedir ve ağız çapları 13,7 ile 12,5 cm arasındadır.¹⁶⁵ Tip 2'ye göre ağız çaplarının genişlediği görülür.

Karahöyük örneklerinden farklı olarak Kültepe örnekleri oval veya sivri dip şeklindedir ve dış yüzeylerine dikey boya bezemeleri yapılmıştır. Alishar Höyük'te de benzer örnekler bulunmuştur, ancak yuvarlak dip şekilleriyle Karahöyük örneklerinden ayrılmaktadır. Güneyde Tarsus Gözlükule'de Erken Tunç Çağı III'te çarkta yapılan bir benzeri de bulunmuştur.¹⁶⁶ Güney Anadolu'da Titriş Höyük'te bulunan iki örnek uzaktan da olsa Karahöyük depas tipi kaplarını anımsatırken, Gedikli Karahöyük'te bulunan hafif kaideli bir grup örneği gövde şekliyle benzerlik göstermektedir. Bu tip, Orta Anadolu'da üretildiği düşünülen bir tiptir ve Batı Anadolu'da Geçiş Dönemi'nde Küllüoba'da¹⁶⁷ ortaya çıkan bir örnekle temsil edilmektedir. Güneybatı Anadolu'daki bazı merkezlerde bodur depaslar bulunmuştur¹⁶⁸, ancak daha dar ağızlı ve ince uzun formlarıyla Orta Anadolu depas tipi kaplarından ayrılırlar.

Karahöyük depas tipi kaplarının hamur, katkı ve yüzey özellikleri Karahöyük yerel çanak çömleği ile aynı olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapların çoğunlukla yerel olarak üretildiği ve ithal örneklerin az olduğu görülmektedir.¹⁶⁹ Karahöyük'te bulunan on bir depas tipi kaptan yedi tanesi yalın, dört tanesi ise kırmızı astarlıdır. Astarlı örneklerde astarın ince uygulandığı, yüzeylerin mat bir görünüm sergilediği

¹⁶⁵ Gürdal 2023: s.7

¹⁶⁶ Goldman 1956: s.143

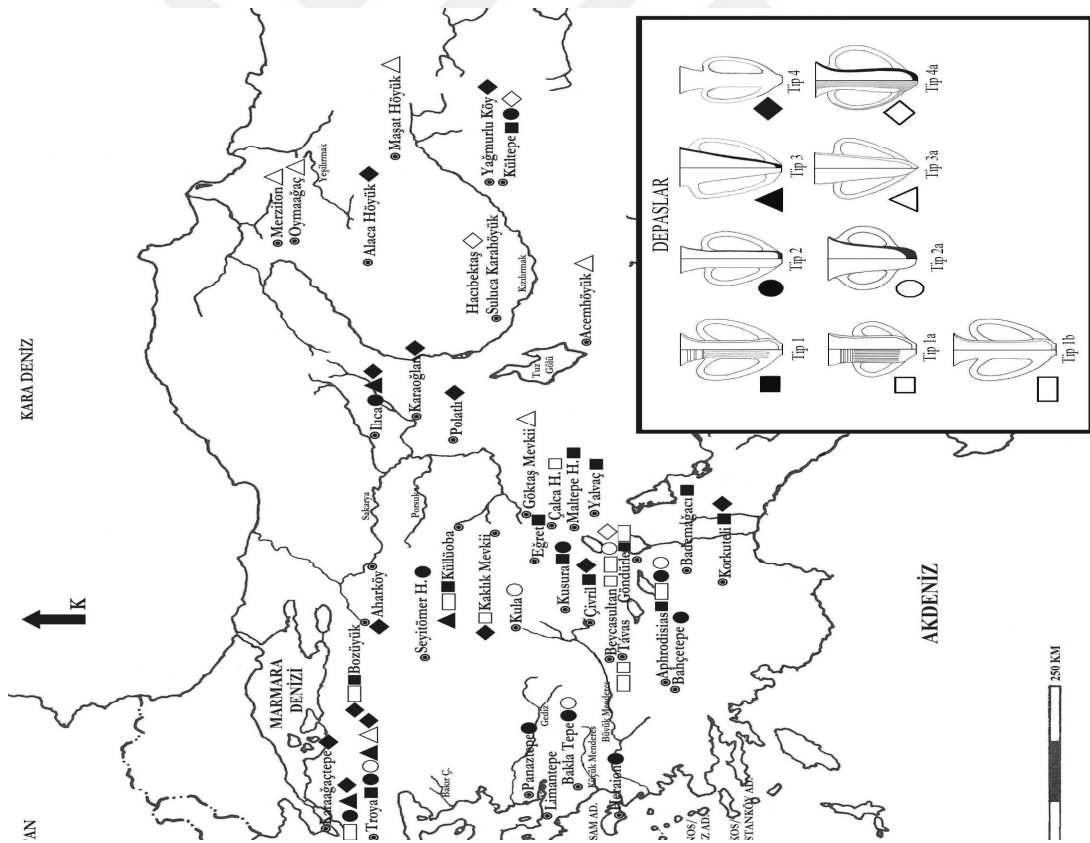
¹⁶⁷ Şahin, 2013, s. 73.

¹⁶⁸ Oğuzhanoglu, 2019, 314

¹⁶⁹ Şahoğlu, 2014, 298.

belirlenmiştir. Batı Anadolu'da ise depas tipi kaplar genellikle gri, kırmızı veya siyah astarlı olup metalik bir görünüme sahiptir. Göller Bölgesi/ Güneybatı Anadolu depas tipi kapların yüzeyinde ise yiv ve oluk bezemeler bulunmaktadır.¹⁷⁰ Konya Ovası'na göre Göller Bölgesi'nin bu dönem çanak çömleğinde yiv örnekleri çoğalmıştır.

Yazılı kaynaklardan yararlanarak yaptığımız araştırmalar sonucunda elde ettiğim bilgiler ışığında yaptığım Depas Haritası (Harita 4) incelendiğinde depasların yayılım alanları daha net ve kolay bir şekilde görülebilmektedir. Bu haritaya göre depasların Orta Anadolu, Batı Anadolu, Güney Anadolu ve Orta Anadolu'nun kuzeyinde olduğu görülmektedir. Kuzey Anadolu'nun sahil kesiminde ve Doğu Anadolu'da depaslara rastlanmadığı görülebilmektedir. Güneydoğu Anadolu'da ise Gedikli ve Zincirli dışında bulunan yerleşimlerde depasların görülmediğini söyleyebiliriz. (Harita 4)

Resim 2: Depaslar¹⁷¹

¹⁷⁰ Oğuzhanoglu, 2019, 313.

¹⁷¹ Yilmaz, 2010: s.64.

3.1.1.2. Tankardlar

Konya Karahöyük kazılarında ele geçen Batı Anadolu kökenli kap formlarından biri de tankard tipi kaplardır. Bu kaplar ETÇ'de Batı Anadolu'da ortaya çıkmıştır. Kıta Yunanistan ve Anadolu'da çok geniş bir alanda bu tür kap formları karşımıza çıkmaktadır. Lerna IV- Erken Hellas III Dönemi'nde Argolis Bölgesi'nde hızlı çarklarda yapılmış tankardlar Kıta Yunanistan'da bulunmuştur. Ritüellerde ve içki içerken kullanıldığı kabul edilen tankard türü kaplar, Batı ve Orta Anadolu'da ortak içki kültürünün olduğunun göstergesi sayılabilir. Derya Yılmaz tarafından Tankardlar, iki ana tip ve iki alt tip olmak üzere dört farklı tipe ayrılmıştır.¹⁷² Tankard tipleri Resim 3'de gösterilmiştir.

Çift Kulplu Tankardlar (Tip 1):

Düz dipli, yuvarlak kesitli çift kulplu, düz basit ağız kenarlı ve küresel gövdelidir. En belirgin özelliği çift kulplu olmasıdır. Bu tipe giren tankard'lar Elmalı Karataş'ta, Yortan'da, Troya'da, Kültepe'de, Acemhöyük'te, Takmak-Eskişehir'de, Emporio'da ve Bakla Tepe'de ele geçmiştir. Bu tip tankard'lar 7,9 cm ile 21,6 cm arasında değişen yüksekliklere sahip olup oldukça farklı boyutlara sahiptir. Siyah, deve tüyü ve kırmızı tonlarında üç farklı astar uygulaması bulunmaktadır. Troya ve Elmalı Karataş'ta birer siyah astarlı tankard mevcuttur; Kültepe'de iki, Acemhöyük'te bir ve Troya'da iki deve tüyü astarlı tankard bulunmuştur.

Bu tip tankard'lar ilk olarak Erken Tunç Çağı II'de ortaya çıkmış ve Erken Tunç Çağı III sonuna kadar kullanılmıştır. En erken örnekleri Batı Anadolu'da Troya, Bakla Tepe, Yortan ve Elmalı-Karataş'ta görülmüştür. Kuzeybatı Anadolu ve Orta Anadolu'nun güneyinde ise daha geç döneme tarihlenen örnekler bulunmaktadır. Batı Anadolu sahil kesiminde Troya'da ilk kez görülen çeşitli biçimlerdeki tankard'lar oldukça fazladır. Bu nedenle Troya, tankard türü kapların ilk üretim merkezleri arasında yer almalıdır. Kronolojilerine göre Troya'dan Batı Anadolu'nun iç kesimlerine, Kuzeybatı Anadolu'ya ve Güneybatı Anadolu'ya yayılan tankard'lar, Güneybatı Anadolu'dan kültürel ilişkiler sonucunda Orta Anadolu'nun güneyine

¹⁷² Yılmaz, 2010, s.53.

ulaşmış olmalıdır. Hamur özellikleri bakımından farklılık gösteren tankard'lar, yerel atölyelerde üretilmiştir.¹⁷³

Bölgeler arası kültürel ilişkiler sonucunda, çok sevilen ve modaya uygun bir içki kabı haline gelmiştir. Güney Anadolu'da Tarsus Gözlükule'de Erken Tunç Çağı III'e, Mersin Yümüktepe'de Erken Tunç Çağı II'ye tarihlenen Batı Anadolu seramik grubu içinde tankard'ların bulunmuş olması, bu modanın Anadolu'nun güney sahiline kadar yayıldığını göstermesi açısından önemlidir.¹⁷⁴

Tip 1a :

Ana tip ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte, bu tipin en dikkat çeken özelliği gövde üzerinde kabartma veya yiv bezeme bulunmasıdır. Bezemeli çift kulplu tankard'lar Kusura'da¹⁷⁵ ve Kaklık Mevkii'nde¹⁷⁶, Manisa-Alaşehir'de¹⁷⁷, Troya'da¹⁷⁸ bulunmuştur.

ETÇ II döneminde en erken örnekleri Troya'da bulunan tankard'lar, ETÇ III dönemi boyunca kullanıldı. Grimsi-siyah, kırmızı ve deve tüyü tonlarında astarlı olan tankard'ların yükseklikleri 9 ile 27 cm arasındadır. Teknik özellikleri bakımından oldukça çeşitlilik gösteren tankardlar yerel özellikler sergiler. Omzunda düğmecik şeklinde bezemeler bulunan Kusura örneği dışındaki tankardların hepsinin gövdesinde yatay yivler bulunmaktadır. Yatay yiv bezeme geleneği açısından Tip 1a grubu tankardlar, Pisidya türü depasları hatırlatır. Orta Anadolu'da bu tip tankardların bulunmaması dikkat çekicidir. Batı Anadolu'da Troya'dan iç Batı Anadolu'ya doğru yayılmış olmalıdır.¹⁷⁹

Tek Kulplu Tankardlar: (Tip 2)

Bu tür, düz tabanlı, tek kulplu, yuvarlak kesitli, düz ve basit ağız kenarlı ve küresel bir gövdeye sahiptir. Bu türü diğerlerinden ayıran en belirgin özellik, tek kulplu olmasıdır. Bu türdeki örneklerin dağılımı şöyledir: Kanlıgeçit'te 3, Troya'da

¹⁷³ Yılmaz, 2009: s.229-230.

¹⁷⁴ Mellink, 1956b, s. 142; Garstang 1953, s. 200.

¹⁷⁵ Topbaş ve diğ., 1998: s. 77.

¹⁷⁶ Topbaş-Efe-İlaslı, 1998, s. 69.

¹⁷⁷ Schachner – Schachner, 1995, s.308.

¹⁷⁸ Blegen ve diğ., 1950, 354.

¹⁷⁹ Yılmaz, 2009, s.231.

22, Poliochni'de 6, Bakla Tepe'de 4, İasos'ta 1, Küllüoba'da Kaklık Mevkii'nde 5, Afşar köyü bağları-Afyon-Dinar'da 1, Demircihüyük-Sarıket'te 2, Sadberk Hanım Müzesi'nde 2, Elmalı-Karataş'ta 5, Aphrodisias'ta 1, Pekmez Höyük'te 1, Kusura'da 2, Yalvaç'ta 1, Beycesultan'da 3, Ilıca'da 1, Alishar'da 1, Acemhöyük'te 1 olmak üzere toplam 66 örnek bulunmaktadır.

Güneybatı Anadolu'daki Pekmez Höyük'te bulunan ETÇ I'de ortaya çıkan el yapımı tankard, Anadolu'nun en eski örneklerinden biridir. Batı Anadolu sahil kesiminde, Troya'da ise ETÇ II dönemi başlarında el yapımı tankardlara rastlanmıştır. Anadolu'da bilinen tek metal tankard örneği de Troya'da bulunmuştur.¹⁸⁰ ETÇ II dönemine tarihlenen bu metal tankard, pişmiş toprak tankardların metal taklidi olarak üretildiğini göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.¹⁸¹

İç Güneybatı Anadolu'da, Beycesultan'da ETÇ II dönemine tarihlenen el yapımı bir tankard, Afyon üzerinden gelmiş ve Batı Anadolu kökenli ithal seramik olarak değerlendirilmiştir.¹⁸² Batı Anadolu'da Troya ve güneyde Pekmez Höyük olmak üzere iki seramik üretim merkezi bulunmaktadır.¹⁸³ İç Batı Anadolu'da oldukça yaygın olan bu tip tankardlar kültürel ilişkiler sonucunda, ETÇ III döneminde Orta Anadolu'nun kuzeyi ve güneyine yayılmış olmalıdır. Yükseklikleri 7 cm ve 19 cm arasında değişmektedir. En erken tarihli Pekmez Höyük örneği kırmızı astarlıdır.¹⁸⁴

Grimsi-siyah tonlarda astarlı Troya, Kanlıgeçit ve Demircihüyük'te birer örnek olmakla birlikte diğer örneklerin hepsi kırmızı astarlıdır. Çift kulplu tankardlara göre sayıca fazla olan tek kulplu tankardların Batı ve Orta Anadolu'da dağılım alanı oldukça geniştir. Dolayısıyla tek kulplu tankardlar, Erken Tunç Çağı boyunca daha yaygın bir biçimde kullanılmıştır.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Blegen ve diğ. 1950: s. 260.

¹⁸¹ Schliemann, 1881, s. 467.

¹⁸² Lloyd&Mellaart, 1962, s. 190.

¹⁸³ Blegen ve diğ. 1950, s. 260; Joukowsky, 1986, s. 564.

¹⁸⁴ Joukowsky, 1986, s. 564.

¹⁸⁵ Yılmaz, 2010: s.55.

Tip 2a:

Düz dipli, yuvarlak kesitli tek kulplu tankardlar, gövdelerindeki bezemelerle ana tipten ayrılırlar. Elmalı-Karataş'ta bulunan bir örnek ve buluntu yeri belirsiz olan Afyon Müzesi'nde yer alan bir diğer tankard bu tipin örnekleridir. Bu tankardlar, düz ve basit ağız kenarlarına ve küresel gövdelere sahiptirler.

Elmalı-Karataş örneği 16 cm yüksekliğindeyken, Afyon örneği 9,2 cm yüksekliğe sahiptir. Her ikisi de ETÇ II dönemine tarihlenmektedir. Bu tankardlar üzerinde oluk ve kabartma bezemeler bulunmaktadır. Göller Bölgesi türü depasların geleneği olan bu tankardlarda, koyu gri astarlı olan Elmalı-Karataş örneğinin¹⁸⁶ karın kısmında dört sıra yatay oluk bezeme mevcuttur. Kırmızımsı-kahve astarlı Afyon örneğinin¹⁸⁷ ise gövdesinde dikey kabartma bezemeler bulunmaktadır. Sadece İç Güneybatı Anadolu'da bulunan bu tip tek kulplu ve bezemeli tankardlar, ana tipten farklı olarak yerel atölyelerde bölgesel bezeme özellikleriyle üretilmiş varyasyonlardır.¹⁸⁸

Küresel gövdeli, geniş ağızlı ve düz dipli olan bu tür kapların kulpları genellikle gövdeye yerleştirilirken, bazı örneklerde boyundan veya ağızdan gövdeye bağlı olan kulplar da bulunmaktadır. Hem kırmızı hem de gri astarlı örnekleri sıkça görülmektedir. Konya Karahöyük çanak çömleği içerisinde, C Açması'nda VI. tabakada bulunan tek tankard tipi bir kap mevcuttur. Bu kap, ince krem renkli hamurdan yapılmış olup astarsız ve ince cidarlıdır. Çarkta şekillendirilmiş ve iyi bir şekilde pişirilmiştir. Geniş yuvarlak ağızlı, gövdeye doğru daralan huni şeklindeki boyunla, küresel gövdeye ve düz tabana sahiptir. Ağız kenarından gövdeye dikey olarak bağlanmış olan tek kulplu, yuvarlak kesitlidir. Kulplar genellikle gövdeye yerleştirilirken burada ağız kenarından bağlanmıştır. Yüksekliği 10,5 cm, ağız çapı 9.7 cm'dir. İnce hamuru ve ince cidarıyla, bu dönemin Karahöyük çanak çömleğine tipik olmayan bir örnektir ve muhtemelen ticari yollarla getirilen mallar arasında yer almaktadır. Tankard tipi kapların, Acemhöyük'teki buluntulara göre Konya Karahöyük'ten daha erken bir tarihte (XI. tabakada) görülmeye başladığı

¹⁸⁶ Edgü, 1983, s. 157.

¹⁸⁷ Topbaş, Efe, İlaslı, 1998, s. 83.

¹⁸⁸ Edgü, 1983, s. 157; Topbaş, Efe, İlaslı, 1998, s. 83.

belirlenmiştir. O halde Batı Anadolu'dan Konya ve Aksaray'a doğru bir ticaret etkileşiminin olduğunu düşünebiliriz.

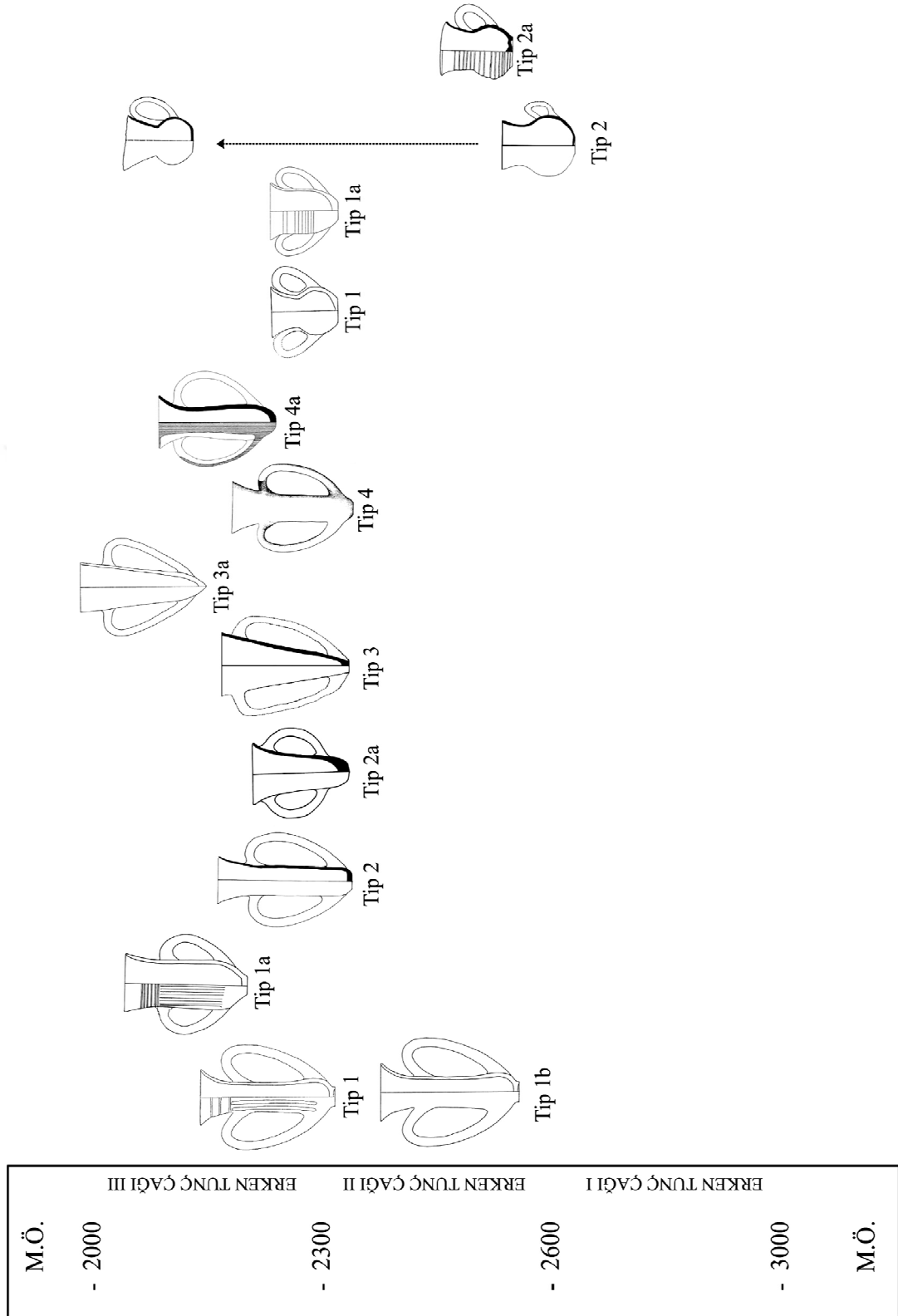
Yunanistan'da Naxos-Panormos'ta bulunan tek kulplu tankard tipi kabın kulpu, Karahöyük örneğinde olduğu gibi ağız kenarından gövdeye bağlanmıştır.¹⁸⁹ Karahöyük örneği ile Troya'da C.W. Blegen'in A39 olarak tanımladığı tek kulplu tankard tipi kap arasında ve Küllüoba örnekleri arasında, kulpunun bağlanış yeri dışında benzerlikler görülmektedir.¹⁹⁰

Depas, tankard gibi incelik gerektiren kapların yerel üretiminin yanı sıra diğer bölgelere ticaret yoluyla da ulaştığını göstermektedir. Bu durum, sosyo-ekonomik yapının anlaşılmasında önemli ipuçları sunmaktadır.

Yazılı kaynaklardan yararlanarak yaptığımız araştırmalar sonucunda elde ettiğim bilgiler ışığında yaptığım Tankard Haritası (Harita 5) incelendiğinde tankardların Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ve Karadeniz'in sahil kesimlerinde bulunmadığı görülmektedir. Kanlıgeçit'te tankard tipi kapların yer alması ise Balkan bağlantısının olabileceği fikrini akla getirmektedir. (Harita 5)

¹⁸⁹ Gürdal, 2023, s. 10-11.

¹⁹⁰ Blegen vd. 1950, s. 129.

Resim 3: Tankard Tipleri¹⁹¹

¹⁹¹ Yılmaz, 2010: s.66.

3.2. Suriye Tipi Şişeler

MÖ. 3. binyıl, Anadolu ile Suriye ve Mezopotamya arasındaki ilişkilerin yoğunlaştığı, uygarlıkların gelişiminin doğrudan etkilendiği çok önemli bir dönemdir. Bu dönemde Anadolu'da yazının olmaması nedeniyle, yazının kullanıldığı Mezopotamya'daki yazılı vesikalarından öğrenmekteyiz. Anadolu ile yapılan ilişkilerin kaydedildiği en eski ve en önemli belge olan Şartamhari Metinleri, "Savaşın kralı" olarak bilinen Sargon'un (M.Ö. 2371-2316) torunu Kral Naramsin'e (M.Ö. 2254–2218) aittir. Akadların Anadolu seferi, Anadolu'da ticaret yapan Akadlı tüccarların Sargon'dan yardım istemesi üzerine yapılmıştır.¹⁹² Akad İmparatoru Naramsin'in Sedir Ormanları'nı (Amanoslar) ve Gümüş Dağları'nı (Toroslar) aşarak Anadolu'ya girdiği ve Hatti kralı Pampa'nın liderliğindeki 17 şehir devleti koalisyonu ile savaştığı anlatılır. Bu koalisyon içinde Kaniş, Pruşanda ve Kusaura gibi şehir devletleri bulunmaktaydı.¹⁹³

Anadolu'yla yapılan bu savaş daha sonra Akad kralı olan Naramsin yazdırdığı Şartamhari Metinleri'nden öğrenmekteyiz. Anadolu'nun M.Ö. 3. binyılına ait bilgileri içeren ilk yazılı kaynak olan Şartamhari Metinleri'nin üç kopyası bulunmaktadır. Bu Metinlerin biri Mezopotamya'da, Babil'de keşfedilmiştir; bir diğeri Mısır'da, Tel El Amarna'da ve diğeri de Anadolu'da, Hattuşaş Boğazköy arşivinde bulunmuştur.

Şartamhari metinlerinin Hattuşaş arşivinde ele geçirilen kopyasının ilk 7 satırı kırık olup, metin, 8. satırdan itibaren şöyle devam etmektedir:

“8. Bana karşı bütün memleketler isyan ettiler.

9. GUŞUA kralı Anmanailu, Pakki kralı Bumanailu

10. Ulluwi (Ullama) kralı Lupanailu, sonra ... kralı inmipailu

11. Hatti kralı Pampa, Kaniş kralı Zipani, kralı Nur-Dagan

12. Amurru kralı Huwaruvaş, Paraşi kralı Tişenki

13. Armanu kralı Mudakina, Sedir dağları kralı İşgippu

14. Larak kralı Ur-larak, Nikku kralı Ur-banda

¹⁹² Bahar, 2016, s. 45.

¹⁹³ Memiş, 2015, s. 22.

15. *Türki kralı İlşu-Nail, Kuşaura kralı Tişkinki*

16. *Toplam 17 kral, ki onlar savaşa girdiler ve ben onları vurdum.*

17. *Hurriler'e karşı bütün orduyu seferber ettim ve sonra (tanrılara) şarap takdim ettim.*

18. *O zaman savaşçılara, binlerce düşman askeri hiç mukavemet etmedi."*

Şartamhari Metinleri'nin arka yüzünün tahrip olduğu için, eksik cümlelerden anlaşıldığına göre, Naramsin ve Akad ordusu düşman karargahına geceleyin ani bir baskın düzenlemişler ve bu baskın sonucunda düşmanlarını yenilgiye uğratmışlardır.¹⁹⁴

M.Ö. 3. binyılın sonlarında Anadolu'da büyük bir merkezi devlet bulunmuyordu. Her bir şehirde küçük krallıkların hüküm sürdüğü bir yönetim şekli egemendi. Bu krallıklar arasında rekabet halindeydiler ve dışarıdan gelen bir saldırıya karşı birleşerek, en güçlü krallığın liderliğinde mücadele ediyorlardı. Ancak, yazılı belgeden anlaşıldığı üzere Akad İmparatoru Naramsin, 17 Anadolu krallığı koalisyonuna karşı savaşmış ve bu savaşı kazanmıştır. Naramsin, bu belgede ayrıca kral ENLİL mabedini inşa ettirdiğini de belirtmiştir.¹⁹⁵ Metinden anlaşıldığına göre; M.Ö. 3. Binyıl sonlarında Anadolu'da büyük bir devlet yoktu. Etrafı surlarla çevrili, aralarında hakimiyet rekabeti olan ancak bir tehlike anında birleşebilen küçük şehir krallıkları vardır.

Naramsin, Anadolu şehir devletleriyle yaptığı savaştan galip bir şekilde dönerken çok sayıda ganimeti de memleketine götürmüştür. Bu ganimetlerin çoğunluğunu bakır ve gümüşten yapılmış olanlar oluşturur.¹⁹⁶

Akad İmparatorluğu'nun kralı Naramsin döneminde Anadolu ile ilişkilerin belgesi olan yazılı kaynakların yanı sıra, bazı arkeolojik buluntular da Akad seferlerine dair kanıtlar sunmaktadır. Naramsin'in Güneydoğu Anadolu bölgesine ulaştığını gösteren, Diyarbakır'ın doğusundaki Pir Hüseyin adlı köye inşa ettirdiği ünlü zafer steli, Naramsin'in bu bölgedeki başarısını doğrulayan önemli bir eserdir.

¹⁹⁴ Memiş, 2015, s. 22.

¹⁹⁵ Yiğit, 2000, s. 40.

¹⁹⁶ Memiş, 2015, s. 25.

Bugün İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenen bu stelde, Akad kralı Naramsin, Sümer heykellerinde olduğu gibi sağ omzunu açıkta bırakan bir giysiyle tasvir edilmiştir.¹⁹⁷

Tabletlerden anlaşıldığı üzere, Sargon Dönemi'nde, Akkadlı tüccarlar ticaret yapmak amacıyla Anadolu'ya gelmişlerdir. Metne göre, Pruşhanda beyi Akkadlı tüccarlara rahat vermemiş, onlar da durumu liderleri Nur-Daggal aracılığıyla kralları Sargon'a ileterek kendilerine yardım etmesini istemişlerdir. Önceleri bu isteği dikkate almayan Sargon, tüccarların ısrarlarına ve Anadolu'nun doğal zenginliklerine daha fazla kayıtsız kalamamış ve zorlu bir yolculuktan sonra Pruşhanda'ya varmıştır. Sargon burada iyi bir şekilde karşılanmıştır. Akkadlı tüccarların isteklerini yerli beylerle kabul ettirmekle kalmamış, aynı zamanda çok sayıda ve değerli hediyelerle memleketine dönmüştür.¹⁹⁸

Bu süreçte, söz konusu ilişkilerin artmasıyla ticari faaliyetler de artmış ve çanak çömlek alanında kültürler arası etkileşimden kaynaklanan yeni kap tipleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni kap tiplerinden biri, sıvı maddeleri barındırma ve taşıma amacıyla kullanılan "Şişe" biçimli kaplardır. Bu dönemde, Anadolu'nun doğusundan batısına kadar geniş bir coğrafyada birçok yerleşimde görülen bu kap tipleri arasında, formu ve isimlendirmesiyle ayrılan Suriye Şişeleri özellikle dikkat çekicidir.¹⁹⁹

MÖ 3. binyılın prestijli lüks malları arasında yer alan parfüm, bazı tedavi amaçlı sıvılar,²⁰⁰ yağ gibi kozmetik ürünlerin taşınması ve muhafazası için kullanılan şişelere "Suriye Şişesi" adı verilmektedir.²⁰¹

Hartmut Kühne tarafından Suriye'de Tell Chuera'da bulunan bazı metalik kaplar, Suriye, Türkiye ve Irak'taki benzerleriyle karşılaştırılarak gövde şekillerine göre alabastron biçimli ve küresel gövdeli olarak iki gruba ayrıldı. Bu sınıflandırma genel olarak kabul görse de bazı araştırmacılar küresel gövdeli, oval gövdeli, armudi gövdeli ve silindirik gövdeli gibi alt tiplere ayırdılar. Ayrıca, özellikle yerel üretimlerde dip şekilleri değişiklik gösterebilir; yuvarlak, sivri, düz veya halka

¹⁹⁷ Koroğlu, 2008, s. 81.

¹⁹⁸ Bayram, 1993, C.36,p.2.

¹⁹⁹ Alp, E.2018, s.56.

²⁰⁰ Alp, E.2022, s.141-161.

²⁰¹ Ökse, 2004, s.599.

şeklinde olabilirler. Gövde ve dip biçimlerinin yanı sıra, ağız şekilleri de farklılık gösterebilir; dışa çekik, dışa kalınlaştırılmış, içe dönük, içe kalınlaştırılmış, dışa açılan, yivli gibi.²⁰²

MÖ III. binyılda ortaya çıkan ve MÖ II. binyıl başlarında da kullanılan bu formun çekirdek bölgesi daha çok Kuzey Suriye ve Orta Fırat havzasıdır. Ticari yollarla asıl kullanım alanının dışında çok geniş bir alana yayıldığı gibi farklı coğrafyalarda yerel çömlekçiler tarafından taklitleri de yapılmıştır.²⁰³ Suriye tipi şişelerin küresel gövdeli örnekleri alabastron tipi şişelerden daha önce ortaya çıkmıştır. (Harita 6)

Suriye Şişesi olarak adlandırılan kap tipi, dar boyunlu, ince uzun gövdeli ve sivrileşmiş veya yuvarlatılmış bir dip ile karakterize edilen özelliklere sahiptir. Bu kaplar genellikle alabastron şeklindeki olanlar dar boyunlu, geniş karın ve sivrileşmiş veya yuvarlatılmış dip şeklinde özelliklere sahiptir. Bu kaplar genellikle Kuzey Mezopotamya'nın ince hamurundan yapılmış olup iyi pişirilmiştir ve gri renklidirler. Yükseklikleri 6 ile 20 cm arasında değişmektedir.²⁰⁴

Şişeler genellikle gri renkli, ince hamurlu ve iyi pişirilmiş kaplardır. Bu özellikleri nedeniyle genellikle metalik kaplarla karşılaştırılırlar.²⁰⁵ Ancak yerel üretim örneklerinde farklı hamur ve astar kullanılabilir. Suriye şişelerinin çoğunluğu pişmiş topraktan yapılmış olup altın, gümüş gibi değerli metallerden yapılan örnekleri yanında kurşun gibi metallerden yapılan örnekler de bulunmaktadır. Pişmiş toprak örneklerinin büyük çoğunluğu çarkta yapılmıştır, ancak el yapımı birkaç örnek de vardır.²⁰⁶

Bu tip şişeler genellikle mezarlarda bulunmasına rağmen, yerleşim alanlarında da örnekleri mevcuttur. Bu şişelerin taşınma yöntemleri ve fonksiyonlarıyla ilgili düşünceler genellikle benzerlik gösterir. İçlerine merhem, yağ, parfüm gibi kozmetik ürünler konulur ve bu ürünlerin hem korunmasını hem de taşınmasını sağlar. Küllüoba'da bulunan örnekler üzerinde yapılan analizlerde, kapların içerisinde

²⁰² Gürdal, 2023, s.12.

²⁰³ Ökse, 2004, 602.

²⁰⁴ Alp, E.2022, s.141-161.

²⁰⁵ Ökse, 2004, 600.

²⁰⁶ Kamış, 2022, s.50.

bitkisel yağların yanı sıra hayvansal yağların da bulunduğu tespit edilmiştir.²⁰⁷ Bu şişelerin ağızlarının kumaş ya da deri gibi malzemelerle kapatıldığı düşünülmektedir.²⁰⁸

Konya Karahöyük kazılarında bulunan iki adet Suriye tipi şişe farklı tiplere sahiptir. Birincisi alabastron tipidir ve diğeri küresel gövdelidir. Konya Karahöyük'te bu kaplar Koloni Çağı'nda da farklı tipleriyle kullanılmıştır.

İlk örnek V. tabakada bulunmuştur ve bir küp mezarın içinde keşfedilmiştir. İki küp birleştirilerek yatay olarak yerleştirilmiş ve içerisinde doğu-batı yönlü olarak gömülü bir kişi ile çeşitli mezar hediyeleri bulunmuştur. Baş kısmında tunç küpe ve iğne, karın kısmında tunç iğne, ayak kısmında ise gaga ağızlı testi ve bir alabastron tipinde bir şişe yer almaktadır.

Bu şişe çarkta yapılmış olup açık kiremit renkli, kum ve mika katkılı hamurlu ve kil astarlıdır. Üzerinde açık kiremit renkli zemin üzerine yapılan koyu kırmızı boya ile oluşturulan çizgilerden oluşan kafes motifleri bulunmaktadır. Şişenin boyun bölgesine doğru daralan huni şeklinde ağız yapısı vardır, dar boyunlu, alabastron tipinde gövdelidir ve hafif sivri dip formuna sahiptir. Şişenin yüksekliği 20,3 cm, ağız çapı ise 6,4 cm'dir.²⁰⁹ Bu şişelerin genel ortalamasına uymaktadır.

İkinci şişe ise, M Açması'nda sur duvarının dışında bulunmuştur. Kum, mika, kireç ve bitki katkılı krem renkli hamurla yapılmış olup devetüyü rengine bir astara sahiptir. Ancak astar büyük ölçüde dökülmüştür. Şişe basit ağız kenarına sahip olup dışa doğru açılmaktadır. Silindirik boyunlu, küresel gövdeli ve yuvarlak diplidir. Yüksekliği 13 cm'dir ve ağız çapı 5 cm'dir.²¹⁰

Anadolu'nun birçok merkezinde Suriye tipi kaplar bulunmuştur. Bunlardan Orta Anadolu'da Kültepe'de hem küresel gövdeli hem de alabastron tipi şişeler bulunmuştur. Küresel gövdeli tipler ilk olarak höyük kısmında Erken Tunç Çağı II'de

²⁰⁷ Tarhan v.d. 2023, 834, 844–845.

²⁰⁸ Alp, E. 2022, 155.

²⁰⁹ Gürdal, 2023, s.13.

²¹⁰ Alp, 1957, s. 661.

görülmektedir, alabastron biçimli örnekler ise Erken Tunç Çağı III'te, yani 12b ve 11b tabakalarında ortaya çıkmaktadır.²¹¹

Orta Anadolu'da Acemhöyük 'ün IX. tabakasında alabastron tipi bir Suriye şişesi parçası bulunmuştur.²¹² Ayrıca Batı Anadolu kökenli tankard tipi kaplar ve tabaklarla birlikte Alişar Höyük'ün 14 T tabakasında mezar hediyesi olarak ele geçmiştir. Eskiypar'da²¹³ ve Ovaören'de²¹⁴ ise Erken Tunç Çağı III'ün sonlarında küresel gövdeli örnekler tespit edilmiştir.

İthal ve yerel üretim alabastron tipi Suriye şişelerine ise Güney /Güneydoğu Anadolu'da Tarsus Gözlükule'de, Gre Virike'deki bir çocuk mezarında²¹⁵ Lidar Höyük'teki mezar hediyesinde ve Tell Açana'daki küresel gövdeli örneklerde rastlanmıştır.

Gre Virike şişesi, arkeoloji literatüründe “alabastron biçimli” olarak adlandırılan bir tipin örneğidir. Bu tip, çekirdek bölgesi olarak Toros Dağları'nın güneyinde, Habur Havzası'nın batısında ve Amanos Dağları'nın doğusunda kalan bir bölgede yaygındır.

Resim 4: Gre Virike Şişesi (Suriye tipi şişe) ²¹⁶

²¹¹ Özgüç, N. 1957, s.78–80.

²¹² Öztan, 1989, s. 409.

²¹³ Özgüç-Temizir, 1993, s. 617, 625.

²¹⁴ Şenyurt v.d. 2014, s. 112.

²¹⁵ Ökse, 2004, s.601.

²¹⁶ Ökse, 2004, s.599-612.

Gre Virike şişesi üzerindeki izler, bir ipten veya deri şeritlerden yapılmış bir fileye ait olabilir. Bu nedenle, "Suriye şişeleri"nin kişilerin üzerinde veya giysinin bir tarafına bağlanarak taşındığı düşünülebilir. Bu şişeler evin farklı yerlerindeki kancalara asılarak kullanılıyor olmalıdır. Gre Virike kabının da muhtemelen günlük hayatta bu şekilde kullanılan bir kap olduğu ve ölen bir çocuğun mezarına, onun öteki dünyada da kullanabilmesi için bırakıldığı düşünülmektedir. Kabin üzerinde bulunan beyaz kalıntılar ise çürümüş organik maddeye aittir ve bu şişenin içinde taşındığı fileyle birlikte mezara bırakıldığını göstermektedir.²¹⁷

Doğu Anadolu'da ithal örnekler, kuzeyde Arslantepe VI D (MÖ. 2500-2100) ile Norşun Tepe'nin Erken Tunç III Çağına ait 8-6. tabakalarında bulunmuştur. Alabatron biçimli "Suriye şişeleri", Kültepe'nin 11-12. tabakalarında keşfedilmiştir. Aynı merkezin 11 b tabakasına ait bir mezarda bulunan taklit örnek, kazıma yatay çizgiler arasına yerleştirilen zigzag deseni ile bezenmiştir. Acemhöyük'ün Erken Tunç Çağı III'e tarihlenen IX. Tabakasında ve Alişar 14 T' den bir mezarda bulunan küresel gövdeli şişeler de taklit ürünlerdir. Ayrıca Seyitömer Höyük kazılarında bulunmuş ve Kütahya Müze Müdürlüğü envanterine kaydedilmiş küresel gövdeli şişe örnekleri mevcuttur. Suriye tipi şişeler, batıda Bulgaristan'a kadar yayılmıştır.

Bu kapların en batıdaki örnekleri Küllüoba'da bir kurban çukurunda bulunan bir şişe ile yerel seramik türünde üretilmiş, üzerinde kazıma bir çarpı motifi bulunan parça ve Troia'da bulunan oval şişe ile taklit bir örnektir.

Suriye Şişeleri"nin MÖ. 3. binin son çeyreğinde bu denli geniş bir alana dağılmış olması, içine doldurulan maddenin bölgelerarası ticaret kapsamında ihraç edildiğini ve bunların olasılıkla ticari amaçlarla merhem ya da parfüm taşımada bir nakil kabı olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

Konya Karahöyük'te gerçekleştirilen araştırmalar, V. ve VI. tabakalarda yerli çanak çömlek formlarının yanı sıra ithal kap formlarının da bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu kap formları, Batı Anadolu'dan gelen depas ve tankard tipi kaplar ile Mezopotamya kökenli Suriye tipi şişelerdir. Karahöyük'ü ustalar, dönemin modasına duyarsız kalmamışlar ve yerel çanak çömlek formlarının yanı sıra bölgesel kimliği

²¹⁷ Ökse, 2004, s.599-612.

olan ithal formları da üreterek repertuvarlarını zenginleştirmişlerdir. Depas ve tankard tipi kaplar genellikle bardak veya kadeh olarak kullanılmış ve içme ile ilişkilendirilmiştir. Öte yandan, şişe tipi kapların ise yağ ve merhem gibi kozmetik ürünlerin taşınması ve muhafazası gibi fonksiyonları vurgulanmıştır. Küllüoba kazılarında bulunan depres tipi kaplar ve Suriye tipi şişeler içerisindeki kalıntılar üzerinde yapılan analizler de bu düşünceleri desteklemektedir.²¹⁸

Depas ve tankard tipi kaplar genellikle mekânlarda bulunurken, Suriye tipi şişeler ise yaygın olarak mezar buluntuları olarak karşımıza çıkar. Ancak, bazı durumlarda mekân içlerinde de örneklerine rastlanmaktadır. Bu durum, Karahöyük için de geçerlidir. Depas ve tankard tipi kaplar genellikle mekânlarda, alabastron tipi şişeler ise mezar hediyesi olarak mezar küpü içerisinde veya küresel gövdeli şişeler ise mekân ile ilişkilendirilerek bulunmuştur.

Batı Anadolu'nda Erken Tunç Çağı III başlarında kullanılmaya başlanan depres tipi kaplar, Karahöyük'te diğer Orta Anadolu kentlerinde olduğu gibi Erken Tunç Çağı III sonlarında görülür. Tip 1 depres tipi kaplar, tipolojik olarak Batı Anadolu depasları ile benzerlik gösterirken, kısa ve geniş gövdeleri ile yerel bir karakter sunarlar. Tip 2 depres tipi kapları ise Tip 3'ün daha ince örneklerini oluşturur ve Karahöyük'te sayıca daha fazla bulunurlar. Bu tip kaplar da genel olarak Batı Anadolu ile tipolojik olarak ilişkilendirilebilir. Üç örnekten üçü kırmızı astarlı iken, dördü yalın mal grubundadır. Kırmızı astarlı olan örnekler ince astarlı olup, tamamı mat görünümlüdür. Tip 3 depres tipi kapların üretim bölgesi genellikle Orta Anadolu olarak kabul edilir ve daha çok Karahöyük'ün doğusunda bulunan komşu yerleşimler ile Güney Anadolu arasındaki ilişkilere işaret eder. Farklı bölgeleri temsil eden üç tip de yüzeylerinin matlığı ile özgün bir karakter oluşturur ve Karahöyük yerel çanak çömleği ile benzerlik gösterir.

Karahöyük'te yerel olarak üretilen depres tipi kaplar, diğer Anadolu kentlerindeki örneklerinden farklı bağlantı şekilleri ile dikkat çeker. Tankard tipi kap kulpunun tek örneği, genel itibarıyla diğer Anadolu kentlerindeki örneklerinden ayrı bir bağlantı şekline sahiptir. İnce krem hamuru, ince cidarı ve pürüzsüz yüzeyiyle bu

²¹⁸ Türkteki v.d. 2022, 140; Tarhan v.d. 2023, 834, 844–845.

örnek, Karahöyük çanak çömleğinden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Bu kap, başka bir merkezde üretildikten sonra Karahöyük'e gelmiş olmalıdır.²¹⁹ Depas tipi ve tankard tipi kaplar, Erken Tunç Çağı sonlarında Batı Anadolu ile olan ilişkileri gösteren önemli buluntulardır. Karahöyük'ün depres ve tankard tipi kapları, doğu ve güneydeki merkezlere aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak, Karahöyük'ün Erken Tunç Çağı tabakaları henüz çok sınırlı bir alanda araştırıldığı için daha erken tabakalara ait örnekler bulunamamıştır.

Anadolu'da bazı Erken Tunç Çağı merkezlerinde bulunan Suriye tipi şişeler, mühürler ve mühür baskıları, Anadolu ve Mezopotamya arasındaki temasların varlığını göstermektedir. Karahöyük'ün V. tabakasında bulunan alabastron ve küresel gövdeli Suriye tipi şişeler, bu temasların varlığına kanıt oluşturan buluntulardır. Karahöyük, Erken Tunç Çağı sonlarında güneyinden gelen kültürel öğeleri batısına ve kuzeyine aktarmış ve böylece bölgeler arasındaki kültürel aktarıma katkı sağlamıştır.²²⁰

Bilindiği gibi, Mezopotamya ve Anadolu arasındaki ilişkiler Neolitik çağdan beri görülmekle birlikte temeli Erken Tunç Çağı'ndan itibaren bir ivme kazanmıştır. Bu ilişkileri filolojik belgelerle ve coğrafi kimliğe sahip arkeolojik buluntularla ortaya koymak mümkündür. Depas ve tankard tipi kaplar ile Suriye tipi şişeler, bu buluntuların başında gelir ve dönemlerinin kültürel, ticari ve hatta siyasi ilişkilerinin tanımlanmasına ve ticari güzergahların tespitine büyük katkı sağlamıştır.

Karahöyük'te bulunan depres ve tankard tipi kaplar ile Suriye tipi şişeler, Orta Anadolu kültür envanterini zenginleştiren arkeolojik kanıtlardır. Bu buluntular, Batı Anadolu ve Güney Anadolu arasındaki kara bağlantısını sağlayan merkezlerden birinin de Karahöyük olduğunu göstermektedir. Karahöyük, Batı Anadolu ile olan etkileşimi sonucunda batı kültürünün güney ve doğusundaki merkezlere, Mezopotamya ile olan etkileşimi ise Mezopotamya kültürünün Batı Anadolu merkezlerine yayılmasını sağlayan önemli bir istasyon olarak öne çıkar.

Erken Tunç Çağı'nda başlayan bu ilişkiler, daha sonra Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda geliştirilmiş ve Karahöyük, yerleşim gördüğü süre boyunca önemini

²¹⁹ Gürdal, 2023, s.15.

²²⁰ Efe, 2004, s.15-29.

korumuştur. Bu süreç boyunca, Karahöyük hem ticaretin hem de kültürel alışverişin merkezlerinden biri olmuştur. Bugün Karahöyük'te bulunan bu arkeolojik kanıtlar, bölgenin tarihine ve Anadolu'nun genel kültürel ve ticari ilişkilerine ışık tutmaktadır.

Yaptığımız Suriye Tipi Şişeler Haritasına (Harita 6) göre bu tip şişelerin özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaygın olarak bulunduğunu görmekteyiz. Merhem, yağ, parfüm, kozmetik ürünlerin saklanması ve taşınmasında kullanılan bu tip şişelerin Güneydoğu Anadolu'daki yerleşimlerde yoğun olarak görülmesi Mezopotamya ile olan bir kültürel ve ticari ilişkinin kanıtı olabileceğini düşündürmektedir. (Harita 6)

3.3. Tepsiler

Oval, yuvarlak veya dörtgen şekilli, düz ya da düşük yükseklikteki kaplar genellikle “tepsi” olarak adlandırılır.

Konya Bölgesi'nde, tepsiye ait parçalar önemli bir arkeolojik grup oluşturur. Bu bölgede, Karahöyük, Meydan Yolu, Karhane Höyük, Yenisu Höyük (Çumra), Malas ve Çomaklı Höyük, Pınarbaşı Yuğ Tepesi gibi birçok yerleşim yerinde tepsi parçalarına rastlanır. Tümü dışa açık ağızlı olan bu tepsilerden bazıları diğerlerine göre daha derindir. Bu kapların çapları genellikle 32 ila 50 cm arasındadır ve tabanları ağız çaplarından 2-4 cm daha küçüktür. Bazı buluntular astar kullanılmadan yapılmış olup genellikle tabanları aşınmıştır. Büyük bir bölümü ise sadece iç kısımları astarlı olup dış kısımları ve tabanları astarsızdır.

Konya Ovası'nın merkezinde yer alan, üniversite yerleşkesinin yaklaşık 10 km. doğusunda yer alan Pınarbaşı Yuğ Tepesi'nde²²¹ ele geçen tepsilerin hamur rengi genellikle kahverengidir ve astarı çoğunlukla kendine özgüdür. Hamurun bileşimi orta kumlu, taşçık, kireç, saman ve mika içerir. Tepsilerin dış yüzeyi genellikle görünmez, bu yüzden çok fazla detaylandırılmamıştır. Ancak iç yüzeyleri pürüzsüzleştirilmiş ve düzeltilmiştir. Fırınlama işlemi ise pek iyi düzeyde değildir çünkü yüzeyde is izleri bulunmaktadır.

²²¹ Bahar-Koçak, 2003, s. 21-51 Anatolia Antiqua.

Konya-İstanbul karayolunun 3 km doğusunda, Bağrıkurt Köyü'nden kuzeydoğuya doğru devam eden Meydan Yolu'nda (Karakuyu)²²² bulunan tepsiler açık kahverengidir hamurdan imal edilmiş ve aynı renk tonuyla astarlanmıştır. Karışıma kaba kum, bol miktarda saman, iri taşçıklar, kireç ve yine bol miktarda mika katılmıştır. Tepsilerden yalnızca birinin dış yüzeyinde düzeltme yapılmış, ancak hepsinin iç yüzeyleri işlenmiştir. Ancak, Pınarbaşı Yuğ Tepesi örneklerinde olduğu gibi, bunlar da kötü bir şekilde pişirilmiştirlerdir.²²³

Yenisu Höyük'teki tepsilerin hamur rengi kahverengidir ve genellikle astarı kendindendir. Tepsilerde kullanılan hamur orta kumlu olup ile birkaç tanesinde de bol miktarda mika taneleri, kireç, kaba taneli kumlar ve saman katkıları bulunmaktadır. Bunların pişirilme dereceleri orta veya kötü seviyededir. Bu tepsilerin, Meydan (Karakuyu) Yolu ve Pınarbaşı Yuğ Tepesi örneklerinde olduğu gibi dış yüzeylerin işlenmediği görülmektedir. Form açısından ise Meydan Yolu ve Pınarbaşı Yuğ Tepesi örneklerine benzerlik göstermektedir.

Çomaklı Höyük'teki tepsî örnekleri ise, Pınarbaşı Yuğ Tepesi ve Meydan Yolu örneklerinden daha ince yapıdadır. İnce yapıları, bu tepsilerin taşınma amacıyla yapılmadığını düşündürmektedir. Bu tür tepsilerin genellikle sabit bir yerde kullanıldığı veya toprağa sabitlendiği tahmin edilmektedir. Tabanlarındaki bozukluklar da bu görüşü desteklemektedir.²²⁴

Karatay Karhane Höyük'teki tepsî örneğinin hamuru kahverengidir ve kendinden astarlı şekildedir. İç yüzeyde açık işleme uygulanmış, dış yüzeyde ise herhangi bir işlem yapılmamıştır.²²⁵

Bu kapların benzerleri, Kuruçay, Beycesultan, Konya Ovası çevresi, Göller Bölgesi, Afyon, İkiztepe ve Tavion-Büyüknefesköy gibi yerlerde Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı dönemlerine ait buluntular arasında bulunmuştur.

Konya Karahöyük'te, kalın cidarlı ve genellikle el yapımı olan, kabaca şekillendirilmiş, kısa silindirik gövdeli ve düz tabanlı tepsî örnekleri bulunmaktadır.

²²² Bahar-Koçak, 2003, s. 21-51 Anatolia Antiqua.

²²³ Küçükbezci, 2004, s. 54-56.

²²⁴ Bahar-Koçak, 2004, s. 39-63.

²²⁵ Küçükbezci, 2004, s.57-60.

Bu örneklerden dört tam ve üç parça halinde bulunmuştur. Yükseklikleri 4,7 ila 7 cm arasında değişirken, ağız çapları 17,8 ila 24,5 cm arasında değişmektedir. Bu tepsi örneklerinin tamamı astarsızdır, ancak biri kendi kilinden astarlanmıştır. Taşçık ve bitki katkılı olanlar dışında, altı örnekte mika, dördünde ise kireç katkısı bulunmaktadır. Bunlardan biri II. tabakada bulunurken diğerleri I. tabakada bulunmuştur. Kazı raporlarında, birçok tepsi parçasının bulunduğu belirtilmektedir. L Açması'nda bulunan sarayın birçok odasında ekmek pişirmede kullanıldığı düşünülen çok sayıda tepsi parçası ele geçmiştir.

Bu tepsi örnekleri, iri bitki katkılı, az pişmiş ve kaba yapılarıyla daha çok ateş (köz) taşımak için kullanılmış olmalıdır. Bu tür bir form, Erken Tunç Çağı'nda İkiztepe ve Acemhöyük'te görülmektedir. Acemhöyük'ün tüm Koloni Çağı tabakalarında bu form ele geçmiştir. Konya Karahöyük örneklerinde olduğu gibi, iri katkılı ve kaba hamurlu örnekler, Acemhöyük'ün III. tabakasında parçalar halinde bulunmuştur. Kaniş Karumu 1b tabakasında bulunan çift kulplu bir örneğin, bir sininin taklidi olduğu düşünülmüştür.

3.4. Çark Yapımı Tabaklar

ETÇ'de Orta ve Batı Anadolu'da çark teknolojisinin ortaya çıkmasıyla üretilmeye başlanan formlardan biri, David French'in belirttiği gibi, Ege Dünyası içinde görülen çark yapımı tabaklardır. Bu tabaklar, Anadolu kökenli bir form olarak kabul edilmektedir.²²⁶

Batı Anadolu'da çark yapımı tabaklar, çeşitli arkeolojik alanlarda bulunmuştur. Troya'da 60 adet çark yapımı tabak bulunmuştur. Samos-Heraion'da 3, Emporio'da 3, Ulucak Höyük'te 2, Bakla Tepe'de 2, Aphrodisias'ta 2, Beycesultan'da 2, Bademağacı'da 1, Çukurhisar'da 1, Kaklık Mevkii'nde 1, Aharköy'de 2, Küllüoba'da 4, Boğazköy'de 1, Kültepe'de 4, Maşat Höyük'te 1 ve Acemhöyük'te 1 olmak üzere toplam 90 adet çark yapımı tabak tespit edilmiştir.²²⁷

Bazı çark yapımı tabaklar normal tabak boyutlarındayken, özellikle Troya'da bulunan bir grup tabakların çapları 30-50 cm'ye kadar ulaştığı için işlevleri tartışmalıdır. Heinrich Schliemann, bu tür büyük tabakların ağırlığı ve ağızlarının

²²⁶ French, 1969a, s. 131.

²²⁷ Yılmaz, 2009, s.238-239.

geniş olması nedeniyle mutfak kapları olarak değil, evlerin iç duvarlarında süs olarak kullanılmış olabileceğini öne sürmüştür.²²⁸ C. Blegen ise, bu büyük tabakların ritüel amaçlı kullanılmış olmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu görüşe göre, büyük çaplı tabaklar muhtemelen dini veya törensel amaçlar için özel olarak üretilmiş olabilirler.²²⁹

Orta Anadolu'nun en erken tarihli örneği olan Acemhöyük tabağı bir mezarda bulunmuştur. Troya'daki en erken örnekler çöp çukurlarında bulunmuştur, daha sonraki örnekler ise evlerde ve sokaklarda ele geçmiştir. Bu çöp çukurları, büyük megaronun ön avlusunda yer alan Megaron IIA olarak adlandırılan yapıda törensel amaçlar için kullanılmıştır. En erken örnekleri ritüel amaçlı kullanılmış gibi gözükse de seri üretim sonucunda yaygınlaşan tabaklar, muhtemelen mutfak eşyası olarak günlük hayatta da kullanılmış olmalıdır. Güney Anadolu'da, örneğin Tarsus Gözlükule'de, Erken Tunç Çağı II dönemine tarihlenen örneklerin, bu yaygınlaşma sonucunda ortaya çıkmış olması muhtemeldir.

Troya'da bulunan çark yapımı tabakların sayıca fazla olması, bu tabakların seri bir şekilde üretildiğini ve buradan diğer bölgelere yayılmış olabileceğini göstermektedir.

Seri halde üretilen çark yapımı tabakların yükseklikleri 2 cm ile 11,6 cm arasındadır. Ağız çapı 5,6 cm'den 52,5 cm'ye kadar değişmektedir. Erken Tunç Çağı II dönemine tarihlenen en erken örnekler, Batı Anadolu'da Beycesultan, Troya ve Orta Anadolu'da bulunan ağır dönen çarkta yapılmış bir örnek olan Acemhöyük'te bulunmuştur. Bunlardan sadece Beycesultan örneği Batı Anadolu ithalidir.

Yaptığımız Çark Yapımı Tabaklar Haritası (Harita 7) incelendiğinde Doğu Anadolu, Karadeniz'in sahil kesiminde bu tip tabaklara rastlanılmadığını görüyoruz. Yine Güneydoğu Anadolu'da Zincirli ve Gedikli yerleşimleri dışında bu tip tabakların görülmediğini bilmekteyiz. Çark Yapımı Tabakların Güney Anadolu, Batı Anadolu ve Orta Anadolu'da ve Trakya'da Kanlıgeçit'te olduğunu görmekteyiz. (Harita 7)

²²⁸ Schliemann, 1881, s. 281.

²²⁹ Blegen ve diğ. 1950, s. 275.

Kronolojilere bakıldığında, çark yapımı tabakların Batı ve Orta Anadolu'da hemen hemen aynı zamanda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum, iki bölge arasındaki kültürel ilişkiler sonucunda tabakların yaygınlaşmış olabileceğini göstermektedir.

3.5. Kırmızı Haç Motifli Çanaklar (Red-Cross Bowls)

Anadolu'da çanakların içinin kırmızı haç motifiyle bezenmesi geleneği Neolitik Çağ'dan itibaren bilinmektedir. ETÇ'de kırmızı haç motifli çarkta yapılmış çanaklar, Ege Dünyası'nda yaygın olarak bilinmektedir. Orta Tunç Çağı başında benzer örneklerin Filistin ve Suriye'de bulunmuş olması dikkat çekicidir. Bu bulgular, Orta Doğu'nun farklı bölgelerinde benzer seramik üretim tekniklerinin ve motiflerinin kullanıldığını göstermektedir. ETÇ'nin sonu ve OTÇ'nin başında görülen çanakların birbiriyle bağlantılı olduğu genel olarak kabul edilir. Ancak, Neolitik Çağ'dan itibaren görülen seramik örneklerinin yukarıda bahsedilen grupla bağlantısının olup olmadığı net olarak bilinmemektedir. Kırmızı haç motifi, henüz tam olarak anlamı bilinmeyen bir sembol olmalıdır. Bu sembolün kullanım amaçları hakkında net bilgilere sahip değiliz. Ancak bu tür çanaklar, evlerde bulunmuştur. Anadolu'da çarkta yapılmış kırmızı haç motifli çanaklar, ETÇ' sonu, ETÇ III dönemi ile OTÇ geçiş dönemi ve OTÇ başı için tipik bir seramik grubu olarak karşımıza çıkmaktadır.²³⁰

Konya, Afyon ve Kütahya çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında kırmızı haç motifli çanak parçalarına rastlanmıştır. İznik-Çakırca, Kütahya-Tavşanlı, Afyon-Dinar, Acıpayam-Medet, Acıpayam-Yassıhöyük, Gündürle, Pınarbaşıgölü, Afyon-Akviran, Afyon-Eğret, Hoyran-Hüyük, Seydişehir-Ortakaraviran II, Akşehir-Karabulut Höyük, Akşehir-Sultandağı, Konya-Karahöyük, Konya-Kızılviran, Konya-Seydihan Höyük, Konya-Zincirli, Ankara-Çerkezhöyük Ankara-Bezirhane ve yapılan araştırmalarda bu tipe ait çok sayıda parça ele geçmiştir.²³¹

Konya Karatay'da bulunan İşgalaman Çingene Höyük'te, iç kısmı çapraz haç boya bezemeli (red cross) bir tabak parçası oldukça dikkat çekicidir. Benzer

²³⁰ Yılmaz, 2009, s. 256.

²³¹ Mellaart, 1958, s. 321- 322.

örneklerin bulunduğu çevre yerleşmelerden yola çıkarak, bu parçanın İlk Tunç Çağı III dönemine tarihlenmesi olasıdır.²³²

Göceler Höyük'te (Çivril-Denizli) çıkarılan bir çanakta ağız kenarından başlayıp iç kısımdan dip kısmına doğru devam eden bir bezeme türü görülmüştür. Bu çanaktaki bezeme, ETÇ III'te yaygın şekilde görülen kırmızı haç motifli kap modelinin (redcross bowl) farklı bir türüdür.²³³

Emporio'da 1 adet, Troya'da 8 adet, Kumtepe'de 1 adet, Liman Tepe'de 1 adet, Göndürle Mezarlığı'nda 1 adet, Bademağacı'da 1 adet, Beycesultan'da 6 adet, Aphrodisias'da 1 adet, Kusura'da 2 adet, Demircihüyük'te 6 adet, Polatlı'da 1 adet, Bitik'te 1 adet, Karaoğlan'da 1 adet, Kültepe'de 1 adet olmak üzere toplamda 33 adet Kırmızı haç motifli çanak bulunmuştur.²³⁴ (Harita 8)

Erken Tunç Çağı I'e tarihlenen Demircihüyük'te ele geçen el yapımı çanaklar, bu tipin bilinen en erken örneklerindendir. Beycesultan'da ise Erken Tunç Çağı II dönemine tarihlenen XV. tabakada bulunan kırmızı bant boyalı bir çömlek, bu geleneğin İç Batı Anadolu'da doğduğuna işaret eden iyi bir örnektir.²³⁵

Kazı ve yüzey araştırmalarında ele geçen kırmızı haç motifli çanaklar, özellikle İç Batı Anadolu'da yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu çanakların Batı Anadolu sahil kesimi ve Orta Anadolu'da yaygınlaşması, kültürel ilişkilerin bir sonucu olabilir. Özellikle Orta Anadolu'da bulunan Anadolu tipi çift kulplu kadehlerdeki kırmızı haç bezemesi, Orta Anadolu insanının benzer bir gelenekten etkilendiğini ve bu motifleri farklı bir kap üzerinde benzer tarihlerde uyguladığını göstermektedir.²³⁶

Yaptığımız Kırmızı Haç Motifli Çanaklar Haritası (Harita 8) incelendiğinde bu tip çanakların Güney Anadolu, Batı Anadolu ve Orta Anadolu'da olduğunu görmekteyiz. Bu durum bu bölgeler arasında kültürel, ticari ilişkileri akla

²³² Bahar-Koçak, 2004, s.70.

²³³ Konakçı, E.,2017, s.1-28.

²³⁴ Yılmaz, 2009, s.257.

²³⁵ Lloyd-Mellaart, 1962, s. 168.

²³⁶ Orthmann, 1963a, s. 24; Korfmann 1983b, s. 292.

getirmektedir. Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ise bu tip çanaklara rastlanmadığını söyleyebiliriz. (Harita 8)

3.6. Maşrapalar

Maşrapa, genellikle sıvı madde ya da tahıl aktarma işlemlerinde kullanılan orta boy kaplar arasında yer alır. Geniş ağızlı ve kulplu bir yapıya sahiptir. Pişmiş toprak örneklerinde, genellikle fincandan daha büyük olan ve tek kulplu, boyunlu ya da boyunsuz olan geniş ağızlı derin kaplar da bulunur. Özellikle Konya Karahöyük kap repertuarında²³⁷, çeşitli maşrapa tipleri bulunmaktadır. Bu kaplar, geniş ağızları ve sağlam kulplarıyla kullanımı kolay ve pratik bir şekilde sıvı ya da kuru malzemelerin aktarılmasını sağlar.²³⁸

Maşrapa Tip.1:

Standart maşrapalar, iri fincanlar olarak da kabul edilebilir. Bu maşrapalar, ağız kenarlarının şekline göre iki farklı alt tip olarak sınıflandırılır. Bu sınıflandırmada, maşrapaların ağız kısmının yapısı ve formu dikkate alınır.

Maşrapa Tip.1a:

Karahöyük'ün III. tabakasında ortaya çıkan ve iki örnekle temsil edilen maşrapalar, içe doğru daralan, boyunsuz ağız kenarından başlayarak genişleyen yuvarlak gövdeli bir yapıya sahiptir. Hafif keskin bir karına ve ağız kenarından gövdeye doğru dikey olarak tutturulmuş tek bir kulpa sahiptirler.

İlk örnekte, kulpun simetrisinde emzik şeklinde kabartma bezeme bulunmaktadır. Bu maşrapa, kum, mika ve taşçık katkılı kırmızı bir hamurdan yapılmıştır. Oldukça az pişirilmiş ve yalın bir görünüme sahiptir. İçerisinde, yanmış kemiklerle birlikte, R Açması'nda I. tabakada bulunmuştur. Ancak, kemiklerin hangi tür kemikler olduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Karahöyük'te bulunan ikinci örneğin üst gövdesinde, ağız kenarının altından başlayarak gövde keskinliğine kadar uzanan paralel yatay yiv bezemeleri bulunmaktadır. Bu maşrapa, kum, mika ve kireç katkılı pembe renkli bir hamurdan

²³⁷ Alp, 1972,s.73-100.

²³⁸ Ökse, 2012, s. 92-93.

yapılmıştır ve kahverengi astarlıdır. III. tabakada bulunan bu maşrapa, dönemin karakteristik özelliklerini yansıtan önemli bir arkeolojik buluntudur.²³⁹

Maşrapa Tip.1b:

Fincan tipi maşrapaların ikinci grubunu dışa çekik ağız kenarlı örnekler oluşturur. Bu tip maşrapalar, basit ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli ve yuvarlak dibi olan, ağız kenarından gövdeye dikey olarak tutturulmuş kulplarla karakterizedir. Dışa çekik ağız kenarı, hafif kısa bir boyun oluşturur. Konya Karahöyük'te bu tarzda üç tam örnek bulunmaktadır. Kum, mika ve kireç katkılı kırmızının farklı tonlarında hamura sahip örneklerin ikisinde taşçık bulunmaktadır ve üçü de yalındır. Her üç örnek de çarkta yapılmış olup ağız çapı 11,2 cm ile 16,6 cm arasındadır ve yükseklikleri 12,8 ile 13,7 cm arasında değişiklik göstermektedir. Akıtacaklı örnekler, I. tabakada bulunmuştur.

Büyük ölçekli fincan tipi maşrapaların 1. tipine benzer örnekler, Alacahöyük'ün Erken Tunç Çağı katından bilinmektedir. Bu tarz maşrapalar, aynı zamanda Konya Karahöyük'ün Erken Tunç Çağı tabakalarında da sıklıkla kullanılmıştır.

Maşrapa Tip.2:

Bu kategorideki örnekler, kullanım amacı göz önünde bulundurularak Sevgi Gürdal tarafından maşrapa olarak tanımlanan tek bir örnekle sınırlıdır. İçe doğru daralan basit ağız kenarlı, yuvarlak omuzlu ve dibe doğru daralan hafif huni gövdeli maşrapalar, sivri dipli yapılarıyla dikkat çekerler. Omuzlarına tutturulmuş, yuvarlak kesitli ve hafif bombeli tek kulplar, uçları aşağı doğru eğimli olarak şekillendirilmiştir. Bu örnekler genellikle kum, mika ve taşçık katkılı kırmızı hamurdan yapılmış olup, kırmızı astar ile kaplanmışlardır. Çarkta yapılan bir örneğin ağız çapı 6,2 cm, yüksekliği 8,2 cm'dir. Bu örnek, L Açması'nda II. tabakada bulunmuştur.²⁴⁰ Benzer bir örnek ise Acemhöyük'ün II. tabakasında bulunmuştur.²⁴¹ Ayrıca, Kaniş Karumu'nda bulunan bir maşrapa, yükselen kulp kısmıyla tamamlanan hayvan başı motifine sahip halka dipli bir maşrapa ile karşılaştırılabilir.

²³⁹ Gürdal, 2023, s.146.

²⁴⁰ Gürdal, 2023, s.147.

²⁴¹ Türker, 2008, s. 87.

Maşrapa Tip.3:

İlk bakışta tek kulplu bir bardağı andıran bu tip kaplar, ölçüleri ve ağız kenarında bulunan üçgen ip asma kulpu göz önüne alınarak maşrapa olarak tanımlanmış ve iki alt tipe ayrılmıştır.

Maşrapa Tip.3a:

Dışa genişletilmiş basit ağız kenarlı, gövde ortasında daralarak dibe doğru tekrar genişleyen iç bükey uzun gövdeli, halka dipli kaplar, belirgin özellikleriyle dikkat çekerler. Gövdeyi ortadan tutacak şekilde yerleştirilmiş dikey kulplarla donatılmışlardır. Ağız kenarı üzerinde küçük bir ip asma deliği bulunan üçgen kulplar, muhtemelen sağ elle kullanım için tasarlanmış ve kullanım esnasında bir yere ip yardımıyla sabitlenerek kullanılmış olabilirler. Ağız kenarının altında ve gövdesinde yatay birbirine paralel yiv bezemeleri bulunmaktadır. Bu tip, dört tam örnekle temsil edilmektedir. Örneklerden biri T Açması'nda I. tabakada, diğer üç örnek ise M Açması'nda höyük kısmında I. tabakada, toplamda 18 çanak çömlek ile birlikte aynı odada bulunmuştur. Benzerlerine şu an için başka bir merkezde rastlanmamıştır. Bu kaplar, özellikle Konya Karahöyük'e özgü kap formlarından biridir.

Maşrapa Tip.3b:

Maşrapa tip için ikinci grubunu tek örnek oluşturmaktadır. Bu örneğin özellikleri şu şekildedir: Basit ağız kenarlı, karnına doğru hafif genişleyen uzun silindirik üst gövdeli ve keskin karnıdır. Alt gövde dibe doğru dışa bombeli olarak daralmaktadır ve halka diplidir. Gövde üzerinde dikey bir kulpa yerine ağız kenarında yatay yuvarlak kesitli bir asma kulpu bulunmaktadır. Ağız kenarının dış kısmında ve gövdesinde birbirine paralel yiv bezemeleri bulunmaktadır.²⁴²

Çavlum Mezarlığı'nda, ağız kenarının bir yanından yaklaşık kırk beş derecelik bir açıyla çıkarak diğer kenara bağlanan sepet kulplu vazo olarak değerlendirilmiş iki örnek bulunmaktadır. Bu örnekler, Karahöyük örneklerinden farklılık gösterirler çünkü tek kulpludurlar. Ayrıca, dip kısmı farklı örnekler Kusura C tabakasında da

²⁴² Gürdal, 2023: s.148.

karşımıza çıkmaktadır. Benzerlik gösteren bir örnek ise Afyon Müzesi'nde bulunan 1063 envanter numaralı eserdir.²⁴³

Maşrapa Tip.4:

Üç ayaklı silindir gövdeli maşrapalardan oluşmaktadır ve iki alt tipe ayrılmıştır.

Maşrapa Tip.4 a:

Tek sağlam örnekle temsil edilen bu tip maşrapa, dışa çekik basit ağız kenarlı, yuvarlak dipli uzun silindirik gövdeli ve üç ayaklıdır. Ağız kenarından gövdeye tutturulmuş dikey tek bir kulp bulunur. Bu maşrapa, kum, mika ve kireç katkılı kırmızı hamurdan yapılmıştır ve perdahlı bir yapıya sahiptir. Gövde üzerinde yatay kırmızı boya ile yapılmış üç sıra halinde şerit bezeme bulunmaktadır. Bu maşrapa, çarkta yapılmış olup ağız çapı 11,1 cm, yüksekliği ise 14,6 cm'dir. Bu özellikleri nedeniyle, Sevgi GÜRDAL tarafından kırmızı astarlı mal grubu içerisinde değerlendirilmiştir. Üç ayaklı tek dikey kulplu maşrapa formunda kaplar Troia'da Erken Tunç Çağı'ndan itibaren bilinmektedir.²⁴⁴ Karahöyük örneği kırmızı boya ile yapılmış birbirine paralel şeritler ile süslenmiştir.

Maşrapa Tip.4b:

Tip 4'ün ikinci alt tipini oluşturan bu grup, üç ayaklı silindirik gövdeli olan örneklerdir. Bu örnekler, ilk tipe göre daha düşük bir yüksekliğe sahiptir. İki örneğin biri ağız kenarına kadar korunmuştur. Basit ağız kenarlı, kısa silindirik gövdeli, yuvarlak dipli ve üç ayaklıdır. Ağız kenarından gövdeye dikey olarak tutturulmuş bir kulpa sahiptirler. İkinci örnekte ise gövdenin alt kısmı korunmuştur. Formlarından dolayı bu örnekler, maşrapa olarak değerlendirilmişlerdir. Bu kaplar, çarkta yapılmıştır. Tip 4'e benzer üç ayaklı kap örnekleri, Mersin Kilise Tepe'nin IVb ve IIIa tabakalarında görülmektedir.²⁴⁵

3.7. Andironlar

Konya Ovası'nda bulunan Batı Çatalhöyük'ün ilk Kalkolitik tabakalarından bilinen belirli andiron örnekleri vardır. Andironların görülme sıklığı, İlk Tunç

²⁴³ Bilgen, 2005, s. 25.

²⁴⁴ Blegen vd. 1950, 132.

²⁴⁵ Symington, 2007, 326-327.

Çağı'nda artmıştır. Orta Anadolu Bölgesi'nde, andiron örnekleri İlk Tunç Çağı'nda üç yerleşim yerinde bulunmuştur. Alişar'da, Kalkolitik Çağ'da bulunan andiron sayısı İlk Tunç Çağı'yla birlikte artmaya başlamıştır. Ayrıca, tipolojik olarak farklılık gösteren andironların boyut olarak da büyüdüğü gözlemlenmiştir. Konya'nın 7 km güneyinde bulunan Karahöyük 1'den elde edilen bir andiron örneği, Konya Müzesi'nde sergilenmektedir. Bunların dışında, Orta Anadolu'nun batı ucunda bulunan Küllüoba ve Demircihöyük, andironların ele geçtiği diğer yerleşim yerleridir. Son Kalkolitik'ten İlk Tunç Çağı'nın sonuna kadar yerleşilen Küllüoba'da, kazılar sırasında farklı tiplerde birçok andiron bulunmuştur.²⁴⁶

3.8. İdoller

3.8.1. İnce Uzun Gövdeli İdoller

Pişmiş topraktan yapılmış bu özel tip, Orta Anadolu'nun Ahlatlıbel bölgesinde keşfedilmiştir. Devetüyü hamuruyla yapılan kadın idolü, gözleri, göğüsleri ve cinsel organıyla belirginleştirilmiştir. Yaklaşık 4,5 cm yüksekliğindeki bu eser, bir tanrıçayı temsil etmektedir. Bu örneğin tarihi Erken Tunç Çağı II dönemine dayanmaktadır. İnce uzun gövdesinin dış hatları, Troya'da bulunan iki kemik idole oldukça benzerdir. Batı Anadolu'da Troya'dan bilinen iki kemik idol vardır. ETÇ II'ye tarihlenen düz kemik idollerden biri düz bırakılmış, diğerinin ise saçları başının önünde alın kısmında belirtilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Ahlatlıbel'de bulunan pişmiş toprak ince uzun gövdeli idole oldukça benzerdir.²⁴⁷ Malzeme farklı olmasına rağmen, bu idol tiplerinin benzerliği, Batı ve Orta Anadolu arasında inanç sistemlerinde ortak unsurlar olduğunu göstermektedir.²⁴⁸

3.8.2. İnsan Biçimli İdoller

Orta Anadolu'da Alişar bölgesinde, bu tipe ait iki pişmiş toprak örneğine rastlanmıştır. Bunlardan biri pişmiş topraktan, diğeri ise bir seramik parçasından şekillendirilmiştir. Muhtemelen canlı iken şekillendirilen pişmiş toprak örneğin gözleri, burnu ve göbek deliği çizilerek belirtilmiş, göğüsleri kabartma olarak

²⁴⁶ Efe, Ay-Efe, 2001, s.43.

²⁴⁷ Schliemann, 1881, s. 331- 332.

²⁴⁸ Kulaçoğlu, 1992, s.75.

yapılmıştır. Seramik parçasından yapılan örnek ise daha sert olduğu için sadece dış konturu şekillendirilmiştir. Bu idoller ETÇ I dönemine tarihlenmektedir.²⁴⁹ ETÇ III dönemine tarihlenen taş örneklerden oldukça erken tarihli olan bu idoller, bu tip taş idollerin pişmiş toprak örneklerden ortaya çıktığını göstermektedir. İdoller tip olarak Orta Anadolu'da çok yaygın değildir, ancak düşünce olarak benzer örneklerin bu çağda Batı Anadolu'da varlığı bilinmektedir. Dolayısıyla, bu tip idoller karşılıklı kültürel ilişkiler sonucunda gelişmeye başlamış olmalıdır. Bu insan biçimli idoller, baş, boyun ve gövde hatlarının belirtilmesi bakımından mermerden yapılmış olan gruba oldukça benzerdir.

Pişmiş toprak idollerin, Batı Anadolu'ya göre Orta Anadolu'da daha yaygın bir tercih olduğu gözlemlenmektedir. Batı Anadolu'da ise benzer tiplerin genellikle mermer veya kemikten yapılan örneklerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Yapıldığı malzeme farklı olsa da benzer tip idoller, tanrıların bu dönemde benzer şekillerde insan biçimli olarak düşünüldüğünü ve her iki bölgede de bu şekilde tapınıldığını göstermesi açısından önemlidir. İdollerin boyutlarının oldukça küçük olması, ev kültürüyle ilişkilendirilerek tek bir aileye ait olabileceklerini akla getirmektedir. İnsan biçimli idolün kadın tanrıçayı temsil etmesi, bu tipin M.Ö. II. Binde ortaya çıkan Anadolu'nun ana tanrıçasının prototipi olduğu düşünülebilir. Kültürel ilişkilerin sonucunda Orta ve Batı Anadolu'da ortak bir tip olarak ortaya çıkan tanrı tasviri geleneği, detaylarda ve malzemede bazı farklılıklar olsa da temelde aynı inancı paylaşan insanların inanç sisteminde önemli bir rol oynamış olmalıdır. ETÇ II döneminde ince uzun gövdeli idoller sınırlı sayıda ortaya çıkarken, insan biçimli idoller Erken Tunç Çağı boyunca her iki bölgede de sevilen bir idol tipi olmuştur.

3.8.3. Halka Biçimli İdoller

Literatürde "halka idol" veya "halka biçimli idol" olarak bilinen pendant formu, geniş bir coğrafyada birbirine benzer örneklerde görülmektedir. Pişmiş topraktan yapılmış malzemeler ile ayrıca taştan ve kemikten yararlanılarak yapılan farklı malzemelerin yanı sıra, çoğunluğu öncelikli olarak altının kullanıldığı

²⁴⁹ Von der Osten, 1937a, s. 180.

metallerden üretilmiştir. Güneydoğu Anadolu ve Mezopotamya'da farklı malzemelerden yapılmış benzer tipte eserler bilinmektedir. Anadolu'da görülen halka biçimli idollerin metal olarak yapılmış tam paralel örnekleri Balkanlar ve Ege Dünyası'nda²⁵⁰ da bulunmaktadır. Balkanlar'da Geç Neolitik Çağ'da başlayıp Demir Çağı'na kadar uzanan bir süre boyunca halka biçimli idoller kullanılmıştır. Balkan örnekleri genellikle oldukça fazla stilize edilmiş, ana tanrıçayı temsil eden antropomorfik tasvirler olarak değerlendirilmektedir.²⁵¹

K. Zachos, halka biçimli idollerin prestij eşyası olduğunu belirtmektedir.²⁵² İdollerin genellikle amulet veya pendant olarak boyunda taşındığı düşünülmektedir. Anadolu örnekleri de muhtemelen aynı amacı taşımaktadır. Bu tür idoller, Önasya'da taş, pişmiş toprak, kemik ve metal gibi çeşitli malzemelerden üretilmiştir. Metal halka biçimli idoller, genellikle çekiçle dövülerek veya kalıp tekniği ile üretilmiştir.²⁵³

Halka biçimli idol tasvirlerine, Yortan Mezarlığı'nda bulunmuş olan bir kap üzerinde kabartma bezeme olarak ve Yunanistan'da Dimini'de bulunan bir kap üzerinde boyama bezeme²⁵⁴ olarak rastlanmıştır. Söz konusu kaplar üzerindeki semboller, halka biçimli idolleri temsil etmektedir.

Anadolu'da bilinen en eski tarihli örnek, GKÇ ile tarihlendirilen Aphrodisias Pekmez Höyük VII. tabakada bulunan kurşun idoldür.²⁵⁵ Halka biçimli idollerin tarihleri konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. İkiztepe'de, sağlam stratigrafik verilerle birlikte ele geçen tek bir örnek dışında²⁵⁶, genellikle mezar veya hazine buluntusu olarak bulunmuşlardır.

Tip 1:

Düz metal levhadan yapılmış, halka biçimli gövdeli, yüksek ve geniş baş kısmında genellikle bir, iki veya daha fazla sayıda delik bulunan ve gövde üzerinde

²⁵⁰ Makkay, 1985, s. 9

²⁵¹ Ivanov-Avramova, 2000, s. 51.

²⁵² Zachos, 2007, s. 180.

²⁵³ Keskin, 2008, s. 87.

²⁵⁴ Höckmann, 1984, s. 135,

²⁵⁵ Joukowsky, 1986, s. 288.

²⁵⁶ Bilgi, 1984, s. 70.

bazı örneklerde repoussé tekniğiyle yapılmış nokta kabartma bezemeler bulunan idoller mevcuttur.

Bu tipe giren örneklerin sayısı toplamda 8 adettir.²⁵⁷ Bunlardan biri Merzifon Göller Mezarlığı'nda bulunan, dört tanesi Trabzon civarında ele geçmiş ve günümüzde yurt dışında özel bir koleksiyonda bulunan buluntu grubu içindedir ve üç tanesi İkiztepe'de bulunmuştur. Trabzon Hazinesi'nde bulunan örnekler altından Göller örneği gümüşten yapılmıştır ve İkiztepe'deki iki örnek²⁵⁸ kurşun, biri altından yapılmıştır. En erken tarihli Trabzon ve İkiztepe örneği Erken Tunç Çağı II'ye aittir, Göller ve İkiztepe'den gelen iki örnek ise Erken Tunç Çağı III'e tarihlenmiştir. Yükseklikleri 2,5 cm ile 4,5 cm aralığındadır. Gövde genişlikleri 2,2 cm ile 2,8 cm aralığında ve kalınlıkları 0,1 cm ile 0,5 cm aralığında değişen bu örneklerin İkiztepe'de, stratigrafisi belirli bir örnek dışında genellikle mezar veya hazine buluntusu olarak ele geçmiştir.²⁵⁹

Çok geniş bir coğrafi alanda karşımıza çıkan halka idoller, ortak bir inancın ve kültürün yansımasıdır. Anadolu'da da görülen idoller de, komşu bölgelerle olan ilişkiler ve kültürel etkileşimler sonucunda kabul görmüş ve yaygınlaşmıştır. Özellikle Ege ve Karadeniz havzalarında gelişen ticari ve kültürel ilişkilerin bir sonucu olarak Anadolu'da görülen bu sembolik eserler, Anadolu'nun inanç geleneğinin içine harmanlanarak M.Ö. 3. Binyıl sonuna kadar kullanılmıştır.²⁶⁰ Orta Anadolu'nun kuzeyinde yayılan bu tür idoller, Erken Tunç Çağı'nda Anadolu-Balkan kültürel ilişkilerinin kara veya deniz yoluyla gerçekleştiğini göstermesi açısından da oldukça önemlidir. Sadece Batı ve Orta Anadolu'da metal halka biçimli idollerin ortaya çıkması, bu iki bölge arasındaki kültürel ilişkilerin varlığını kanıtlar.²⁶¹

Tip 2:

Halka biçimli, bezemesiz gövdeli idollerde, baş kısmında kolye ucu şeklinde bir delik bulunmaktadır.

²⁵⁷ Kulaçoğlu, 1992, s.188.

²⁵⁸ Bilgi, 1984, s.31-96.

²⁵⁹ Kulaçoğlu, 1992, s.188.

²⁶⁰ Keskin, L.2011, s.209.

²⁶¹ Yılmaz, 2009, s.331.

En erken tarihli örnekler, ETÇ I'e tarihlenen Bakla Tepe'deki²⁶² iki kurşun idoldür. Bakla Tepe'deki, Sardes ve Trabzon Hazinesi'ndeki²⁶³ altın örnekler Erken Tunç Çağı II'ye, Poliochni örnekleri ise Erken Tunç Çağı II-III dönemlerine kadar uzanan bir zaman aralığına tarihlenmektedir. Dolayısıyla, bu tür idollerin Erken Tunç Çağı boyunca kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bu tipe ait örneklerin sayısı toplamda 7 adettir. Bunlardan 3'ü Bakla Tepe'de bulunmuştur., 2'si Poliochni'de, 1'i Sardes'te ve 1'i Trabzon Hazinesi'nde bulunmuştur. Trabzon örneği dışındaki örneklerin Batı Anadolu'da ortaya çıkması dikkat çekicidir. Sardes, Trabzon ve Bakla Tepe'deki bir örnek altından, Poliochni örnekleri gümüşten, Bakla Tepe'deki diğer iki örnek ise kurşundan yapılmıştır. Bakla Tepe ve Sardes örnekleri mezar eşyası iken, Trabzon örneği hazine buluntusudur. Poliochni örnekleri ise yerleşimde Kırmızı Dönem'de ele geçmiştir. Yükseklikleri 1,5 ile 2,9 cm arasında değişirken, kalınlıkları 0,3 cm ile 0,5 mm arasında değişmektedir.

Batı Anadolu'da en erken tarihli örneklerini gördüğümüz bu tür idoller, Orta Anadolu'da tek bir örnekle temsil edilmiştir. Orta Anadolu'da görülen bu idollerin, Balkanlar ve Batı Anadolu etkileri sonucunda ortaya çıkmış olması muhtemeldir.

3.8.4. İnsan Biçimli İdoller (Yassı İdoller)

Şematik bir biçimde yapılmış baş, kollar ve gövdeye sahip idollerin alt kısımları düz, yuvarlak veya köşesi yuvarlatılmış bir şekilde bitmektedir. İdollerin tamamı yassı olarak yapılmıştır.

Bu tür idoller Anadolu ve Ege Dünyası'nda Erken Tunç Çağı boyunca yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Mezopotamya'da ise Akad Çağı'ndan benzer tip idoller bilinmektedir.

Bu tipe ait örnekler şunlardır: Beycesultan'da²⁶⁴ 3 adet, Troya²⁶⁵ , Yalvaç, Balıbağı,²⁶⁶ Resuloğlu ve Alaca Höyük'te²⁶⁷ birer adet olmak üzere toplam 8 adettir.

²⁶² Özkan-Erkanal, 1999, s. 30-31.

²⁶³ Rudolph, 1978, s. 13.

²⁶⁴ Kulaçoğlu, 1992, s. 94.

²⁶⁵ Schmidt, 1902, s. 279.

²⁶⁶ Süel, 1989, s.148-163 Süel 1991, s.205-214.

Beyaz veya damarlı mermer, kırmızı ve koyu renk kireçtaşı türü taşlardan yapılmış olan bu idollerin uzunlukları 3,3 cm ile 14,5 cm arasında, genişlikleri ise 2,4 cm ile 8,4 cm arasında değişmektedir.

Beycesultan, Alaca Höyük ve Troya örnekleri yerleşim içinde bulunurken, Resuloğlu ve Balıbağı örnekleri mezar buluntusu olarak ele geçmiştir. Yalvaç örneği ise satın alındığı için buluntu yeri bilinmemektedir. Batı ve Orta Anadolu'da tanrıyı sembolize eden bu idollerin hem yerleşim içinde hem de mezarlarda bulunması, ortak inancın varlığına işaret etmektedir. Batı Anadolu idolleri Erken Tunç Çağı I- II ve III dönemlerince kullanılmıştır. Orta Anadolu idolleri ise Erken Tunç Çağı III'e tarihlenmektedir.

Batı Anadolu'da oldukça köklü bir geleneği yansıtan insan biçimli mermer idol anlayışının, iki bölge arasındaki kültürel ilişkiler sonucunda Orta Anadolu'da görülmeye başladığını düşünmekteyiz. Daha önce Orta Anadolu'da bu tip idollerin taştan örneklerinin bulunmaması ve farklı tip idollerin kullanılması, bu durumun doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Söz konusu etkilerin sadece Orta Anadolu ile sınırlı kalmadığını, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Titriş Höyük mezarlarında bulunan mermer idoller ve Kuzey Mezopotamya'da ithal olarak ele geçen örnekler de göstermektedir.²⁶⁸

3.8.5. Başlı Delikli İdol

Tip 1 türü başlı delikli idollere giren tek mermer örnek, Troya'da bulunmuştur. Sivri başlı ovoid gövdeli idöl, kemik benzerlerinden ayırmak zordur. Tip 2 türü başlı delikli kemik idollerin Troya'da bulunması, malzeme olarak bu idölün yapımında taş kullanımının özel bir nedenden ziyade tesadüf olduğunu göstermektedir. Yüksekliği 5 cm ve genişliği 2 cm olan idöl, Erken Tunç Çağı II'ye²⁶⁹ tarihlenmektedir. Kemik örneklerle aynı düşüncüyü temsil ettiğimize inandığımız idöl, tip 1 türü Orta Anadolu idollerinin öncüsü olması bakımından önem taşımaktadır.

²⁶⁷ Koşay, 1938, s.135.

²⁶⁸ Star, 1939, s. 383.

²⁶⁹ Easton, 2002, s. 234.

İdoller Haritası (Harita 9) tiplerine ayırmadan tüm İdollerin bulunduğu yerleşimler işaretlenerek oluşturulmuştur. Anadolu'nun neredeyse tamamında idollere rastlandığını söyleyebiliriz. Ancak ele geçen idollerin haritaya göre özellikle Kuzey Anadolu, Batı Anadolu ve Orta Anadolu'da yoğunlaştığını söyleyebiliriz. (Harita 9)

3.9. Silahlar ve Aletler

Anadolu'da Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren başlayan madencilik ve maden işçiliği, Erken Tunç Çağı'nda silah tiplerinin sayısının artmasına paralel olarak gelişti. Metalden üretilen daha dayanıklı ve etkili savaş silahları, zamanla çeşitlenerek ihtiyaca yönelik olarak evrildi. Özellikle Orta ve Batı Anadolu'da metal atölyelerinin yoğunlaştığı Kuzeybatı Anadolu ile Orta Anadolu'nun kuzeyinde, diğer metal eserler gibi silahların da sayıca arttığı gözlemlenmektedir.

Silahlar arasında, ay biçimli baltalar, sap delikli çekiç baltalar, kıvrık saplı çift perçin delikli mızrak uçları, kıvrık saplı dörtgen kesitli namlulu mızrak uçları ve asa/topuz başları bulunmaktadır.²⁷⁰

3.9.1. Baltalar

Baltalar, ilk üretilen silahlar arasında yer alır. Önceleri taştan yapılarak kas gücüyle kullanılan, daha sonra sap eklenerek daha etkili hale getirilen yakın mesafeli dövüş silahıdır. Yassı gövdelerinin içi dolu olup dörtgen kesitlidir.²⁷¹ Baltalar zaman içinde çeşitli biçimlere evrilmiştir. Geliştirilen baltalar, ilerleyen zamanlarda düzenli ordularda da sıkça kullanılan bir silah haline gelmiştir. İnce işçiliği olan bazı baltalar ise yalnızca törensel veya güç sembolü olarak üretilmiştir. Anadolu'da Çanak-Çömleksiz Neolitik dönemden beri kullanıldığı bilinmektedir.²⁷²

3.9.1.1. Ay Biçimli Baltalar

Önasya'nın farklı bölgelerinde, özellikle Anadolu, İran, Suriye ve Filistin sahil kesimi ile Mısır'da, çeşitli örneklerle karşımıza çıkan, Ay biçimli baltalar önemli bir

²⁷⁰ Yakar, 1985b, s. 395.

²⁷¹ Özdemir, 2011, s.49.

²⁷² Öner, 2009 s.123.

silah türü olarak kullanılmıştır. Bu baltalar, ETÇ ve OTÇ boyunca yaygın bir şekilde kullanılmıştır ve bölgenin tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Önsya'da nadir bulunan geniş bir alanda keşfedilen, ancak sınırlı sayıda üretilen özel bir balta türüdür. Bu tür baltalar genellikle Suriye tipi savaş silahı olarak kabul edilmektedir.²⁷³ Ay biçimli balta tipi OTÇ'de gelişerek ‘‘Gözlü Balta’’ya dönüşmüştür. Bu baltanın M.Ö. III. Bine tarihlenen ve Önsya'da görülen en erken formunu ay biçimli baltalar oluşturmaktadır. Ay biçimli baltaların en eski örneği, Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Nahal Mishmar Mağarası'nda bulunmuştur. Bu baltaların ilk kez Filistin'de ortaya çıkmasıyla birlikte, Suriye üzerinden Anadolu'ya ulaşmış olmaları muhtemeldir.

Ay biçimli baltalar, fonksiyonları açısından iki gruba ayrılmaktadır. Birincisi, keskin olmayan bıçaklı örnekleri içeren ritüel baltalar; diğeri ise keskin yüzeyli ve ağır olan savaş baltalarıdır. Ritüel baltalar genellikle törenlerde veya dini amaçlarla kullanılmış olup, sembolik anlamlar taşıırken, savaş baltaları ise kesici uçlarıyla düşmanlara karşı kullanılmıştır.²⁷⁴ Tasvirli sanat eserlerinde sıkça gördüğümüz, ay biçimli baltalar, genellikle tanrılar veya savaşçılar tarafından taşınır. Örneğin Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri döneminde, Alishar ve Kültepe gibi yerleşimlerde, kurşun figürler içinde ay biçimli baltalar taşıyan tanrılar bilinmektedir.

Yine Anadolu grubu mühür baskıları, savaş tanrısının silahı olan ay biçimli baltayı gelişmiş bir biçimde tasvir eder. Bu eserlerde, ay biçimli baltalar, savaşın gücünü, zafer arayışını ve koruma arzusunu sembolize eder.²⁷⁵

T. Özgüç'e göre, Anadolu'ya yabancı bir form olan ay biçimli baltalar, Erken Tunç Çağı'nda Mezopotamya ve Kuzey Suriye ile ilişkilendirilen ticari faaliyetler sonucunda bu coğrafyalardan gelmiş olabilir ve yerel atölyelerde üretilmiş olabilir.²⁷⁶

Anadolu'da, M.Ö. III. Binin ortalarından itibaren ve M.Ö. II. Binin ilk çeyreğinde kullanılan örnekler, ay biçimli baltaların gözlü baltaya dönüşümünü göstermesi açısından büyük önem taşır. Bu döneme ait örnekler, özellikle Kültepe'de

²⁷³ Yılmaz, 2009: s.299-300.

²⁷⁴ Tezcan, 1960, s. 21- 22.

²⁷⁵ Yılmaz, 2009, s.301.

²⁷⁶ Özgüç-Akok, 1958, s. 30.

Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ne tarihlenen II-Ib katlarında ve Acemhöyük'ün III. katında bulunmuştur.²⁷⁷ Benzer örneklerin Mersin Soloi-Pompeiopolis ve Şatır Höyük gibi güneydeki yerleşimlerde de ele geçmiş olması, bu tipin Anadolu'ya Kuzey Suriye etkisiyle girdiğini göstermesi açısından önemlidir.²⁷⁸

Ay biçimli baltalar, Batı Anadolu'da ilk kez Erken Tunç Çağı II'nin sonu ve Erken Tunç Çağı III'ün başında ortaya çıkmıştır. Bu tipin gelişimi sonucu ortaya çıkan Tip 2 türü baltalar, Erken Tunç Çağı II-III boyunca yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Güney Anadolu'da ele geçen baltalar ise Erken Tunç Çağı III'e tarihlenmiştir. Şatır Höyük ile Soloi gibi yerlerde bulunan örnekler, Tip 2 türü baltaların daha gelişmiş bir versiyonunu temsil etmektedir. M.Ö. 2. bin yıla tarihlenen çeşitli kazılarda bulunan taş kalıplar, bu tür baltaların döküm tekniğiyle üretildiğini göstermektedir.²⁷⁹ Bu bulgular, eski çağlarda metal işçiliğinin gelişmişliğine ve insanların teknolojiyi nasıl kullandığına dair önemli birer kanıttır.

Tip 1:

Bu baltalar, hilal şeklinde tasarlanmışlardır. Gövdeleri boyunca, ucu kare veya yuvarlatılmış köşeli bir çıkıntı ve yalnızca bir perçin deliği bulunur. Bu ay biçimli baltalar, en eski ve en basit tipteki örneklerini temsil etmektedirler.

Bu tip baltalara ait örnekler sadece Batı Anadolu'da bulunmuştur. Bunlar, Erken Tunç Çağı II-III dönemlerine tarihlenen Bayındırköy'de bir, Simav'da iki ve Yortan'da bir adet olmak üzere toplamda dört adet olan baltalardır. Uzunlukları 20 ila 27 cm arasında değişen bu baltalar, Batı Anadolu sahil kesiminde bulunmaması dikkat çekicidir. Orta Anadolu ile gelişen kültürel ilişkilerin bir sonucu olarak, karayoluyla ay biçimli baltaların Batı Anadolu'ya yayıldığı düşünülmektedir.²⁸⁰

Tip 2:

Ay biçimli baltaların biraz daha gelişmiş ikinci safhasını temsil etmektedirler. Hilal biçimli baltanın ortasında bir çıkıntı ve bu çıkıntıya paralel olarak iki ucun biraz daha içeri doğru kıvrılması sonucu iki ek uç oluşmuştur. Bu şekil, "E" harfine

²⁷⁷ Özgüç, 1978, s. 34,

²⁷⁸ Özgüç-Akok, 1958, s. 30.

²⁷⁹ Yılmaz, 2009, s.302.

²⁸⁰ Yılmaz, 2009, s.303.

benzer bir görünüm sunar. Üç çıkıntı da birbirine paralel uzunluktadır ve her birinde perçin delikleri bulunmaktadır.

T. Özgüç, Oymaağaç'ta benzer bir örneğin bulunduğunu ve bu örneğin Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunduğunu bildirmektedir.²⁸¹ Ayrıca, benzer örneklerin İç Kuzeybatı Anadolu'da Ilıpınar'da ve Demircihüyük Sarıket'te birer tane, Orta Anadolu'nun kuzeyinde Horoztepe'de 2 tane ve Polatlı'da bir tane olmak üzere toplamda 5 adet olduğunu belirtir. Bu tipin en eski örneği, M.Ö. III. binin ortalarından biraz önceye tarihlenen Demircihüyük baltasıdır.²⁸² Tip 2 türü baltalar, tip 1 gibi, genellikle 20 ila 24 cm uzunluğundadır. Horoztepe örnekleri, ETÇ III'e tarihlenir.²⁸³ Horoztepe ve Polatlı baltalarının uçları kendi kalınlıklarında bırakılmış ve keskinleştirilmemiştir. B. Tezcan, bu tür ucu keskin olmayan baltaların ritüel amaçlar için kullanılmış olabileceğini öne sürmüştür. Mezar buluntusu oldukları göz önüne alındığında, günlük kullanım için üretilmedikleri ve sembolik bir nitelik taşıdıkları açıktır, bu da neden keskinleştirilmedikleri konusunu açıklar.²⁸⁴ (Hrt.8)

Ay biçimli baltalar, Erken Tunç Çağı'nda Anadolu ile Suriye arasındaki ilişkileri ve Batı ile Orta Anadolu arasındaki kültürel etkileşimleri yansıtan önemli bir silahtı. ETÇ II'ye tarihlenen erken örnekler, bu bölgeler arasındaki ilişkilerin, genelde düşünüldüğünden daha eski olduğunu göstermektedir.

3.9.1.2. Sap Delikli Çekiç Baltalar

Bu baltaların bilinen en eski metal örneği, İran'da Kalkolitik çağa tarihlenen Susa I'de bulunmuştur.²⁸⁵ Balkanlar'da Geç Kalkolitik döneme tarihlenen Varna Nekropolü buluntuları arasında bulunan bronz sap delikli çekiç baltalar, Anadolu örneklerine benzerlik göstermektedir.²⁸⁶ Ege Dünyası'nda ise daha çok Balkan etkileri taşıyan sap delikli çekiç balta tipleri görülmektedir. Kafkasya'da Kalkolitik çağ yerleşim yerleri ve mezarlık alanlarında, sap delikli çekiç baltaların hem taş hem

²⁸¹ Özgüç, 1978, s. 34.

²⁸² Seher, 2000, s. 56.

²⁸³ Özgüç-Akok, 1958, s. 30-31.

²⁸⁴ Tezcan, 1960, s. 21-22.

²⁸⁵ Deshayes, 1960, s. 110.

²⁸⁶ Ivanov-Avramova, 2000, s. 27.

de metal örneklerine rastlanmaktadır.²⁸⁷ Anadolu'da bilinen örneklerin oldukça az sayıda olması nedeniyle, bu silahın özel bir tür olduğunu düşündürmektedir. Anadolu'da madenden yapılmış sap delikli baltalar, daha önceki dönemlerde kullanılan taş ve çekiç baltaların madeni versiyonlarıdır.

J. Seeher, Karaman, Konya, Manisa ve Afyon Müzeleri'nde korunan örneklerin varlığını belirterek, Orta ve Batı Anadolu'da bu tip baltaların sayılarının giderek çoğaldığına işaret etmiştir.²⁸⁸

Tip 1:

Sap deliğinden itibaren ağız kısmı giderek genişleyen bir kesici yüze sahiptir. Sap deliğinin arkasında uzatılmış bir arka kısımda, altıgen, sekizgen veya on altıgen kesitli bir ucla sona eren bir çekiç kısmı bulunmaktadır. Bu tipe giren örnekler Batı Anadolu'da Bakla Tepe'de 1 adet, Yortan'da 1 adet, Demircihüyük Sarıket Mezarlığı'nda 1 adet, Polatlı'da 1 adet²⁸⁹ ve Orta Anadolu'da Resuloğlu Mezarlığı'nda 1 adet. Ayrıca, Sadberk Hanım Müzesi'nde korunan Orta Anadolu kökenli 1 adet balta da bu kategoriye dahildir. Toplamda 6 adet örnek bulunmaktadır.

ETÇ II'ye tarihlenen en eski örnekler, Polatlı, Yortan ve Demircihüyük gibi yerleşim alanlarında bulunmuştur. ETÇ II'nin sonları ve ETÇ III'e tarihlenen daha sonraki örnekler ise Bakla Tepe ve Resuloğlu baltaları ile Orta Anadolu kökenli olduğu belirtilen ve Sadberk Hanım Müzesi'nde sergilenen bir balta ile bilinmektedir. Bu baltaların ortak özelliği, hepsinin mezarlık alanlarında bulunmuş olmasıdır. Yortan baltasına oldukça benzeyen bir bronz balta da Kıta Yunanistan'ın Livadeia yerleşiminden bilinmektedir.²⁹⁰ Kronolojik olarak incelendiğinde, ETÇ II'ye tarihlenen erken dönem ve ETÇ II sonları ile ETÇ III'e tarihlenen geç dönem örneklerine sahip olan bu baltalar, Batı ve Orta Anadolu'da bilinen en eski sap delikli balta tipidir.

Tip 1 a:

Tip 1'e göre son derece düz ve basit bir yapıya sahip olan bu baltaların boyutu oldukça küçüktür. Yaklaşık 6 cm uzunluğunda olan tek bir örnek, Batı Anadolu'da

²⁸⁷ Chernykh, 1992, s. 42.

²⁸⁸ Seher, 2000, s. 54.

²⁸⁹ Lloyd-Gökçe, 1951, s. 61.

²⁹⁰ Deshayes, 1960, s. 110.

Bakla Tepe'de bulunmuştur. Bu kurşundan yapılmış balta, bir bebek mezarında keşfedilmiştir. Tip 1 türü baltalar gibi, ETÇ II sonu ve ETÇ III dönemlerine tarihlenmektedir. Balkanlar'da "Pločnik tipi" olarak adlandırılan benzer baltaların bir grubu ile özellikle Bakla Tepe'de bulunan balta arasında belirgin benzerlikler bulunmaktadır.

Tip 2:

Bu gruptaki baltalar, Tip 1'e göre biraz daha gelişmiş bir sap delikli çekiç balta tipini temsil eder. En belirgin özellikleri, keskin yüzlerinin sadece uç kısmının yelpaze şeklinde genişlemesidir. Sap deliğinin iki yanından itibaren aşağı yukarı aynı kalınlıkta devam eden gövde yapısı da ayırt edici bir özelliktir.

Bu gruba giren örnekler, Orta Anadolu'nun kuzeyinde, Ordu'da 1 adet ve Amasya'da 2 adet olmak üzere toplamda 3 örnektir. Baltaların bir diğer ortak özelliği, arsenli bakırdan yapılmış olmalarıdır. Uzunlukları 7 ila 14 cm arasında değişmektedir. Bu tip baltalar, gelişmiş bir tipi temsil eder ve ETÇ III dönemine tarihlenir. Söz konusu baltaların mezarlarla ilişkilendirilmiş olabileceği düşünülmektedir. Batı Anadolu'da, bu tipe benzer örnekler arasında Poliochni'de ve Troya'da L Hazinesi içinde bulunan taş baltalar bulunmaktadır.

Erken Tunç Çağı III'e tarihlenen tip 2 türü baltalar, Batı ve Orta Anadolu arasında kültürel ilişkilerin bu dönemde yoğunlaştığını gösteren kanıtlar arasında yer almaktadır.²⁹¹

Baltalar Haritası (Harita 10) yapım şekillerine ve tiplerine ayırmadan tüm baltaların bulunduğu yerleşimler işaretlenerek oluşturulmuştur. Baltalara Anadolu'nun hemen hemen tüm bölgelerinde rastlanmıştır. (Harita 10)

3.9.1.3. Hançerler

Hançer, ucu sivri ve iki yanı keskin olan, genellikle üçgen biçimli namlusu bulunan bir silah türüdür. Keskin yapısı sayesinde bıçak görevi de görebilir. Savunma ve hücum amaçlı olarak üretilen bu silahlar, ilk olarak Paleolitik Çağ'ın sonlarında taş olarak yapılmış sonraları ise metal üretimleri gerçekleştirilmiştir.

²⁹¹ Yılmaz, 2009, s.308-309.

Metal endüstrisinin gelişimi, tarihsel olarak tüm Yakındoğu coğrafyasında etkileyici bir iz bırakmıştır. Bu gelişim sürecinde, özellikle hançer gibi keskin ve etkili silahların yayılması dikkat çekicidir.²⁹² Savaş alanındaki etki alanı genellikle kol mesafesi ile sınırlı olduğundan, hançerler yakın dövüş silahı olarak tercih edilir. Boyutları ve kullanım kolaylığı, hançerleri en yaygın üretilen silahlar arasında yer almalarını sağlamıştır.²⁹³

Orta Anadolu'nun ve kuzeyinin zengin tarihine ışık tutan birçok arkeolojik alan, İlk Tunç Çağı'na ait önemli buluntulara ev sahipliği yapmaktadır. Bu buluntular arasında, Alacahöyük, Ahlatlıbel, Alishar, Asarcık, Horoztepe, Kalinkaya, Kültepe ve Resuloğlu gibi yerlerdeki mezarlıklardan elde edilen hançerler özellikle dikkat çekicidir. Hançerler, bu yerleşimlerde en eski ve en yaygın metal formu olarak nitelendirilir.

Konya Karahöyük'teki bronz malzeme koleksiyonu içinde öne çıkan üç adet flanşlı kabzaya sahip bronz hançer oldukça dikkat çekicidir.

Oksidasyona bağlı deformasyon haricinde, V. tabakada bulunan Hançer 1 oldukça iyi bir şekilde korunmuş durumdadır. Hançerin kabzasının hafif dışbükey kısmından bıçak tabanına doğru ilerleyen içbükey hatlar, aşağı doğru daralır ve omuz bölgesine yaklaştıkça aniden açılır ve genişler. Omuz bölgesinde ise daha yumuşak hatlar bulunmaktadır. Bıçak tabanının genişliği, hilal şeklindeki kulpun genişliğinden biraz daha fazladır. Kabzada beş adet perçin bulunmaktadır: ikisi kulp kısmına doğru yan yana yerleştirilmiş, diğer üçü ise kabzanın merkezi eksenine paralel olarak hizalanmıştır. Kanat tabanının her iki yanında birbirine bakan iki kanat bulunmaktadır. Kanatlar, bıçak tabanında 1,9 cm kalınlığında bir yapı oluşturur. Genellikle yaygın olarak görülen örneklerde, döküm işleminden sonra omuz yüzeyini düzleştirmek amacıyla dövülen kanatlar, kanat tabanının iki tarafı da birbirine bakacak şekilde yarı daire şeklini alır. Kanatların, flanş kabzasına monte edilen organik maddeyi tutmak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hançerin bıçağı çok düzgündür. Düz çizgiler bıçağın ucuna kadar uzanır. Hançerin her iki ucunda da keskin bir şekilde sonlanır.

²⁹² Dora, 2023, s.169.

²⁹³ Fidan, 2015, s.51.

Yine Karahöyük V. tabakada bulunan Hançer 2'nin kabzası kırılmış durumdadır. Ancak, bu kırık ve oksidasyona bağlı deformasyon dışında, hançer hala iyi durumdadır. Perçinlerin yalnızca üçü görülebilmektedir: ikisi bıçağın tabanında yan yana ve biri üstte kabzanın tabanında. Önceki örnekte olduğu gibi, kabzanın daha fazla perçin taşıması muhtemeldir, belki de kabzanın merkezi eksenini boyunca bir veya iki ve kulpun yakınında iki perçin daha olabilir. Hançerin kabzadan omuzlara geçişinde yumuşak hatlar bulunmaktadır. Bıçak tabanındaki kanatlar, diğer hançerlerle orantılı olarak biraz daha uzundur. Ancak, çıkıntılı bıçak, ilk örneğe kıyasla daha geniş ve uzundur. Hançerin bıçağının her iki ucu da keskindir.

Hançer 3 Karahöyük X tabakasında bulunmuştur. Hançer 3'ün kabzası da Hançer 2 gibi kırıktır. Kısa sürede oksidasyon nedeniyle ciddi hasara uğramış olması, hançerin tehlikede olduğunu göstermektedir. Herhangi bir koruma önlemi alınmazsa, hançerin tamamen parçalanma riski bulunmaktadır. Genel boyutları Hançer 1'e benzerdir. Üç perçin bulunmaktadır: biri kabzanın üstünde ve ikisi bıçak tabanında yan yana. Ancak, Hançer 2'deki gibi, eksik parçanın dört ek perçini olması gerekmektedir: ikisi kulp üzerinde ve diğer ikisi kabza üzerindedir. Kabzadan omuza geçişler yumuşak hatlara sahiptir. Kanat tabanı yüzeyindeki karşılıklı iki kanat, diğer iki örneğe göre biraz daha küçük tasarlanmıştır. Çıkıntılı bıçak, keskin uca doğru inerken düz hatlar içerir. Hançerin bıçağının her iki ucu da keskindir.²⁹⁴

Semih Güneri'ye göre Konya Karahöyük'teki flanş kabzalı bronz hançerler, Türkiye'deki diğer örneklerden yaklaşık 400 yıl daha eskidir. Burada sunulan üç hançerin de yer aldığı Seviye I, Kaniş Karum Ib, Boğazköy IVd, Alishar X, Acemhöyük 3 ve Beycesultan V-IV ile çağdaştır. Bahsettiğimiz üç flanş kabzalı bronz hançerin yerli ürün mü yoksa ithal obje mi olduğunu tam olarak bilmiyoruz. Bazı ipuçları fikir vermekle birlikte yeterince kesin değildir. Mesela, sayısız taş kalıp (tam ve parçalı) arasında bu hançerlerin döküldüğü taş kalıplara hiç rastlanılmamıştır. Öte yandan, Karahöyük'ün bronz envanterlerinde balta örneklerine sıkça rastlanırken, oraklar, ok uçları, bıçaklar ve diğer buluntuların yanı sıra toplam

²⁹⁴ Güneri, 2013, s.26-27.

üç adet kabızalı bronz hançer bulunmaktadır. Meseleye bu açıdan bakacak olursak, bu hançerlerin Konya'ya dışarıdan geldiğini düşünmemiz gerekebilir.²⁹⁵

Batı Anadolu'da ise Erken Tunç Çağı I dönemine tarihlenen, Hacılar Büyük Höyük'te 1, Beycesultan'da 7, Ahlatlı Tepecik'te 2, Eski Balıkhane'de 1, Çukuriçi Höyük'te 4, Bakla Tepe'de 10, Karaburun'da 1, Poliochni'de 1 olmak üzere toplam 27 hançer bulunmuştur.

ETÇ II dönemine ait Bademağacı'nda 1, Gökhöyük'te 1, Karataş-Semayük'te 3, Çiledir Höyük'te 2, Gavurtepe Höyük'de 1, Iasos'da 1, Yortan'da 6, Poliochni'de 5, Thermi'de 5, Karağaçtepe'de 1, Ovabayındır'da 20 ve Demircihöyük-Sarıkent'te 8 adet olmak üzere toplamda 54 hançer tespit edilmiştir. Bölgenin ETÇ III dönemine ait Troya'da 23, Küllioba'da 1 adet olmak üzere toplamda 24 adet hançer bulunmuştur.²⁹⁶

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise Kara Kuzak, Kargamış, Girnavaz Höyük ve Hassek Höyük'te yapılan kazılarda tunç hançerler bulunmuştur. Benzer hançer örneklerine Doğu Anadolu'da; Pulur mezarlarında, Malatya Arslantepe'de, Güney Anadolu'da; Tarsus Gözlükule, Soloi (Mersin)'de, Kıbrıs merkezlerinden Philia, Ephtagonia, Vounous'ta ve Mezopotamya merkezlerinden Tepe Gawra ve Tell Brak'ta rastlanmıştır.²⁹⁷

Hançerler Haritası (Harita 11) yapım şekillerine ve tiplerine ayırmadan tüm hançerlerin bulunduğu yerleşimler işaretlenerek oluşturulmuştur. Hançerlere Anadolu'nun hemen hemen tüm bölgelerinde rastlanmıştır. Baltalar Haritasında bulunan yerleşimler veya yakın çevresinde hançerlerin de bulunduğunu görebilmekteyiz. (Harita 11)

3.10. Mezarlıklar ve Ölü Gömme Gelenekleri

Yerleşimlerin büyüklükleri, konumları, nitelikleri ve teknolojik düzeyleri, insanların yaşam tarzlarını, geleneklerini ve hatta mezar özelliklerini belirlemede büyük öneme sahiptir. Özellikle Orta Anadolu Bölgesi'nde, İlk Tunç Çağı

²⁹⁵ Güneri, 2013, s.31.

²⁹⁶ Dora, 2023, s.170.

²⁹⁷ Yalcıklı, 1991, s.52-56.

merkezlerinde, yarı göçebe yaşam koşullarının etkisiyle küçük yerleşimlerin baskın olduğu gözlemlenirken, Orta Tunç Çağı'nda tarımcı toplumların refah seviyelerinin artmasıyla birlikte yerleşim sayısında yaklaşık olarak üçte bir oranında azalma yaşanmış, ancak büyük yerleşimlerin sayısı küçük olanların iki katına çıkmıştır. Orta Tunç Çağı ile Son Tunç Çağı arasında ise yerleşim özellikleri açısından önemli bir fark görülmemektedir.²⁹⁸

ETÇ Orta Anadolu ve Orta Karadeniz: Konya Karahöyük, Kültepe, Ahlatlıbel, Karaoğlan, Etiyokuşu, Polatlı, Yassı Höyük-Gordion, Alishar, Alacahöyük, Kuşluca, İkiztepe, Tekeköy, Keçi Türbesi (Sinop), Maşat Höyük (Tokat) İTÇ mezar ve mezarlıklarının bulunduğu önemli yerleşim merkezleridir.

OTÇ Orta Anadolu- Orta Karadeniz: Konya Karahöyük, Alishar (Yozgat), Alacahöyük (Çorum), Kaneş-Karum (Kültepe) OTÇ mezar ve mezarlıklarının bulunduğu önemli yerleşim merkezleridir.

Orta Anadolu ve Orta Karadeniz bölgelerindeki mezar ve mezarlıkların tarihlendirilmesi, genellikle mezar içinde bulunan eşyaların incelenmesiyle yapılır. Bu eşyaların işlevleri ve dönem özellikleri göz önüne alınarak diğer mezar buluntularıyla karşılaştırılır. Özellikle M.Ö. 3. binyılın sonunda, bu bölgelerde görülen tunç mızrak uçları ve bazı balta tiplerinin mezar buluntularında ilk kez ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.²⁹⁹

Konya Bölgesi'nde Karahöyük'ün İTÇ yerleşmelerinde, yerleşme içi mezarlık olduğunu belirten tekil mezarlar bulunmuştur. Özellikle V. tabakada, yatık olarak ağız ağıza yan yana birleştirilmiş iki kırık küp içinde hocker biçiminde gömülmüş bir iskelet tespit edilmiştir. Bu iskeletin başı doğu tarafındadır. Yanına mezar armağanı olarak üzerinde samsa motif bezemeli Suriye tipi bir şişe ve kırmızı astarlı küçük bir testi bırakılmıştır. İskeletin başındaki tunç küpe ve belindeki 20 cm uzunluğundaki tunç iğne, bu iskeletin bir kadına ait olduğunu düşündürmektedir.³⁰⁰

Alt tabakalarda ise küp mezarların yanı sıra sanduka mezarlar da bulunmuştur. 23. tabakada kerpiç duvarlı sandık mezar, 24. tabakada ise duvarları yassı taş

²⁹⁸ Ökse, 1998, s.315-323.

²⁹⁹ Özgüç, T. 1963, s.25.

³⁰⁰ Alp, 1967, s.457.

levhaların dikine konulmasıyla oluşturulmuş ve üstü tek parça yassı levha ile kaplanmış sanduka mezar, bu mezar tipinin bu dönemde de sürdüğünü göstermektedir.³⁰¹ Taş sanduka mezarda, emzikli bir testicik ve tunç pullardan oluşan bir kolye mezar armağanı olarak bırakılmıştır. Ayrıca 24. tabakada küp mezarlar da saptanmıştır. Bu küplerden birinin üzerinde kabartma şeklinde karşılıklı duran iki stilize dağ keçisi tasviri yer almaktadır. Sedat Alp, dağ keçisi kabartmasının çok dikkat çekici olduğunu belirtmektedir.³⁰²

Acemhöyük'te, X. tabakadan itibaren, Orta Anadolu Erken Tunç Çağı'na ait olduğu düşünülen buluntular ortaya çıkmıştır. Bu buluntular arasında, el yapımı tek renk seramiklerin yanı sıra, yavaş dönen çarkta yapılmış bir tabak ile tek ve çift kulplu bardaklar da yer almaktadır. Bu buluntular, Orta Anadolu'nun Erken Tunç Çağı dönemine ait olduğunu göstermektedir.³⁰³

Alacahöyük'teki ETÇ II dönemine ait 13 kraliyet mezarı, dikdörtgen bir oda mezarı biçimindedir. Mezar çukurları taşlarla çevrelenmiş ve bazılarının tabanı kerpiçle döşenmiştir. Çukurlar doğu-batı doğrultusunda açılmış olup, yaklaşık 0,75 metre derinlikte ve üstleri ahşap örgü ile kapatılmıştır. Üzerlerine yerleştirilen uzunlamasına hatıllar ve bunların üstüne kirişler yerleştirilmiş ve sonra kumla karışık toprakla örtülmüştür. Ölenlerin hepsi sağ yanlarına, başları batıya bakacak şekilde yatırılmıştır. Tahsin Özgüç, Alaca Höyük mezarlarını Orta Anadolu'nun dikdörtgen biçimli taş duvarlı, düz damlı, tek odalı Kalkolitik Çağ evlerine benzetmiş ve bu evlerin kapısız ve penceresiz, alçak damlı bir modeli olarak tanımlamıştır. Mezarların boyutları 6 ila 30 metrekare arasında değişmektedir. Ölünün mezar odasına yerleştirilmesinin ardından geriye kalan boşluğa birçok mezar hediyesi konulabilmektedir. Zengin mezar hediyeleri arasında birçok kült eşyası ve günlük kullanıma uygun kişisel eşyalar ile krallık alametleri bulunmaktadır.³⁰⁴

Alaca Höyük'ün kral ve kraliçe mezarlarında, içki sunumuna elverişli testi veya ibrikler, çaydanlık gibi törensel kapların, mezarın içinde ve genellikle de ölünün yüzü önünde bulunması, cenaze töreninin ilk aşamasında ölüye libasyon yapıldığını

³⁰¹ Alp, 1966, s.493.

³⁰² Alp, 1966:493.

³⁰³ Özgüç, N. 1980, s.621.

³⁰⁴ Yalçın- Yalçın, 2010, s.19.

doğrular niteliktedir. Cenaze töreninin ikinci aşaması ise mezar kapatıldıktan sonra başlar. Burada karşılaşılan kanlı kurban uygulamalarından geriye kalan iskeletlerin cenaze yemeği ile bağlantılı olduğunu kanıtlayan özellikler söz konusudur.

Alaca Höyük'te keşfedilen zengin buluntular ve oda mezarları, arkeoloji literatüründe genellikle M.Ö. 2500-2300 ve özellikle M.Ö. 2300-2100 tarihleri arasında yer alır. Alaca Höyük'ün buluntuları arasında altın, gümüş, elektum, bronz ve demirden yapılmış çeşitli objeler bulunmaktadır. Metal kurslar, süs eşyaları, topuz başları,³⁰⁵ pişmiş toprak çanak ve çömlekler, kaseler, ağırşak, akik gerdanlık taneleri, necef gerdanlık taneleri, boncuklar, mühür, akik haç, akik süs parçaları, kemik idoller, altın kabza, altın asa başları, altın mala ve bıçaklar, tunç/bakır kancalar, tunç kamalar, kargı uçları, gaga ağızlı ibrikler, mühür biçimli boncuklar, borucuklar, gümüş kaplar ve kasecik, bakır delgi, çan, tas, tepsi, bakır ve altın idoller, makaralar, gümüş, tunç, bakır güneş kursları, gümüş ve bakır çalparalar, hayvan heykelcikleri, tunç geyik heykeli, bakır boğa heykelleri, altın taç, altın, gümüş, tunç toplu iğneler, elektum iğneler, altın bilezikler, küpeler, yüzükler, toka, süs motifleri, diadem, boru biçimli süsler, pullar, gerdanlık taneleri, ayaklı kupa, kemer biçimli şerit Alacahöyük mezarlığında bulunan ölü hediyelerinden bazılarıdır.

Alişar Höyük'te bulunan basit toprak mezarlarda ölülerin genellikle yan yatırılmış hocker pozisyonunda bulunmuştur. Bu pozisyonda, altta kalan kol vücut boyunca uzatılmış şekilde yer alırken, üstte kalan kol bükülü bir vaziyette konumlanır.

Alişar'da gömme işlemi genellikle büyük küplere yapılmıştır. Ölüler, bu küplere hocker pozisyonunda yerleştirilir ve küpler yan yatırılıp ağız kısımları, toprakla ya da bir veya iki yassı taşla kapatılırdı. Küp mezarlarda ölüler genellikle sol tarafa yatırılmış, az sayıda sağ tarafa hocker pozisyonunda yatırılmış örnekler de bulunmuştur. Sırt üstü yatırılanlar da hocker pozisyonunda yatırılmıştır. Bu tip mezarlarda yön birliği yoktur. Küpler genellikle kaba hamurlu ve iridir. Bebeklerle çocuklar çoğunlukla evlerin içine gömülürken, yetişkinler hem yerleşim içine hem de yerleşim dışına gömülmüşlerdir.³⁰⁶

³⁰⁵ Özgüç, T. 1948,81-86.

³⁰⁶ Özgüç, T. 1948, s.23-49.

Çömlek mezarların sayısı oldukça azdır. Genellikle mutfaklarda kullanılan derin, yuvarlak karınlı ve tek kulplu çömlekler arasından seçilenler, çocukların gömülmesinde tercih edilmiştir. ETÇ'ye tarihlenen üç taş sandık mezar ve bir tane de kerpiç sandık mezar bulunmuştur. Sandık mezarlarda başlar batıya dönük, ikisi sağına, biri soluna hocker pozisyonunda gömülmüştür.

Alişar'da mezar sayısının çok olmasına rağmen mezar buluntuları oldukça azdır. Bilezikler, ağırşak, taştan alet, bir testi, bronz ve bakır iğneler, küçük kaplar, bakır küpeler, bir adet yüzük bulunmuştur.³⁰⁷

Ahlatlıbel'deki mezarlarda bulunan altın yüzükler, bakır boyun halkaları, bakır kama ve topuz başlı iğneler, Erken Tunç Çağı II/III dönemine ait yerleşimlerin buluntularıyla karşılaştırıldığında, M.Ö. 3. binyılın ortaları veya ilk yarısına tarihlendirilebileceği düşünülmektedir.³⁰⁸

Kültepe'de yerleşim içinde küçük bir mezarlıkta, taş örülü duvarlı, yuvarlak sanduka türü mezarlar bulunmuştur. Bu mezarlarla birlikte aynı dönemde taş sanduka, küp ve basit toprak mezar türleri kullanılmıştır. Mezarlık şimdiye kadar bilinenlerden farklı bir karakter göstermektedir. İki veya üç küp mezardan oluşan küçük gruplardan oluşmaktadır. Her grubun gömüldüğü yer önce derin olmayan bir kuyu şeklinde hazırlanmış, kör duvar tekniğiyle örülmüş bir duvarla çevrelenmiştir. Ölü kültüyle bağlantılı olduğu düşünülen bu yuvarlak yapılara çeşitli eşyalar bırakılmıştır. Yuvarlak yapı, bir ara duvarı ile ikiye bölünmüştür. Büyük bölmeye ölü küp içinde gömülmüştür. Yuvarlak sanduka mezarların içine ölü, küp içinde veya direk gömülmüştür. Söz konusu mezarlar Kültepe'ye has özellikteki mezar türü olarak değerlendirilmiştir. Tahsin Özgüç, Kültepe'de bu geniş mezar türüne ilk kez Erken Tunç Çağı sonunda rastlandığını belirtmiştir. Söz konusu mezarlar ETÇ III'e tarihlenmiştir.³⁰⁹

Kültepe'de, ETÇ boyunca görülen mezarlarda, çeşitli mezar eşyaları bulunmuştur. Bu mezar eşyaları arasında, altından pendant ve küpeler, Troya tabaklarının yerli taklitleri, depaslar, çift kulplu tankardlar ve ETÇ II'ye

³⁰⁷ Özgüç, T. 1948, s.79.

³⁰⁸ Koşay, 1934: 88-100.

³⁰⁹ Özgüç, 1966a, s. 95.

tarikhlendirilen ölünün kişisel eşyası ve tanrısını temsil eden mermer idollerle³¹⁰, Suriye şişelerinin öncülleri bulunmaktadır. Gerçek Suriye şişeleri ise ETÇ III Dönemi'nde ortaya çıkmıştır.

Gordion-Yassihöyük'te yapılan kazılarda F Tümülsü altında ETÇ'ye tarihlenen taş örgülü yuvarlak mezar ortaya çıkarılmıştır. Kuzey-güney yönünde, 0,43m. x 0,44m. x 0,46 m. ölçülerinde, altı taşla çevrilerek oluşturulmuş yuvarlak bir mezardır. Mezarda bir erkeğe ait olduğu düşünülen kötü korunmuş iskelet, sol tarafına doğru yatırılmış, yüzü batıya, başı ise güneye bakmaktadır. Ele geçen mezar buluntuları ise çömlek, kâseler, bronz veya bakırdan kanca şeklinde bir nesne ve çakmaktaşıdan yapılmış bir bıçaktır.³¹¹

Polatlı Höyük'te, Erken Tunç Çağı'na tarihlenen VII. yapı katında depas bulunmuştur.³¹² Nallıhan'da (Sarıyar)³¹³ ağız kısımları yassı birer taşla kapatılmış ve yana yatırılmış şekilde iki küp mezara rastlanmıştır. M.Ö. III.binyılın son çeyreğine tarihlenen mezarların içinde iki testi ve bir tunç iğne bulunmuştur.

Salur Höyük'te basit toprak mezarlar ve boyları 60 cm- 120 cm. arasında değişen küp mezarlar yer almaktadır. Mezarlarda yetişkin bireylerin yanında az sayıda çocuk ve bebek iskeleti tespit edilmiştir. Mezarların bir kısmında yön birliği olduğu görülmüştür. Yön birliği olan mezarlar batı-doğu, güneybatı-kuzeydoğu ve kuzeybatı-güneydoğu yönündedir. Ölülerin tamamında başlar batıya yüzler güneye yöneliktir. Küp mezarlarda ölülerin başları küpün ağız kısmına, ayakları dibine gelecek şekilde, hocker ya da nim-hocker pozisyonda yerleştirilmiştir. Diğer mezarlarda ise sağ yanlarına yatırılan ölümler hocker pozisyonda, kolları dirsekten bükülü, eller çene hizasındadır. Az sayıda bulunan mezar eşyaları pişmiş topraktan çanaklar, tunç iğneler ve taş boncuklardan oluşmaktadır.³¹⁴

Maşat Höyük'teki mezar buluntuları arasında bulunan seramikler, Alaca Höyük'teki mezar buluntularıyla benzerlik göstermektedir. Bunun yanı sıra, mezar

³¹⁰ Özgüç, 1991, s. 188.

³¹¹ Günter, 1991, s. 4.

³¹² Lloyd-Gökçe, 1951, s. 25-27.

³¹³ Tezcan, 1956, s.345.

³¹⁴ İbiş- Durmuş, 2010, s.14-17.

içinde bükülmüş iğneler de ele geçmiştir. Özellikle silah ve alet gibi iğnelerin bükülmesi, Erken Tunç Çağı'na özgü bir ölü gömme geleneğidir.³¹⁵

ETÇ II ve III dönemlerine tarihlenen Resuloğlu Mezarlığı'nda bulunan mezar tipleri; pişmiş toprak çömlek mezar, basit toprak mezar, pişmiş toprak pithos mezar, kerpiç sandık mezar ve taş sandık mezarlardır. Yerleşim içinde ve dışında bükülmüş/cenin pozisyonu, yarı bükülmüş, düz pozisyonlarda ceset gömü uygulaması yapılmıştır. Mezarlıkta bulunan pişmiş toprak omuz ve gövdeleri geniş, yayvan, kulplu omfaloslu çanaklar, geniş karınlı çömlekler, omuzunda delikli tutamaklar bulunan kapaklı vazolar, emzikli kaplar, fincan, maşrapa³¹⁶, silahlar, süs eşyaları, sap delikli baltalar, hançerler, mızrak ucu gibi çeşitli metalden yapılmış mezar eşyaları, Çorum, Amasya ve Tokat çevresindeki mezar buluntularıyla benzerlik göstermektedir.³¹⁷

Kalınkaya bölgesinde, intramural (yerleşim alanı içinde) bulunan iki mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlardan biri, yuvarlak taş duvarlı sanduka mezarıdır. Mezarın duvarları orta ve büyük boy taşlarla örülmüştür. Taş bir siloya benzeyen mezar, tam ortasından taşlarla örülmüş bir duvarla ikiye bölünmüştür. Yanı sıra, yerleşimin eteğindeki ektramural (yerleşim dışı) mezarlık alanında, mezar türü bakımından oldukça çeşitlilik görülmektedir. Aynı dönem içerisinde bu mezarlıkta küp, taş sanduka ve basit toprak mezarlar kullanılmıştır. Yuvarlak taş sanduka mezarın duvarı, kireçtaşlarıyla örülmüştür. Mezarda toplu gömme yapılmıştır.³¹⁸ Kalınkaya'daki mezarlarda boğa heykeli, törensel standart, metal aletler ve silahlar bulunmuştur. Mezarlık, Erken Tunç Çağı III dönemi sonlarına tarihlendirilmiştir.³¹⁹

Horoztepe mezarlık alanında bulunan ve çoğunlukla altın, gümüş, elektrüm, bakır ve tunçtan yapılan boğa, geyik heykelcikleri, sistrum, gaga ağızlı testiler, kurslar, kirmen, sap delikli balta, gümüş hançer, sepet kulplu çaydanlık gibi eşyaların, Alaca Höyük mezar eşyalarıyla benzerlik gösterdiği bilinmektedir.³²⁰

³¹⁵ Emre, 1979, s. 4-10.

³¹⁶ Yıldırım-Ediz, 2005, s.193-202.

³¹⁷ Yıldırım, 2010, s.19.

³¹⁸ Zimmermann, 2008, s. 192.

³¹⁹ Zimmermann, 2007, s.35-37.

³²⁰ Özgüç- Akok, 1958, 25.

ETÇ III dönemine tarihlenen Göller Mezarlığı'nda (Merzifon/Amasya) yerleşim dışında pişmiş toprak pithos mezarlar bulunmuştur. Ölülerin mezarlığa yatırılma pozisyonları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Tunç bir balta ve saplı bir tava, pişmiş toprak çanak ve çömlekler, iğneler mezarlıkta bulunan ölü hediyeleridir.³²¹

Erken Tunç Çağı'na tarihlenen Oymaağaç Mezarlığı'nda (Amasya) yerleşim dışında pişmiş toprak pithos mezarlar yer almaktadır. Pişmiş toprak çömlekler, çanaklar, ağırşak, kurşun kaplar, tunç silahlar, topuz başları, güneş kursları, idoller, hayvan heykelciği, küçük tunç boğa heykelciği, iğneler mezarlıktaki ölü hediyeleri arasında yer alır.

Göller ve Oymaağaç mezarlıklarında bulunan metal eserlerin, Alaca Höyük ve Horoztepe'de de görüldüğü bilinmektedir. Ayrıca, pişmiş topraktan elle yapılmış iki kulplu bardaklar, mezarlığın tarihlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İki kulplu kaplar genellikle Erken Tunç Çağı III döneminde karşımıza çıkmaktadır. Benzer kaplara, Acemhöyük, Alaca Höyük ve Kültepe gibi diğer ETÇ yerleşimlerinde rastlanmaktadır.³²²

Tekeköy'de üç seviyeli olan mezarlarda, iskeletlerin hepsi basit toprak mezarlara gömülmüşlerdir. Mezarlarda, 1.30 m. aralıklarla üst üste gömme olduğu görülmüştür. Ölenlerin bir beze sarıldığı, yani kefenlendiği tespit edilmiştir. Kol kemiği üzerine bırakılmış olan hançerlerin, alt kısma gelen yüzeylerinin dokuma izleriyle birlikte oksitlendiği görülmüş olduğundan anlaşılmıştır. Tekeköy'de bulunan mezar eşyalarının metal aletlerin yoğunluğu, teknik ve biçimsel özellikleri, gelişmiş bir metal işçiliğinin varlığını göstermektedir. Bu buluntular arasında yassı balta, topuz başı, metal ok ucu gibi çeşitli aletler, el değirmenleri, sileks ve obsidyen bıçaklar yer almaktadır.³²³ Pişmiş topraktan yapılmış ağırlık ve ağırşaklar, boynuzdan çapalar ve taştan yapılmış buluntular da fazladır. Metal ok uçları, taştan yapılmış ok uçlarının taklidi olarak geliştirilmiş ve bu çağda Anadolu'da tek örnektir. Kemik buluntularının çoğu, geyik boynuzundan yapılmış çekiç ve çapalardan oluşur.

³²¹ Mellink, 1969, s.207.

³²² Silistreli, 1983, s.34-36.

³²³ Kökten vd. 1945, s. 387.

Bu araçların uç kısımları iyi bir şekilde perdahlanmış, geniş kısımları ise düzgün bir şekilde delinmiştir.³²⁴

Batı ve Güney Anadolu ETÇ Mezarlıkları: Beycesultan, Hisarlık-Troya 1, Demircihöyük-Sarıket, Liman Tepe, Bakla Tepe, Yortan-Babaköy (Balıkesir), Yazılıkaya, Kaklık Mevkii, Afrodisias-Pekmez, Gavur Tepe, Ulucak Höyük, Kusura, Bademağacı (Antalya), Karataş-Semayük (Elmalı-Antalya), Harmanören³²⁵, Kuruçay (Burdur), Gözlükule, Yümüktepe, Müsgebi (Muğla).

Batı Anadolu'nun Erken Tunç Çağı'nda sanduka mezarlar önemli bir mezar türü olarak öne çıkar. Özellikle Bakla Tepe, Kusura, Demircihöyük-Sarıket, İasos, Kap Krio gibi mezarlık alanlarında bu tür mezarlar bulunmuştur. İasos'taki ETÇ II dönemine ait extramural mezarlığında bulunan 99 sanduka mezardan sadece bir bakır hançer, metal eşyalar ve yassı bir balta ele geçmiştir.³²⁶ İasos³²⁷ ve Kap Krio³²⁸ mezarlıklarındaki sanduka mezar geleneği ve içerdikleri buluntular, Kiklad kültürü ile benzerlikler taşır.

Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağı boyunca küp mezar geleneği oldukça karakteristiktir. Bu mezarlar genellikle ceset gömme amacıyla kullanılmıştır, yakma gömme geleneğine ise rastlanmamıştır. Yapılan kazılar sonucunda küp mezarların çoğunlukta olduğu, taş sanduka mezarların ise daha az olduğu anlaşılmıştır. Özellikle Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağı boyunca karşımıza çıkan en yaygın mezar türü küp mezarlardır. Bu mezarlar genellikle ektramural mezarlıklarda bulunur, yani yerleşim alanlarının dışında yer alırlar.³²⁹ Yortan ektramural mezarlık alanı, Batı Anadolu'nun bilinen en eski ve uzun süreli kullanılan küp mezarlıklarından biridir.³³⁰ Karataş-Semayük, Kusura, Bakla Tepe, Ahlatlı Tepecik, Demircihöyük-Sarıket, Göndürle³³¹, Eski Balıkhane, Babaköy³³², Ovabayındır³³³, Yortan ve Aphrodisias³³⁴ gibi birçok farklı yerleşim yerinde küp mezarlar keşfedilmiştir.

³²⁴ Özgüç, T. 1943, s.410.

³²⁵ Özsait, 2003, s.119.

³²⁶ Pecorella, 1984, s.14,75-76.

³²⁷ Pecorella, 1984, s. 99- 106.

³²⁸ Özgüç, 1948, s. 54.

³²⁹ Mellink, 1986, s. 141.

³³⁰ Özgüç, 1948, s. 17- 19.

³³¹ Özsait, 2007, s. 613 vd.

Troya'da yerleşim alanlarında sadece bebek ve çocuklara ait küp ve çömlek mezarlar³³⁵ bulunmuştur. Benzer şekilde, Beycesultan'da da yerleşim alanlarının içinde evlerin tabanları altında çömlek mezarlara bebek ve çocuklar gömülmüştür.³³⁶

Karataş-Semayük'te ETC III dönemine tarihlenen küp mezarlardan oluşan ekstramural mezarlık alanı, bu dönemde Batı Anadolu geleneğine bağlı kaldığını göstermektedir. Ancak, yerleşim alanları içinde evlerin tabanları altında ele geçen küp mezarların varlığı da dikkat çekicidir.³³⁷ Bu dönemde basit toprak mezarların kullanıldığı bilinmektedir, ancak bu tür mezarlar küp mezarlar kadar yaygın değildir.³³⁸ Batı Anadolu'da Baklatepe, Bozcaada (Tenedos) Mezarlığı³³⁹ ve Tepecik gibi yerlerde bu tür mezarlar bulunmaktadır.

Güneybatı Akdeniz bölgesinde ise Isparta Harmanören Göndürle Mezarlığı, Burdur Kuruçay ve Denizli Laodikeia Mezarlığı gibi yerlerde basit toprak tipi mezarlara ulaşılmıştır.³⁴⁰

Doğu Anadolu ETC Mezarlıkları: Korucutepe (Elazığ), Tepecik (Elazığ)³⁴¹, Norşuntepe (Elazığ), Sos Höyük (Erzurum), Pulur, Arslantepe (Malatya)³⁴², Köşkerbaba (Malatya), Şemsiyetepe (Malatya), İmamoğlu, Değirmentepe (Malatya)³⁴³, Tülintepe (Elazığ), Tilkitepe (Van).

Doğu Anadolu Bölgesi'nin MÖ III. binyıl başlarına (ETC I) tarihlenen ölü gömme geleneklerine göz attığımızda basit toprak, pithos/küp, çömlek, sanduka ve oda mezar tipinde ölü gömme geleneklerinin uygulandığını görüyoruz. Ölüler, mezarlara hocker durumunda yatırılmışlardır, yani bacaklarını kıvrıp cenin pozisyonunu andıran bir şekilde yerleştirilmişlerdir. Ölülerin yanlarına ölü hediyeleri bırakılarak gömülmüşlerdir.

³³² Bittel, 1939- 41, s. 5- 10.

³³³ Akurgal, 1958, s. 156 vd..

³³⁴ Joukowsky, 1986, s. 136

³³⁵ Özgüç 1948, s. 19- 20.

³³⁶ Lloyd&Mellaart, 1962, Tabaka XVIIa s. 33.

³³⁷ Angel, 1986, s. 69.

³³⁸ Angel, 1951, s. 5- 12.

³³⁹ Sevinç.,N. 1995, s. 114-127.

³⁴⁰ Parlütü, 2019, s.495.

³⁴¹ Esin, 2003, s.47.

³⁴² Frangipane, 2003, s.294-296.

³⁴³ Sevin, 2004b, s.118.

Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki ETÇ I dönemine ait ölü gömme geleneğini en iyi yansıtan mezar uygulaması, Arslantepe'deki elit mezarıdır. Arslantepe, bu bölgede intramural gömme geleneğinin izlerini taşıyan ve zengin ölü hediyeleri içeren bir mezarı barındırmaktadır. Bu mezar, Anadolu kültürünü yanı sıra güneydeki Mezopotamya ve doğudaki Transkafkasya kültürlerini de yansıtan önemli bulgulara ev sahipliği yapmaktadır. Bu özellikleriyle, şu an için Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki en eski Kura-Aras mezarı olarak nitelendirilmektedir. Taş sanduka mezarın içerisindeki elit soylu erkekle birlikte ölü hediyeleri olarak otoritenin işareti alınlık/taç; dini işlevi simgeleyen bakır-gümüş alaşımlı amulet; sanatın sembolü olan metal kaplar, gümüş iğne, gümüş saç tokası, gümüş ve altın boncuk, bakır-gümüş alaşımlı kemer, bakır-gümüş alaşımlı ve altın spiral ele geçmiştir. Uzak doğu ile iletişimi yansıtan karnalin boncuk; gücün sembolü mızrak, kılıç, hançer, bıçak, keski buluntular arasında yer almaktadır. Ele geçen eserler mezar içerisindeki kişinin aşiret reisi gibi hem ekonomik hem siyasi hem de dini gücü elinde tutan bir elit olabileceğini düşündürmektedir.³⁴⁴

Doğu Anadolu'nun MÖ III. binyıl ortalarına (ETÇ II) ilişkin ölü gömme geleneklerinin uygulandığı merkezler arasında Elazığ-Malatya Bölümü'nde Arslantepe, Pağnik Öreni, Tepecik Makaraztepe, Norşuntepe, Pulur/Sakyol; Erzurum-Kars Bölümü'nde Sos, Güzelova, Pulur; Muş-Van Bölümü'nde ise Tilkitepe, Dilkaya, Ernis gibi örnekler verilebilir. Bu merkezlerde çeşitli gömme uygulamaları görülmektedir. Örneğin, Arslantepe, Pulur/Sakyol ve Norşuntepe gibi yerlerde intramural basit toprak mezarlar kullanılmıştır. Norşuntepe örneğinde, yerleşim içinde taban altına gömülen bir erişkin erkeğin organik dokuma parçalarıyla sarıldığı anlaşılmaktadır.³⁴⁵

Tepecik kerpiç sanduka, Pağnik Öreni çömlek, Arslantepe çukur; Güzelova, Pulur, Sos, Tilkitepe, Dilkaya basit toprak, Ernis ise taş sanduka mezarları ile temsil edilmektedir. Van Gölü Havzası'nda Ernis Mezarlığı'nda taş sanduka mezarlardan bir grup tipik Kura-Aras kabının çıkarıldığı bilinmektedir. Ayrıca, Suyatağı,

³⁴⁴ Frangipane, 1998, s.57.

³⁴⁵ Hauptmann, 1974, s. 22.

Şemsiyetepe ve Sakyol gibi yerlerde extramural taş sanduka mezarlarının da bu dönemde kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

Bölgede MÖ III. binyılın geç evresinde (ETÇ III) Kurgan tipi mezar geleneği oluşmuştur. Erzurum-Kars bölümü içerisinde Kuzeyhan Kalesi, Ziyarettepe, Kurtkale, Akçakale, Kartalpınar, Tuzluca Hasankent'te farklı boyutlarda kurganlar tespit edilmiştir. Muş-Van bölümünde de çağdaşları olan bu tip kurganlara Hazinetepe, Yuvadamlı, Suluçem, Bozkurt'ta ulaşılmıştır. Kurgan tipi mezarların yanında bu dönemde çömlek, pithos, basit toprak ve sanduka gibi diğer mezar tiplerinin uygulanmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde, Malatya-Elazığ Bölümü'nde Köşkerbaba'da ve Muş-Van Bölümü'ndeki Tilkitepe'de intramural çömlek mezar uygulamaları yapılmıştır.

Köşkerbaba ve Pulur Sakyol gibi yerlerde, intramural gelenekte pithos tipi mezar uygulamalarının da olduğu görülmektedir. Köşkerbaba'da, çağdaşı extramural pithos gömü uygulamasına işaret eden bir örnek bulunmuştur. Tilkitepe'deki intramural pithos mezarlarının bazıları da bu döneme aittir.³⁴⁶

Bölgede ETÇ döneminde görülen bir diğer mezar türü çukur oda mezarlardır. Bu mezarlar, insanların ne amaçla kullandıkları net olarak anlaşılmayan yapıların sonlanmasıyla sonra içlerine uygulanmıştır. Bu mezarlara örnek olarak Malatya-Elazığ Bölümünden Arslantepe verilebilir. Çukur/Kuyu mezar içerisinde değerlendirilen ancak Kafkas dünyasından oda şeklinde mezarlardan ayrılan mezarlara Erzurum-Kars bölümünde Sos Höyük'te ulaşılmıştır. Bu iki yerleşimdeki mezarlar dolaylı yoldan Kafkas dünyası ile ilişkilendirilmektedir.³⁴⁷

Güneydoğu Anadolu ETÇ Mezarlıkları: Horum Höyük (Gaziantep), Birecik (Şanlıurfa), Tilbeş Höyük (Şanlıurfa)³⁴⁸, Oylum Höyük, Hassek Höyük (Şanlıurfa), Gedikli-Karahöyük (Gaziantep), Karkamış (Gaziantep), Tilmen Höyük (Gaziantep), Girnavaz (Mardin), Lidar Höyük (Şanlıurfa), Titriş Höyük (Şanlıurfa), Şaraga (Gaziantep), Samsat (Adıyaman), Harran (Şanlıurfa), Grevirike (Şanlıurfa).³⁴⁹

³⁴⁶ Parlüt, 2019, s.551.

³⁴⁷ Parlüt, 2019, s.552-569.

³⁴⁸ Frangipane, 2003, s.57.

³⁴⁹ Ökse, 2003, s.62.

Güneydoğu Anadolu ve diğer Anadolu bölgelerinde, basit toprak mezarlar, çömlek mezarları ve küp mezarları kadar taş sandık ve oda mezarları gibi diğer mezar türlerine de rastlanmaktadır. Basit toprak mezarlar, uygulama biçimi açısından harici bir işlem gerektirmediği için en yaygın gömü türüdür.

Güneydoğu Anadolu'da Erken Tunç Çağı'nın başında ortaya çıkan ve bu dönem boyunca kullanılan taş sandık türü mezarlar Müslüman Tepe³⁵⁰, Aşağı Salat Höyük³⁵¹, Hacinebi(Şanlıurfa), Birecik, Lidar Höyük³⁵², Su Yatağı/Mamaraş³⁵³, Hassek Höyük, Karkamış, Titriş Höyük³⁵⁴, Nevali Çori³⁵⁵ (Şanlıurfa), Tilmen Höyük, Şaraga Höyük yakınındaki Şara Mezar Harabeleri³⁵⁶, Şırnak-Tatıka³⁵⁷ gibi yerleşimlerde intramural olarak, höyük yakınlarında ise ektramural mezarlıklar şeklinde açığa çıkarılmıştır.

Bölgede taştan inşa edilen oda mezarların kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte, taş sandık türü mezarların doğal gelişimi sonucunda ortaya çıkmış olabileceği düşünülmektedir.³⁵⁸ Yapısal olarak sandık mezarlara benzerlik gösteren oda mezarlar, sandık mezarların bireysel gömmeler için kullanılmasının aksine, toplu gömme yapılan ve çok sayıda buluntu içeren örnekleri bulunduğu, bu gelişimi gösteren bir ipucu olarak kabul edilmektedir.³⁵⁹

Orta Fırat bölgesindeki kayaya oyulan oda mezarlar ise, bölgenin kalkerli yapısından dolayı ortaya çıkmıştır. Coğrafyanın kültürü şekillendirmesinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bu mezarlar, Erken Tunç Çağı boyunca uzun bir süre toplu gömmeler için kullanılmıştır.

Oda mezarlarının neredeyse tamamı, bir yerleşim yeriyle ilişkilidir. Genellikle yerleşim alanının hemen yanında bulunan mezarlık alanlarında veya evlerin içinde ve muhtemelen surlarla çevrili bir alanda yer alır. Lidar Höyük, Oylum Höyük Tilmen

³⁵⁰ Ay, E., Ay, A. & Tarhan, Ç.M., 2013, s.273-302.

³⁵¹ Şenyurt, S.Y., 2002a, s. 671-697.

³⁵² Hauptmann, H., 2003.s.61.

³⁵³ Darga, M., 2001, s.115-120.

³⁵⁴ Laneri, N., 2007, s.241-266.

³⁵⁵ Mısır, A., 1992, s.201-209.

³⁵⁶ Sertok, K. & Kulakoğlu, F., 2002, s.351-369.

³⁵⁷ Ökse, T., 2014, s.8-10.

³⁵⁸ Yılmaz, 2003, s. 90.

³⁵⁹ Sertok – Ergeç, 1999, s. 97.

Höyük ve Titriş Höyük'teki oda mezarlar da bu kategoriye dahildir. Oda mezarları, ekstramural mezarlık alanlarında da bulunmaktadır. Titriş Höyük'te hem ekstramural mezarlık alanında hem de yerleşim içinde oda mezarlara rastlanmaktadır. Gedikli Höyük'te ise, ekstramural mezarlık alanında diğer mezarlardan bir duvar ile ayrılmış oda mezarlar bulunmuştur. Hayaz Höyük'te ise, ETÇ başlarında höyükte yerleşim varken, dönemin sonlarına doğru terk edilen yerleşim yerinde bir oda mezar bulunmuştur. Bölgedeki mezarlar yapısal özelliklerine göre iki ana gruba ayrılmaktadır: Taştan inşa edilen oda mezarlar ve kayaya oyulan oda mezarlar.

Kayaya oyulan oda mezarlar, yerleşim alanı dışında, mezar yapımına uygun doğal arazide karşımıza çıktığı için, bu grup içinde değerlendirilebilir. Bir yerleşime bağlı olmayan, Gre Virike gibi ölü kültüyle bağlantılı törenlerin düzenlendiği kutsal alanlarda bulunan anıtsal mezarlar farklı bir grupta yer alır.³⁶⁰ Bölgede oval, dikdörtgen biçimli, çok veya tek odalı kaya mezarlarının varlığı bilinmektedir. Gaziantep ili, Oğuzeli ilçesinde, Şehitkâmil ilçesi Sam köyü'nde; Gaziantep ili, Yavuzeli ilçesi, Tokaçlı köyü; Şanlıurfa ili, Halfeti ilçesine bağlı Yukarı Göklü beldesi'nde kayaya oyulan bir mezarların varlığı bilinmektedir. Kuzey Suriye'de aynı dönemde El-Qitar, Tawi, Tell Banat, Şemseddin, Tell al-Abd, Djerniye ve Tell es-Sweyhat gibi merkezlerde kayaya oyulmuş tek ya da daha fazla odalı mezarlar mevcuttur.

Taştan inşa edilen, tek odalı mezarların ortak özelliği; duvarlarının çeşitli boy moloz veya blok taşlarla kuru duvar tekniği ile bazen çamur harç kullanılarak inşa edilmiş olmalarıdır. Duvarlar genellikle düz inşa edilmiştir. Ancak oval şekilli Gre Virike ve Tilmen Höyük mezarlarının duvarları çatıya doğru daralarak içbükey örülmüştür. Benzer oda mezarlar Jerablus Tahtani, Tawi ve Tell Beydar'dan bilinmektedir. Mezarlar şekil olarak dikdörtgen, oval veya yuvarlak planlıdır. Kayaya oyulan ve taştan inşa edilen oda mezarlar yapısal açıdan farklılık göstermesine karşın, genel olarak benzer ölü gömme geleneklerini göstermektedir. Bu tür mezarların Erken Tunç Çağı boyunca dağılımlarına baktığımızda, özellikle Orta Fırat Havzası'nda yayılım gösterdiği anlaşılmaktadır.³⁶¹ Bu tür mezarların

³⁶⁰ Yılmaz ,D.2008, s.58-59.

³⁶¹ Carter – Parker, 1995, s.107.

hepsinde küçükbaş kurban hayvanlarına ait kemikler ele geçmiştir. Gre Virike'de³⁶² kuzu ya da oğlak, Gedikli'de³⁶³ koyun veya keçi, Hayaz Höyükte koyun veya keçi³⁶⁴, Oylum Höyükte az da olsa hayvan kemiklerinin varlığı mezarlara gömme yapıldıktan sonra hayvan kurban edildiğini göstermektedir. Mezarlarda ölü kültünün varlığını gösteren bir diğer buluntu yeraltı suyuna inen ve mezarların yakınında ele geçen kutsal yapılardır. Yeraltı suyuyla bağlantılı törenler, ölünün bu yolculuğunu rahat geçirmesini sağlamak maksadıyla yapılmış olmalıdır. Yeraltı suyuyla bağlantılı yapılar şimdiye kadar Gre Virike, Kırıskal Höyük³⁶⁵ ve Gedikli'de³⁶⁶ olmak üzere üç yerde bulunmuştur.

Oda mezarların, Güneydoğu Anadolu'da yapılan araştırmalarda Erken Tunç Çağı merkezlerinde diğer mezar türlerine göre sayıca az olmaları, birden fazla birey için kullanılmış olmaları, taştan veya kaya içine oyularak inşa edilmeleri bu mezarların ortak özelliklerini göstermektedir. Bu gelenek halkın hepsi için uygulanmış sıradan bir ölü gömme geleneği değildir. Anıtsal nitelikte olup, taştan inşa edilmiş olan oda mezarlar ile beraberindeki oda grupları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bu mezarlarda sadece gömme işlemlerinin yapılmadığını, gömme sonrası anma ve hatta kurban merasimi gibi çeşitli törenlerin de düzenlenmiş olduğunu kanıtlamaktadır.

Neolitik Dönem'den itibaren genellikle bebek ve çocuk gömmek için kullanılan çömlek veya küp mezarlar ETÇ'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Lidar Höyük, Müslüman Tepe, Oylum Höyük, Birecik, Gedikli Höyük, Gınavaz, Gre Virike, Hacinebi, Hassek Höyük, Horum Höyük, Samsat, Şaraga, Tatıka, Tilbeşar, Kuruki, Titriş ve Yarım Höyük gibi merkezlerde intramural ve ektramural mezarlık alanlarında tespit edilen en yaygın gömü türlerinden biridir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ETÇ'de çömlek ve küp mezarlara bebek ve çocuk gömme geleneği

³⁶² Uysal, 2002, 252 vd.; Ökse 2004b, 160.

³⁶³ Çiner, 1998, s.90; Duru 1986, s. 170.

³⁶⁴ Roodenberg, 1979-1980, s.7.

³⁶⁵ Alkım, 1974, s. 825-826.

³⁶⁶ Duru, 2000a, s.155.

devam etmekle birlikte sayıca az da olsa yetişkin bireylerin de bu şekilde gömüldüğü tespit edilmiştir.³⁶⁷

3.11. Madencilik

Anadolu, doğal kaynakları bakımından oldukça zengin bir bölgedir. Ayrıca, tarihsel olarak Mezopotamya ve Mısır gibi eski uygarlık merkezlerine komşudur. Anadolu'nun bu zengin hammadde kaynakları, söz konusu uygarlıkların gelişiminde önemli bir itici güç olmuştur.

Anadolu, doğu ile batı arasında kültürel bir köprüdür ve başta madenler olmak üzere birçok değer taşınmasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Mezopotamya uygarlığı, kıymetli taşlar, metaller ve kereste gibi kaynak ihtiyaçlarını Anadolu'dan karşılamıştır. Mezopotamya'nın en eski yazılı belgeleri, bu konuda doğrudan ya da dolaylı bilgiler sunmaktadır. Bu yazılı kaynakları, prehistorik çağdan itibaren görülen arkeolojik buluntular da desteklemektedir.³⁶⁸

Anadolu'nun zengin bakır yataklarına sahip olması ve bunların bir kısmının yüzeye yakın olması, Anadolu'da yoğun madencilik faaliyetlerinin erken dönemlerden itibaren başlamasını sağlamıştır. Anadolu'nun Epi-Paleolitik Dönemi'nde (MÖ 12000-9500), insanların henüz mağaralarda yaşadığı ve sadece mevsimin izin verdiği zamanlarda geçici kamp yerleşimleri kurduğu bir dönemde, Antalya'daki Beldibi ve Belbaşı Mağaralarında bulunan demir oksit parçaları, metalik madenlerin o dönemlerde dahi bilindiğini kanıtlamaktadır.³⁶⁹ Anadolu dışında ise MÖ XI. Binyılda Kuzey Irak'taki Shanidar Mağarası'nda bulunan bir bakır minareli malahit buluntusu ve Kuzey Mezopotamya'daki Tell Maghzaliyeh'deki MÖ VIII. Binyıla tarihlenen bakır bız, Yakındoğu'nun en eski tekil metal buluntularıdır.³⁷⁰

Bir yerleşim alanında ise, en eski cevher buluntuları ülkemizde Hallan Çemi ve Çayönü gibi yerlerde tespit edilmiştir. Hallan Çemi'de Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait bir evin tabanında, malahit "pigment" parçaları bulunmuştur. Ayrıca,

³⁶⁷ Yılmaz, D.2008, s.68-69.

³⁶⁸ Bahar, 2011, s.31.

³⁶⁹ Bostancı, 1967, s.51-60.

³⁷⁰ Ralph, S. Solecki 1969, s.311-314.

Çayönü'nde Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait I. ve II. Kültür tabakalarının yuvarlak kulübelinde ve ızgara planlı yapılarında işlenmemiş malahitler bulunmuştur. II. Kültür katının üst evresinde ise işlenmiş malahitler bulunmuştur.³⁷¹

Madenin tam olarak bilinmediği Neolitik Çağ'da, obsidyen ve çakmaktaşı gibi alet yapımında kullanılan materyallerin Doğu Akdeniz ve Mezopotamya'ya Anadolu'dan taşındığı gözlemlenmektedir. Hasan Dağı, Acı Göl, Bingöl Dağları ve Süphan Dağı gibi yerlerdeki obsidyen yataklarından Mezopotamya ve Doğu Akdeniz'deki yerleşimlere ihraç edildiği, arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmıştır.³⁷² Anadolu'nun zengin kıymetli taş ve maden kaynakları, Anadolu insanını, Neolitik Çağ'dan itibaren obsidyen kaynaklarının yanı sıra madenleri de keşfetmeye teşvik etmiştir. Diyarbakır'ın Ergani ilçesi Çayönü kazılarında (Akeramik Neolitik dönem) bulunan bakırdan yapılmış süs eşyaları, Şanlıurfa Nevali Çori'deki doğal bakır boncukları, Aksaray Aşıklı Höyük'teki bakır boncukları ve Konya Çatalhöyük'teki bakır ve kurşundan yapılmış süs eşyaları bu gerçeği göstermekte ve özellikle Çayönü ve Aşıklı Höyük buluntuları madencilik tarihinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.³⁷³

Neolitik Çağ'daki Çatalhöyük ve Kalkolitik Çağ'daki Karaman-Can Hasan ile Mersin-Yümüktepe'de bulunan metal buluntuları, Toros Dağları bölgesindeki madencilik faaliyetlerinin yanı sıra Anadolu genelindeki madencilik tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Çatalhöyük'teki obsidyenler genellikle Hasan Dağı çevresinden getirilirken; kalsit ve albasterin büyük olasılıkla Kayseri yöresinden, beyaz mermerlerin ise Batı Anadolu'dan (muhtemelen Afyon bölgesinden) geldiği düşünülmektedir. Damlataşları ise ovanın güney ve batısındaki Toros Dağları'ndan elde edilmiştir. Duvar resimlerinde kullanılan boya maddelerinin kaynağı ise Konya'nın güney ve batısındaki demir oksit zengin dağlar olarak belirtilmektedir. Zincifre(zinober) ise Sızma çevresinden temin edilmiştir. Bakır oksitler (malakit, kuprit, azurit), hematit, limonit, manganez, galen ve linyitin kökeni tam olarak

³⁷¹ Yalçın, 2003, s.74.

³⁷² Mellaart, 1975; Balkan-Atlı ve diğ. 1999; Balkan-Atlı, 2001, 27-31.

³⁷³ Bahar, 2011, s.31.

belirlenememiş olmakla birlikte, büyük olasılıkla Toros Dağları'ndan getirilmiş olmalıdır.³⁷⁴

Çatalhöyük'ün erken dönemlerinden itibaren (yaklaşık MÖ 6400'e kadar), bakır ve kurşunun boncuk, pendentif, tüp ve diğer küçük nesnelerin üretiminde kullanıldığı bilinmektedir. Genellikle bütün yapı katlarında bakır ve kurşun boncuklar bulunmuştur. VI. Tabaka'da bulunan bir cüruf topluluğunun analizi, IX. Tabaka'dan itibaren ergitme işleminin gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bazı bakır boncuklar ise Diyarbakır'ın Ergani ve Anadolu'nun diğer bölgelerinde de bol miktarda bulunan nabit bakırdan yapılmıştır. Bu nedenle, Çatalhöyük'te işlenen bakır nesnelerin kaynağı kesin olarak belirlenememektedir. Diğer taraftan, Çatalhöyük'ün 80 km batısında bulunan ve Çatalhöyük 'ün X-VI. Tabakaları ile çağdaş olan Suberde'nin alt tabakalarında, 4 cm uzunluğunda bir bakır bız bulunması, bölgedeki madencilik faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Dövülmüş ince bakır levhaların yuvarlanmasıyla yapılan boncukların işleminde ise ısıdan faydalanılıp faydalanılmadığı belirlenememiştir.³⁷⁵

Aşıklı Höyük insanları, ölümlerini yerleşme alanının içine ve mekân tabanlarının altına hocker tarzında gömmüşlerdi. Mezarlara, yarı değerli taşlardan ya da bakırdan yapılmış kolyeler ve yüzükler gibi armağanlar bırakıyorlardı. Dövülerek ince bir levha haline getirilip bükülüp yuvarlanmış bakır boncukların, madencilikteki ilk adımları temsil ettikleri düşünülmektedir.³⁷⁶

Geç Neolitik dönemden Erken Kalkolitik Çağ'a geçişte, Anadolu'da teknik gelenekler açısından kültürel bir devamlılık ve gelişim gözlemlenmektedir. Örneğin, döküm tekniği ile iki ayrı maden filizinin birlikte eritilerek kullanılması, Kalkolitik Çağ'ın ortaya koyduğu yenilikler arasındadır.³⁷⁷ Başlangıçta, doğal halde bulunan altın ve bakır, taş aletlerde olduğu gibi çekiç darbeleriyle şekil verilirdi. Bu teknikle, ince plakalar halinde yapılan madenden takı ve süs eşyaları üretilmeye başlandı. Ancak, madenin gerçek yapısı daha sonra anlaşıldı ve yüksek ısıda eridiği keşfedildi. İnsanlar, dağlarda taş ve toprakla karışık bulunan maden filizlerini yüksek bir ateşle

³⁷⁴ Mellaart, 2003, s.166.

³⁷⁵ Mellaart, 2003, s.170.

³⁷⁶ Sevin, 2003, 38-40.

³⁷⁷ Yıldırım, 2004, s.28-29.

eriterek, elde edilen kızgın madeni, istedikleri aleti elde etmek amacıyla taştan yapacakları kalıba dökmüşlerdir. Bu gelişme, Kalkolitik dönem için önemli bir başarı olarak kabul edilir.³⁷⁸

Kalkolitik Çağ ile birlikte Anadolu'da kullanılan maden çeşitlerinde ve metal eşya sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Karaman-Can Hasan, Mersin-Yümüktepe, Elazığ-Tepecik ve Malatya Değirmentepe gibi merkezlerde yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan çok sayıdaki metal buluntularının yanı sıra, bu yerleşim alanlarının birçoğunda maden üretiminin yapıldığına dair önemli kanıtlar da ortaya konmuştur.³⁷⁹

Karaman'ın 13 kilometre kuzeydoğusunda bulunan Alaçatı'da yer alan Can Hasan Höyük'te bakır işçiliği gelişmiştir. Höyükte yapılan kazılarda, II. Tabaka a ve b evrelerinde bakır parçacıklarının yanı sıra bir bilezik ve bir topuz bulunmuştur. Yaklaşık 45 yaşlarında olan yanmış bir cesedin yanında bulunan nabit bakırdan ve dövülerek yapılmış sap delikli topuz türünün en erken örneğidir.³⁸⁰ Bu buluntu 14 C analizleriyle MÖ 6000-5900 yıllarına tarihlendirilmiştir.³⁸¹

M.Ö. IV. binyılda, maden kullanımı Anadolu'nun hemen her bölgesine yayılmıştır.³⁸² Önceki madencilik aşamalarından farklı olarak, bu dönemde maden elde etmek için daha derinlere inilebiliyordu. Ayrıca, bu dönemde arsenikli bakırın kullanımı da başlamıştı. Başlangıçta, arsenik karışımlı bakır cevheri eritilirken, insanlar arsenikli bakırın sade bakırdan daha sert ve kullanışlı olduğunu fark ettiler.³⁸³ Bu nedenle, arsenik ve bakırın ayrı ayrı eritilmesi işlemine yöneldiler ve daha sonra da iki madenin alaşımını yaparak bir tür arsenikli tunç elde etme yoluna gittiler.

Kalkolitik çağın son evresinde, Anadolu'nun her bölgesinde maden kullanımının başladığı görülür. M.Ö. IV. bin yılın sonlarına doğru, bakırın yanı sıra, kurşun, altın ve gümüş gibi madenler de yaygın olarak kullanılmaya başlanır. Maden

³⁷⁸ Yalçın, 2003, s.41-43.

³⁷⁹ Fidan, 2012, s.23.

³⁸⁰ Sevin, 2003, s.87.

³⁸¹ Yalçın, 2003, s.75.

³⁸² Esin, 1981, s.25-26.

³⁸³ Muhly, 1985, 278.

teknolojisinin gelişmesiyle insanlar bakır-kalay alaşımını yaparak tunç madenini elde etmeye başlamışlardır.³⁸⁴

Tunç Çağı'nda, tunç endüstrisi için gerekli olan madenlerin başında bakır ve kalay gelmektedir. Anadolu bakır açısından zengin olmasına rağmen kalay bakımından fakirdir. İTÇ'de Anadolu insanının kalay ihtiyacını nasıl karşıladığı tam olarak bilinmemektedir. OTÇ'de ise Kültepe kazılarında elde edilen bilgiler ışığında kalayın Asur tüccarlarının aracılığıyla Afganistan'dan getirildiği anlaşılmıştır. Anadolu'da kalayın bulunmaması başlangıçta bir şanssızlık gibi görünse de uzak bölgelerle ticaretin hızlanmasına ve diğer bölgelerle ekonomik, ticari ve siyasi ilişkilerin artmasına yol açmıştır. Afganistan'a kadar uzanan ticaret yolculuklarında Asurlu tüccarlar belirleyici bir rol oynamışlardır. Diğer taraftan, yazılı belgeler Anadolu'nun Doğu Akdeniz'deki Ebla gibi merkezlerle ticari ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir.³⁸⁵

M.Ö. III. bin yıldan itibaren, özellikle İlk Tunç Çağı II döneminde maden üretimi artık örgütlü bir şekilde yürütülmekteydi. Ayrıca bu sistemin sağlıklı işlemesi için, sadece bu alanda uzmanlaşan damıtıcılar, taşıyıcılar ve maden tüccarları gibi yeni işçi grupları ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu dönemden önce, madencilik tarımın yanında bir yan uğraşken, madencilik faaliyetlerinin artmasıyla madencilik bir iş kolu haline gelmişti.³⁸⁶

Maden ocakları artık endüstriyel olarak işletilmekte ve cevherler, galeriler açılarak yeraltından çıkarılmakta, ardından ocaklara yakın uygun alanlarda ergitilmektedir. Ancak, kükürtlü, arsenikli, antimuanlı ve daha birçok kompleks element içeren cevherlerin izabesi sırasında ortaya çıkan zehirli ve kötü kokulu gazlar, kent sakinlerini rahatsız etmeye başlamış ve izabe işlemi kent dışına taşınmıştır. Ayrıca, üretim miktarının artmasıyla birlikte, cevherin kentlere uzun mesafelerden taşınması gerekmemiştir. Ocak yakınlarında elde edilen metal genellikle külçe halinde kentlere taşınır veya başka bölgelere gönderilirdi.³⁸⁷

³⁸⁴ Küçükbezi, 2010, s.197.

³⁸⁵ Bahar, 2011, s.32.

³⁸⁶ Küçükbezi, 2010, s.198.

³⁸⁷ Yalçın, 2000, s.17-30.

Kentlerde kurulan işlik ve atölyelerde sadece metal işlenir ve üretimi yapılırdı. Madencilik, ocaktan imalathaneye kadar organize edilmişti. Metal ticareti ile zenginleşen yeni eliter sınıflar ortaya çıkmış ve zenginliğinin simgesi olarak saraylarında metal depolamaya başlamışlardır. Horoztepe, Alacahöyük, Troya ve diğer merkezlerde ele geçen metal eserler, dönemin madenciliğinin doruk noktasına ulaştığını göstermektedir. Zamanla, madencilığe dayalı ilk endüstri toplumları oluşmaya başlamış, metal kültürleri doğmuş ve bölgesel büyük devletlerin temelleri atılmıştır. Tunçtan yapılan silahlar, toplumların gelişmesini ve başka bölgeleri kontrol altına almalarını sağlamıştır.³⁸⁸

Madencilığın ilerlemesiyle birlikte kentler daha da güçlenirken, güçlü kentlerin varlığı da daha sağlam bir maden endüstrisinin gelişmesine katkı sağlıyordu. Bu dönemde liman kentlerinin oluşmaya başladığı gözlemlenmekteydi. Kara ve deniz yolları ticaretinin gelişmeye başladığı bu dönemde, Batı Anadolu'daki yerleşimlerden Troya, Limantepe, Baklatepe gibi merkezler güçlü ekonomik merkezler olarak ön plana çıkıyordu.

ETÇ II'nin sonlarına doğru, bölgeler arası ticaretin artmasıyla birlikte, Anadolu Ticaret Rotası³⁸⁹ belirginleşmeye başlıyordu. Bu ticaret rotası sayesinde, Batı Anadolu ve Orta Anadolu arasında ekonomik, siyasi ve kültürel yakınlaşmalar yaşanıyordu. Bu yakınlaşmalar, bazen siyasal ittifakların kurulduğu belki de iklimsel ve siyasal nedenlerle ETÇ III'ün ikinci yarısından sonra bu ticari rotanın geçici olarak duraklamasıyla sonuçlanmış olmasına rağmen, M.Ö. II. bin yılın başlarında ticari faaliyetler nedeniyle yeniden işlev kazanmıştır. Ancak bu dönemde, Orta Anadolu ile Mezopotamya arasındaki ticari ilişkilerin daha yoğun bir şekilde ortaya çıktığı dikkat çekmektedir.³⁹⁰

Arkeolojik kazılarda şehirlerdeki atölyelerden çıkan buluntular incelendiğinde, pota, üfleç, körük, kalıp, külçe, yarı işlenmiş ve tamamlanmış ürünler öne çıkar. Ancak cevher, ergitme fırını veya ergitme potası gibi unsurlar bulunmamaktadır.³⁹¹ Konya Karahöyük kazı envanterinde kayıtlı olan iki pişmiş toprak pota, aynı açmada

³⁸⁸ Yalçın, 2015, s.9.

³⁸⁹ Şahoğlu, 2005, s. 352-355.

³⁹⁰ Küçükbezci, 2010,s.158.

³⁹¹ Müller-Karpe, 1994, s.75.

I. tabakada bulunmuştur. Kaba hamurlu örneklerdir ve çanak formunda, yuvarlak dipli ve tutamaklıdır. Tutamakları balık kuyruğu formundadır. İlk pota, kum, mika ve kireç katkılı gri renkli hamurdan yapılmıştır. İkincisi ise kum, kireç ve bitki katkılı kırmızı renkli hamurdan yapılmıştır ve içerisinde oksitlenmiş bronz kalıntıları bulunmaktadır.³⁹²

Karahöyük'te farklı açmalarda pişmiş toprak ve taştan yapılmış üfleçler de bulunmuştur. Ele geçen dört örnek pişmiş topraktan yapılmıştır. İlk örnek koni biçimindedir ve iç kısmı boydan boya deliktir; dar olan tarafta delik çapı da daralmıştır. Dış kısmının bir yanında koninin iki ucu arasında dikey bir çizgi bulunmaktadır. Bu dikey çizgiyi beş adet yatay çizgi kesmektedir. Bu örnek, kum, kireç ve mika katkılı kırmızı renkli hamurdan yapılmıştır. İkinci örnek ise kum ve mika katkılı kahverengi renkli hamurdan yapılmıştır ve yüzeyinde is bulunmaktadır. Yuvarlak kesitlidir. Üçüncü örnek ise kum katkılı pembemsi renkli hamurdan yapılmıştır. Elde yapılmış, yedi yüzeyli ve yüzeyleri keskin bir aletle kesilerek düzleştirilmiştir. Son örnek ise huni şeklinde olup bir kısmı kırık ve altıgen formdadır. Gri renkli kum katkılı hamurdan yapılmıştır. Bütün örneklerin dar olan kısımlarında delikleri tekrar daraltılmıştır. İlk örnek II. tabakada bulunurken diğer üçü I. tabakada ele geçmiştir.³⁹³

Körükler, metalin eritilmesi sırasında ortama yeterli havanın verilmesini sağlayan ve genellikle çanak biçiminde olan, pişmiş topraktan üretilen kaplardır. Bu tür kapların ilk örneklerine Erken Tunç Çağı'nda rastlanmaktadır.³⁹⁴ Çanak şeklindeki körükler, Kaniş Karumu Ib tabakasında maden işleyen atölyelerde³⁹⁵ ve Acemhöyük II. tabakasında bulunmuştur.³⁹⁶ Konya Karahöyük'te bulunan tek örnek, P Açması'nda I. tabakada bir evin avlusunda, üzeri konsantrik dairelerle bezeli bir ocağın yanında, ağzı üzerinde ters kapanmış olarak bulunmuştur. Bu formu temsil eden tek örnektir. Ağız kenarı dışa kalınlaştırılmış ve taşkındır; bunun nedeni derinin rahatlıkla bağlanmasını sağlamak içindir. Kısa boyunlu ve boyundan itibaren dibe

³⁹² Gürdal, 2023, s.226.

³⁹³ Gürdal, 2023, s.225.

³⁹⁴ Tekin, 2015, 60-61.

³⁹⁵ Özgüç, 1955b, s.75.

³⁹⁶ Emre, 1968, s.65.

doğru genişleyen hafif bombeli konik gövdelidir. Dip kısmında dışa uzanan boru biçimli emzik bulunmaktadır. Bu emzik, körük içerisindeki havanın ortama ulaştırılmasını sağlamaktadır. Yüksekliği 18,5 cm, ağız çapı 29,5 cm, dip çapı 33,4 cm'dir. İri kum, mika, taşçık ve bitki katkılı açık kırmızı renkli hamurdan yapılmıştır. Az pişmiş olup yüzeyinde kabarma ve dökülmeler vardır.³⁹⁷

Bu dönemde madencilikte atılan en önemli adım tunç üretimi olarak kabul edilebilir. Ancak tunçun kullanımı, İTÇ II döneminde Mezopotamya'dan İç Anadolu ve Troya'ya kadar uzanan dar bir alanda sınırlıdır. Bu alandan dışarıda kalan bölgelerde ise hala arsenikli bakır kullanılmaktadır. Örneğin Horoztepe ve Alacahöyük gibi yerleşimlerde tunç bilinirken, Samsun İkiztepe'de arsenikli bakır tercih edilmektedir.

MÖ III. binin ilk yarısında endüstrileşmenin başlamasıyla birlikte, bakır metalurjisinde elde edilen deneyimler sayesinde demirin de ergitilmesi mümkün hale geldi. Bazı bölgelerde, özellikle Mısır ve Mezopotamya gibi, meteor kökenli demir bilinmekteydi; ancak Anadolu insanı ilk defa bu dönemde hematit, goethite(götit), magnetit gibi zengin demir cevherlerini ergitmeyi başardı.³⁹⁸ Bu gelişme, insanlığın kültürel gelişiminde önemli bir adımı temsil etti. Ancak demirin tunç gibi seri üretimle elde edilmesi ve hatta silah yapımında tunçun yerini alması için daha 1.500 yıl geçmesi gerekecekti. 2. binyılın sonlarından itibaren demir, halkın günlük hayatta kullandığı bir metal olarak yaygınlaşmaya başlayacaktır.³⁹⁹

Erken Tunç Çağı'nda Orta Anadolu'da madencilik faaliyetleri, bulunan metal eserler ve üretim artıklarıyla belirlenmektedir. Bu dönemde işletilen maden yataklarının varlığı da ortaya konmuştur.⁴⁰⁰ Orta Anadolu'nun güneyinde bulunan Kestel kalay yatağının çevresindeki yerleşimlerin, Erken Tunç Çağı boyunca kalay sağladığı iddia edilmektedir. Niğde-Çamardı'daki Kestel kalay madeni galeri girişinde ve ocağın yaklaşık 2 km yakınında bulunan Göltepe'de, Erken Tunç Çağı seramiği bulunmuştur.⁴⁰¹ Niğde-Sarıtuzla maden galerisinde de Erken Tunç Çağı

³⁹⁷ Gürdal, 2023, s.225.

³⁹⁸ Yalçın, 1998, s.79-95.

³⁹⁹ Yalçın, 2015, s.10.

⁴⁰⁰ Yılmaz, 2009, s.142.

⁴⁰¹ Yener, 1990, s. 3- 4.

seramikleri ve metalürjik faaliyetlere dair kanıtlar bulunmuştur. Kestel-Sarıtuzla Galeri kompleksi, C 14 tarihlenmesine göre M.Ö. 2880-2200 yılları arasına tarihlenmektedir.⁴⁰² Niğde-Çamardı Mine Damı'ndaki araştırmalar, Erken Tunç Çağı'nda kullanılan bir kalay yatağının varlığını göstermiştir. Bu bulgular, Orta Anadolu'nun güneyinde Niğde-Çamardı civarında kalay yataklarının var olduğunu ve Erken Tunç Çağı boyunca yakın çevredeki yerleşimler tarafından bu yatakların işletildiğini göstermektedir.⁴⁰³

Eski çağlarda Kayseri-Menteşe ve Ankara yakınındaki Karaali bakır yataklarının kullanıldığını gösteren kanıtlar bulunmaktadır.⁴⁰⁴ Orta Anadolu'nun kuzeyinden güneye doğru inildikçe, kuzeyde arsenikli-bakırdan yapılmış eserlerin sayısı oldukça fazladır. Ancak, orta ve güneyde kalaylı-bakırdan yapılmış eserler daha fazla olarak bulunmuştur.⁴⁰⁵ Orta Anadolu'da altın yatakları bulunmamaktadır; bu nedenle ele geçen altın eserler, altının başka bir yerden temin edildiğini göstermektedir. J. Yakar, altının Batı Anadolu'ya ticari bağlantılar sonucu getirilmiş olabileceğini belirtmektedir.⁴⁰⁶

Özellikle Orta Anadolu'nun kuzeyinde metal eserlerin sayısı ve çeşidinin giderek artması, madenciliğin önemini göstermektedir.⁴⁰⁷ Orta Anadolu'nun kuzeyinde, Orta Karadeniz bölgesinde Anadolu'nun tamamı için önemli rezervlere sahip zengin maden yatakları bulunmaktadır. Başta bakır olmak üzere çeşitli madenlerin burada bulunması, metal eserlerin artışıyla açıklamaktadır.⁴⁰⁸ Bu artışta, şüphesiz ki bu bölgede gelişen madencilik etkili olmuştur. Erken Tunç Çağı II dönemiyle birlikte metal üretiminde bölgesel okulların oluşmaya başladığı kabul edilmektedir.⁴⁰⁹

Madencilik, Batı ve Orta Anadolu arasında ticari ve kültürel ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamış olmalıdır. Bu ilişkilerin Troya'dan Güney

⁴⁰² Yener, 1989, s. 19.

⁴⁰³ Kaptan, 1995, s. 55-59.

⁴⁰⁴ Yakar, 1984, s. 78.

⁴⁰⁵ Yakar, 1985a, s. 26- 34.

⁴⁰⁶ Yakar, 1985b, s. 398.

⁴⁰⁷ Özgüç, 1978, s. 35.

⁴⁰⁸ Wagner&Öztunalı, 2000, s. 40- 52.

⁴⁰⁹ Yakar, 1985b, s. 388.

Mezopotamya'daki Ur kentine kadar uzandığı, her iki merkezde ortak tipi yansıtan çeşitli süsleme teknikleriyle ve çeşitli madenlerden yapılmış olan süs eşyalarıyla gösterilmektedir.⁴¹⁰ Erken Tunç Çağı II döneminin sonunda, Batı Anadolu'dan Orta Anadolu'ya kadar uzanan oldukça geniş bir coğrafyada metal eserlerin sayısında ani bir artış gözlenmektedir. Bu durum, metalürjide meydana gelen ilerlemeler sonucunda çeşitli ihtiyaçları karşılamak üzere üretimin artmasıyla açıklanmaktadır.⁴¹¹

ETÇ sonlarına doğru özellikle Marmara Bölgesi'nin güneyinde ve Troas Bölgesi'nde bulunan maden yataklarının kullanımıyla metalürji alanında büyük gelişmeler sağlanmıştır. Bu yataklar arasında Keles-Soğukpınar-Bursa'da kalay yatağı, Beykoz-İstanbul ve Sarıyer-İstanbul'da bakır yatağı, Şile-İstanbul'da ise bakır, gümüş ve kurşun yatakları önemlidir.⁴¹²

İzmir ve çevresinde GKÇ-ETÇ boyunca bazı maden yataklarının kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle Liman Tepe'de bakır, kurşun-çinko yataklarından faydalanılmış olabileceği bilinmektedir. Diğer önemli maden yatakları ise Kemalpaşa-Yeni Kurudere, Buca-Maden Tepe, Cuma Ovası (Menderes), Ovacık Yayla, Bayındır-Sarıyurt-Ilıcadere, Efes Çukuru ve Gümüldür Gümüşsu'dur.⁴¹³

Cuma Ovası'ndaki Bakla Tepe'de metalürjik faaliyetlerin Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren bilindiği belirtilmektedir. Bakla Tepe madencilerinin yararlandığı muhtemel maden kaynakları; kurşun ve çinko kaynağı olarak Kemalpaşa, Buca, Bayındır, Ödemiş ve Gümüldür; bakır ve kurşun-çinko kaynağı olarak Buca; kurşun-çinko, bakır, mangan ve altın kaynağı olarak ise Menderes ve Sağıdköy yatakları sayılabilir.⁴¹⁴ Batı Anadolu'da, üretim ihtiyacını karşılayacak kadar bakır ve gümüş yataklarının varlığı bilinmektedir.⁴¹⁵

İzmir ili, Menderes ilçesindeki Altın Tepe Höyüğü'nde, metalürjik kalıntı olan çok sayıda maden cürufuna rastlanmıştır. Yapılan cüruf incelemelerine ve ele geçen Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı I seramiklerine göre, burada Kalkolitik Çağ'dan

⁴¹⁰ Bass, 1970, s. 337- 339.

⁴¹¹ Efe, 2004, s. 20.

⁴¹² Yakar, 1985b, s. 85- 86.

⁴¹³ Kaptan, 1998a, s. 92.

⁴¹⁴ Kaptan, 1998b, s. 109.

⁴¹⁵ Yakar, 1984, s. 70 vd.

Erken Tunç Çağı I dönemi sonuna kadar bakır cevherinin ergitilmesine dayanan yüksek bir maden endüstrisinin var olduğu anlaşılmıştır.⁴¹⁶

Maden yataklarının yoğun kullanımı sonucunda yerel veya bölgesel metal üretim merkezlerinin oluştuğu düşünülmektedir. Özellikle Erken Tunç Çağı III döneminde madencilikte yaşanan gelişmeler sonucunda, belirli tipte eserleri üreten bölgesel nitelikli metal okullarının ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu okullar arasında Troas Bölgesi ve Kuzey Anadolu en belirgin üretim merkezleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu okulların kendi aralarında veya diğer bölgelerle yapmış olmaları muhtemel metal değiş-tokuşu, ticaretin de yaygınlaşmasını sağlamıştır.⁴¹⁷ Elmalı Ovası ve Denizli gibi güney bölgelerinde, bölgesel özelliklere sahip metal tipleri ve kaynaklarıyla ayrı birer okul olmuştur. Bu bölgelerde metal üretiminin yoğun olduğunu gösteren çok sayıda üfleç, pota ve metal eserlerin üretiminde kullanılan çeşitli kalıplar bulunmuştur.⁴¹⁸ Erken Tunç Çağı III dönemiyle birlikte metal atölyelerinde daha gelişmiş teknikler kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemdeki teknolojik gelişmeler sonucunda, artık küçük veya büyük metal kaplar üretilmeye başlanmıştır.⁴¹⁹ Orta Anadolu ile Batı Anadolu arasında metal üretim teknikleri ve malzemeleri ile eser tiplerinde ortak noktaların olması, metalürji alanında bir bağlantının olabileceğini göstermektedir. Orta Anadolu bağlantısı aynı zamanda Mezopotamya ve Suriye metal tiplerinin de Batı Anadolu repertuarına girmesini sağlamıştır.⁴²⁰

ETÇ dönemi, maden işçiliğinin en üst seviyelere taşındığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Önceki dönemlerde yaygın olan tarım, çömlekçilik ve dokumacılık gibi faaliyetlere ek olarak, bu çağın adını aldığı tunçun keşfi kaynak, kaplama, döküm ve metalürji alanında büyük gelişmelere sahne olmuştur. Altın, gümüş ve elektrik gibi madenler de bu dönemde ustalıkla işlenerek önemli eserler ortaya çıkarılmıştır. Anadolu'da çeşitli yerleşim yerlerinde bulunan mezarlara bırakılan

⁴¹⁶ Kaptan, 1999, s. 45-47.

⁴¹⁷ Yılmaz, 2009, s.120-121.

⁴¹⁸ Jesus, 1980,13- 17.

⁴¹⁹ Yakar, 1985a, s. 26- 27.

⁴²⁰ Yakar, 1985a, s. 28.

hediyeler, madencilikte gelinen noktayı gösteren en güzel somut kalıntılar arasında sayılmaktadır.⁴²¹

3.12. Mimari

Orta Anadolu'da ETÇ'de konut, atölye, mabet ve sur mimarisi karşımıza çıkmaktadır.

Konya Karahöyük'ün I. tabakasında yapılan kazı çalışmaları neticesinde farklı alanlarında birbirine paralel uzanan ve bunları dik kesen caddeler tespit edilmiştir. Bu caddelere açılan taş temeller üzerine kerpiç duvarlı, çoğunlukla sıva ve hatta badanaları ile korunmuş, yan yana ve sırt sırta düzenlenmiş birkaç odadan oluşan özel evler bulunmaktadır. Bazı evlerde ise iki katlı binaların varlığı, tespit edilen merdiven basamaklarından anlaşılmaktadır.⁴²² Ayrıca, Karahöyük'te, höyüğün zirvesinin kuzeyinde tespit edilen tek yapı olarak şimdiye kadar tanımlanan saray bulunmaktadır. Bu yapı, kuzey kısmı tahrip olmuş ve korunan güney kısmı olmak üzere, kuvvetli taş temeller üzerine, kalınlığı 1 metreyi bulan duvarlarla inşa edilmiş, iki katlı bir yapıdır. Merkezi bir salon ile onun etrafında gruplanmış olan küçük odalardan oluşmaktadır.⁴²³

Karahöyük'ün V. tabakasında, zirveyi çevreleyen büyük bir yapıya ait kalın duvarlar bulunmuştur⁴²⁴. Bu yapının temeli, genişliği 1.5-3.0 metre arasında değişen duvarlarla çevrilidir ve üstü kalın kerpiç duvarlarla yükselmektedir. İTÇ III. evresine tarihlenen VII. tabakada ise önemli bir büyük bina gün ışığına çıkarılmıştır. Bu yapıda bir salon ve çevresinde küçük odalar bulunmaktadır. Salonun buluntularına dayanarak, bu yapının bir tapınak olarak kullanıldığı ileri sürülmektedir. Aynı yapıda sunak yerleri, ocaklar ve yaklaşık 105-115 cm boyutlarında beş adet mahzen bulunmuştur. Sedat Alp, bu yapıyı ana tanrıça tapınağı olarak tanımlamaktadır.⁴²⁵

VIII. tabakada da üstteki kutsal yapıya benzeyen bir yapı ortaya çıkmıştır. Ana toprağa kadar olan tabakalardan X. tabakada iki taş temel ve XII. tabakada kare biçimli bir oda bulunmuştur.⁴²⁶

⁴²¹ Başak, 2010, s.23.

⁴²² Alp, 1989, s. 275-277.

⁴²³ Alp, 1994, s. 13.

⁴²⁴ Alp, 1967, s.456.

⁴²⁵ Alp, 1962, s.621.

⁴²⁶ Alp, 1972, s.421.

GKÇ ve Erken Tunç Çağı başında, küçük köy görünümünde basit yerleşim yerleri yaşamlarını sürdürmüştür. Bu dönemde, savunma sistemine sahip olan ve evlerden oluşan yerleşimlerin yanısıra, merkezi monumental nitelikli yapılara sahip olan yerleşimler de bulunmaktadır.⁴²⁷ Ancak, bu dönemde tamamı açığa çıkarılan yapı sayısı çok azdır. Yapıların taş temeller üzerinde yükselen kerpiç duvarlı ve dikdörtgen, köşeleri yuvarlanmış veya düzgün kenarları olmayan dikdörtgen ile yuvarlak planlı oldukları anlaşılmıştır.⁴²⁸

Ahlatlıbel'de surlarla çevrili, korunaklı bir yönetici evi karşımıza çıkarken, Koçumbeli ve Etiyokuşu'nda düz yerleşim yerlerinde korunmasız, daha basit evlerin varlığı, aynı zamanda sosyal ve siyasi yapılarında farklılıkların olduğunu göstermektedir.⁴²⁹ Diğer taraftan, Alaca Höyük lüks buluntularıyla tam bir prenslik merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴³⁰ Alaca Höyük'ün bu dönemde güçlü ve zengin bir kraliyet merkezi olduğu ve söz konusu mezarların yerel bir kraliyet ailesine ait oldukları genel olarak kabul edilen bir düşüncedir.

Alişar'da hem aşağı kentin hem de yukarı kentin surlarla çevrili olması, yerleşimin ne kadar gelişmiş bir yapıda olduğunu göstermektedir. M.Ö. II. binin ilk çeyreğinde oldukça büyük bir yerleşime sahip olan Acemhöyük ve Kültepe'nin Erken Tunç Çağı yerleşimlerinde de benzer özellikler yer almış olmalıdır.⁴³¹ Orta Anadolu'da bağımsız megaron mimarisi bulunmamıştır. Ancak, Kültepe'de bir megarona benzeyen, içinde megaron bulunan ve yan odaları olan bir yapı ortaya çıkarılmıştır. XI. yapı katında açığa çıkarılan anıtsal nitelikli yapı benzersizdir. "Megaron Plan"lı saray yapısı, kentin yöneticisine ait olduğu düşünülen mimari geleneği yansıtmaktadır.⁴³²

Orta Anadolu'da konut mimarisi, Kalkolitik Dönem'deki tek veya iki odalı evlerden Erken Tunç Çağı'na doğru çok odalı ve merkezi avlulu evlere doğru geçiş göstermektedir.⁴³³ Mimaride kullanılan ana malzeme taş ve kerpiç ağırlıklıdır. Ancak

⁴²⁷ Yakar, 1985, s. 40.

⁴²⁸ Yılmaz, 2009, s.147.

⁴²⁹ Koşay, 1934, s. 6- 7.

⁴³⁰ Özgüç, 2005, 1-290.

⁴³¹ Schachner, 1999a, s. 67.

⁴³² Akilli, 2015, s.10.

⁴³³ Yakar, 1985, s. 50.

yapı duvarlarının daha dayanıklı olmasını sağlamak için ahşap da az da olsa kullanılmıştır.

Orta Anadolu'da yapılan araştırmalarda, sur kalıntılarının oldukça az bulunduğu belirtilmektedir. Askeri savunma amacıyla yapılan bu yapıların bölgedeki bilinen ilk örnekleri, Erken Tunç Çağı'nda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Maltepe'deki (Sivas) M.Ö. 2600-2000 tarihleri arasına tarihlenen yerleşimde, Batı Anadolu'da da I. Troya'dan itibaren görülen kare biçimli kulelerle ve eğimli duvarlarla çevrili bir sur sistemi bulunmaktadır.⁴³⁴ Alishar'da da M tabakasında alt ve üst şehirlerin bir sur ile çevrelenmesi, bu dönemin şehircilik anlayışı açısından önemlidir.

Ancak, tam anlamıyla şehircilik anlayışını yansıtan yerleşim sayısının oldukça az olduğu belirtilmektedir. Kültepe'deki kazılarda, Erken Tunç Çağı'nın orta ve erken dönemlerine ait planlı mahallelerin varlığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, Orta Anadolu'da şehirleşme sürecinin incelenmesi açısından önemlidir.⁴³⁵

Madencilikle ilgili üretim araçları ve metal eserlerin bulunmasına rağmen, metal eserlerin yapıldığı atölyelere dair izler oldukça nadirdir. Orta Anadolu'nun güneyindeki Göltepe'de, Kestel maden ocağından elde edilen madenlerin işlendiği ve birçok üretim artığı ve potanın ele geçtiği atölyelere rastlanmıştır.⁴³⁶

Orta Anadolu'nun kuzeyinde, ETÇ III'e tarihlenen İkiztepe'de, Tepe III'ün 4. tabakasında, yan yüzünde körük deliği bulunan, 1,50 x 1,40 metre boyutlarında dikdörtgen planlı bir madenci fırını keşfedilmiştir. Fırının ağzına bitişik olarak, 75x70 cm boyutlarında kerpiçten yapılmış bir işlik bulunmuştur. Ayrıca, fırınla ilişkilendirilen iki bağımsız işlik ve bir depo da mevcuttur. Bu buluntular, Erken Tunç Çağı'nda bir maden atölyesi mimarisinin nasıl olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.⁴³⁷

Orta Anadolu'nun kuzeyine, Orta Karadeniz'e gidildikçe taş temellere göre daha zor tespit edilen ahşap mimariden dolayı bir farklılaşma söz konusudur.⁴³⁸ Farklı

⁴³⁴ Özgüç, 1947a, s. 643, s. 655.

⁴³⁵ Özgüç, 1961, s. 55.

⁴³⁶ Bilgi, 2001, s. 11; Yener 1995, s. 178- 181.

⁴³⁷ Yılmaz, 2009, s.150.

⁴³⁸ Schachner, 1999a, s. 69.

geçme teknikleriyle yapılmış yoğun ahşap kullanılan duvarların yanında, kil sıva ve "wattle and daub" olarak adlandırılan kamış veya ince dalların çamurla sıvanmasıyla yapılan basit duvar tekniği de bilinmektedir.⁴³⁹ Kil sıva ve ahşap hatıllar, ahşap mimaride kullanılan ana malzemeyi oluşturmaktadır. Dikdörtgen yapı temellerinde aralıklarla kullanılan taşlar, köşelerde birbirine geçirilmiş, başka bir ifadeyle çantı tekniği, ağaç duvarın veya zeminin eğriliğini düzeltmek için kullanılmıştır. Bu teknik, eski yapıların tabanlarının düzeltilmesinde yaygın olarak uygulanır. Özellikle özellikle son evre kazılarında büyük fırın veya ocak kalıntılarına rastlanan semer dam çatılı yapıların tabanları genellikle ahşap, kil veya çakılla kaplanmıştır.⁴⁴⁰

Batı Anadolu'da ise üç tip konut mimarisi göze çarpmaktadır: megaron ve apsidal tip evler, uzun evler ve koridorlu evler, bitişik evlerdir.⁴⁴¹ İTÇ döneminde Batı Anadolu'da radyal planlı Anadolu tipi yerleşimlerin yanı sıra lineer planlı, ince ve uzun şekilde yerleşimler de gözlemlenmektedir.⁴⁴²

Megaron tipi evler, yerleşmenin ortasında bağımsız olarak inşa edilir. Megaronlar, genellikle iki veya daha fazla odalı, ortasında bir ocak bulunan ve önden girişi olan yapılar olarak tanımlanır. Bu evler, küçük boyutlardan başlayıp Troia gibi çok büyük boyutlara kadar değişebilirler.⁴⁴³ Apsidal evler ise aynı düzende olmalarına rağmen sadece arka kısımları dairesel olan evlerdir. Bu tür evlerin üstü genellikle semer damla örtülüdür.⁴⁴⁴

Bitişik evler, örneğin Demircihöyük'te olduğu gibi birbirine bitişik olarak inşa edilir. Korfmann'ın "Anadolu tipi yerleşme" olarak adlandırdığı bu mimari tarzda, bir avlu etrafında radyal olarak konumlanmış birbirine bitişik evler bulunur. Bu evler, çevresindeki sur, bastiyon, kapı ve kulelerle çevrelenmiştir. Evler, bu savunma yapılarına yakın bir şekilde yer alır ve genellikle bu yapıların sınırlarına dayanır. Bu tür yapılar genellikle önceden planlanarak inşa edilmiştir.⁴⁴⁵

⁴³⁹ Yakar, 1985b, s. 54.

⁴⁴⁰ Alkım-Alkım-Bilgi, 2003, s. 77.

⁴⁴¹ Erkanal, 1996, s. 80.

⁴⁴² Efe-Ay-Efe, 2007, s. 254.

⁴⁴³ Müller, 1944, s. 342-348.

⁴⁴⁴ Erkanal, 1996, s. 80.

⁴⁴⁵ Korfmann, 1983, s. 245-247.

Izgara planlı yapılar Neolitik dönemden başlayarak İTÇ boyunca kullanılmıştır. En eski örneği Çayönü'nde görülmektedir.⁴⁴⁶ Bu yapıların Anadolu dışında Ege adalarında ve Yunanistan'da Sakız'daki Emporio⁴⁴⁷, Midilli'deki Thermi⁴⁴⁸, Kikladlar'daki Saliagos⁴⁴⁹ gibi örnekleri görülmektedir.

Uzun evler; yan duvarları uzun ve bloklar halinde inşa edilen yapılardan oluşmaktadır. Bu yapılar ara duvarlarla birden fazla mekâna ayrılırlar. Üstleri düz damla örtülmektedir.

Koridorlu evler özellikle Ege adaları ve Yunanistan'da sıkça görülmektedir.⁴⁵⁰ Batı Anadolu'da ise koridorlu evlere en önemli örnek İTÇ II döneminde Limantepe'de görülmektedir. Ancak, koridorlu evlere en iyi örnek Lerna yerleşmesinde ortaya çıkmaktadır. Bu tip evler, genellikle yerleşmenin merkezinde, iki uzun yanı koridorlardan oluşan ve diğer yapılar bu ana yapının etrafında yer alacak şekilde inşa edilen evlerdir. İki katlı olan bu evlerin çatısı genellikle kiremit ile örtülür.⁴⁵¹ Koridorlu evler, genellikle merkezi otorite ile bağlantılı bir mimari düzeni temsil eder ve yöneticiler bu tür evlerde ikamet ederler.⁴⁵²

Radyal planlı yerleşimler, Anadolu'da EKÇ'da Hacılar I'de ve OKÇ'da Mersin-Yümüktepe'de görülmüştür. MÖ 3. binin ikinci yarısında ise Küllüoba V, Demircihöyük, Elazığ Pulur-Sakyoğlu, Van-Karagündüz, İzmir-Limantepe, Baklatepe, Troia I, Afyon-Karaoğlan, Antalya-Bademağacı gibi Anadolu'nun doğusundan batısına tüm bölgelerde radyal planlı yerleşimler görülür.⁴⁵³ Radyal planlı yapılar, İTÇ I ve II'de Batı Anadolu ve Ege bölgelerinde devam etmiştir. Ancak, İTÇ III döneminde radyal planlı yapılar linear plana dönüşmektedir.⁴⁵⁴

⁴⁴⁶ Özdoğan, 1999,s.35.

⁴⁴⁷ Hood, 1981,s.138-140.

⁴⁴⁸ Lamb, 1936,s. 10.

⁴⁴⁹ Evans-Renfrew, 1968,s. 25.

⁴⁵⁰ Erkanal, 1996,s. 78.

⁴⁵¹ Erkanal, 1996: 78-80.

⁴⁵² Erkanal, 1996: 78.

⁴⁵³ Erarslan, 2008: 183.

⁴⁵⁴ Efe, 2004: 19.

Balıksırtı tekniğiyle örülmüş duvarlar, Troia, Beycesultan ve Beşik-Yassitepe gibi yerleşimlerde görülmektedir.⁴⁵⁵ Anadolu'daki yerleşim planlarında, yerleşmeyi çevreleyen duvarın dışına toprak yığılması geleneği özellikle Demircihöyük, Küllüoba ve Karataş-Semayük gibi İç Batı Anadolu yerleşimlerinde görülmektedir.⁴⁵⁶

Doğu Anadolu'da Değirmentepe Kalkolitik Çağ mimarlığı, mimarlık tarihi açısından oldukça önemlidir. Yapıların planları çoğunlukla üç bölümlü ve simetrik olduğu anlaşılmaktadır. Değirmentepe Höyüğü, bitişik düzende yapılmış çoğul bir mimarlık tipini de temsil etmektedir. Ortada bir avlu ve bu avlunun her iki kanadında yapıların yer aldığı dörtgen planlı Ubeyd Kültürü tapınak ve mesken mimarisinin Anadolu'da bulunan en iyi örneği Değirmentepe'de görülür. Değirmentepe Höyüğü'nün genelinde, yapı birimlerinin en dış duvarların bitişik pozisyonda içeriye doğru genişlemesi, bu dış duvarların çevre duvarı olarak kullanıldığını göstermiştir.⁴⁵⁷ Tapınak olduğu düşünülen bir yapı içerisinde birtakım benekler, güneş ve ağaç motifleri dörtgen panolar içinde bulunmuştur. Aynı yapının içerisinde bir sunak masası, 20 cm kalınlığında kerpiç bir kaidenin üzerine oturtulmuş at nalı şeklinde ve anıtsal boyutta bir fırın yer almaktadır.⁴⁵⁸

Doğu Anadolu'da ETÇ I döneminde kentleşme çok düşük bir düzeyde kalmıştır. Bölgenin önemli gelişmelerini takip edebildiğimiz en önemli İTÇ yerleşmesi Arslantepe'dir. İTÇ'nin başlarında küçük bir köy görünümündedir. Bu dönem yerleşmede kentleşme çok düşük bir seviyede kalmıştır. Erken Transkafkasya kökenli kültürün etkisinde kalan yerleşme İTÇ'nin son döneminde Anadolu'nun kentleşme geleneğine uygun olarak surlarla çevrelenmiştir. Bu dönemde bu yerleşmenin yeni bir siyasi örgütlenme sürecine girdiği düşünülmektedir.⁴⁵⁹

Pulur/Sakyol'daki "Anadolu Yerleşim Planı" çerçevesinde, radyal bir planın kullanıldığı mimari örnekler görülür. Bu plana göre, evler tepenin yuvarlaklığına

⁴⁵⁵ Korfmann, 1984: 108.

⁴⁵⁶ Efe, 2001a: 110.

⁴⁵⁷ Yılmaz, C.A.2022, s.22.

⁴⁵⁸ Esin ve Harmanakaya, 1987, s.93.

⁴⁵⁹ Frangipane, 1996, s. 60-70.

uygun olarak dış ve iç sıra halinde sıralanmıştır. Evlerin duvarları genellikle ortak olarak kullanılmıştır. Yerleşme bir kale görünümüne sahiptir.⁴⁶⁰

Güneydoğu Anadolu'da Fırat kıyısındaki İTÇ I'e tarihlenen Lidar Höyük 2 m kalınlığında taş temelli kerpiçten yapılmış surlara sahip bir yerleşmedir. Duvarın iç yüzünde dikdörtgen planlı ve içlerinde disk biçimli ocakların yer aldığı küçük tek odalı evler bulunmaktadır. Mimari yapı elemanları diğer bölgeler gibidir.⁴⁶¹ İTÇ II döneminde çok odalı yapılara geçiş görülmektedir.

Oda boyutları 4x4 m, 4.5x2 m'dir. Bu mekânlarda küçük bir alanda ortaya çıkmıştır. İTÇ III. evrenin son yapı katının yangın geçirdiği anlaşılmıştır. Höyüğün güneybatısında, iskânın dışında ayrıca bir çömlekçi üretim yeri de bulunmaktadır. Bu alanda çömlekçi atölyeleri ortaya çıkarılmıştır. At nalı biçimli fırınlardan 2.6x3.4 m boyutlu iki katlı gelişkin çanak çömlek pişirme fırınlarına kadar 19 fırın açığa çıkarılmıştır. İki katlı fırınlarda ateşhane ile çömleklerin piştiği yeri; ızgaralı bir taban ayırmaktadır. Bu fırınların kubbeli olduğu düşünülmektedir.⁴⁶²

Hassekhöyük İTÇ I dönemi korunmuş yapı kalıntıları tek odalı konutlara ait olup bu konutlar çakıl döşeli ve dar sokaklara açılır. Bu yapılar arasında bodrum katı olan kalın temelli bir yapı öne çıkar. Höyüğün orta kesiminde bulunan yapının ise olasılıkla bir kule ev olabileceği düşünülmektedir. Yer yer 2 metre kalınlığında olan sur duvarları yaklaşık bir hektar büyüklükteki bir yukarı şehri çevrelemektedir. Oval biçimli sur içinde boş ve çakıl döşeli avluların yanı sıra çok sayıda yapı yer alır. Buradaki yapıları kaplayan kalın kül tabakası burada çıkan büyük bir yangına işaret etmektedir.⁴⁶³

Hayaz Höyük'te, İlk Tunç Çağı'na ait en eski yapı katmanlarından birinde, kuzey yönde dikdörtgen planlı bir yapı bulunmuştur. Bu yapının taş duvarlarının kalınlığı 60 cm'dir. Yapının girişinin kuzeybatı köşede yer aldığı tespit edilmiştir.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Koşay, 1971, s.100.

⁴⁶¹ Erarslan, 2004, s. 215.

⁴⁶² Hauptmann, 1999, s.72.

⁴⁶³ İlci, 2019, s.49.

⁴⁶⁴ Okulmuş, 2016, s. 57.

3.13. Ticaret ve Ticaret Yolları

Kültürlerarası etkileşimler ve ticari ilişkiler, Anadolu'yu Ege-Akdeniz ve Karadeniz deniz ticareti ile Balkanlar, Kafkaslar, Mezopotamya ve İran arasındaki kara ticaretinin merkezi haline getirmiştir.⁴⁶⁵

Neolitik Dönem'de Hasandağ ve Acıgöl obsidyen yatakları, Konya Bölgesi'nde Çatalhöyük yerleşmesinin gelişiminde çok büyük rol oynamıştır. Önemli bir konumda olan Çatalhöyük ticari bir merkez durumundaydı.

Kalkolitik Dönem'de Batı Çatalhöyük, Canhasan III, Hacılar ve Kuruçay arasında bir yol bağlantısı bulunmaktadır. Bu dönemde Obeyd ve Tel Halaf'ın Orta Anadolu ile ticari faaliyetlerde bulunduklarını bilmekteyiz. Kuzey Suriye bağlantıyı sağlayan Göksu Vadisi yol ağı dikkati çekmektedir.⁴⁶⁶ Göksu (Kalykadnos) Vadisi Yolu'nun; Seleukeia (Silifke), Olba (Uzuncaburç), Claudiopolis (Mut), Laranda (Karaman) üzerinden İkonium'a (Konya) uzanan güzergahı en önemli güzergahtır.⁴⁶⁷

İlk Tunç Çağı'nda Orta Anadolu'nun batı ile olan bağlantısını sağlayan Konya Bölgesi'ndeki en önemli merkezlerin Çeşmecik ve Karasevinç olduğunu da bilmekteyiz.⁴⁶⁸

Eski Tunç Çağı, batıdan doğuya ticaret yollarının oluştuğu, etrafı surlarla kaplı ilk kent devletlerinin ortaya çıktığı ve kentleşme kültürünün geliştiği bir dönemdir. Tunç madenciliği ile ticaretin gelişmesi, zenginleşen bir zümrenin varlığına işaret eder. Bu zümre, ticareti kontrol eden ve toplum idaresinde söz sahibi olan seçkin bir sınıf olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, kazı çalışmaları yapılan ancak madenlere yakın olmayan ETÇ yerleşimlerinde bakır, kurşun, altın, gümüş ve tunç gibi madenlerin bulunması, ticaretin varlığının somut göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir.⁴⁶⁹

Ticaretin gelişimini etkileyen en önemli unsurlardan biri coğrafya ve doğal ulaşım yollarıdır. İzlenebilir ticaretin en erken dönemlerden beri özellikle obsidyen

⁴⁶⁵ Harmankaya, 2002, s.11.

⁴⁶⁶ Bahar, 1996a, s.21.

⁴⁶⁷ Aka, Kösten, Üner 2023, s.688.

⁴⁶⁸ Bahar, 1996a, s.21.

⁴⁶⁹ Akkurt, 2019, s.2.

kaynaklı olduğu görülmektedir.⁴⁷⁰ Obsidyen kaynaklarının belirli bölgelerde yoğunlaşması, arz-talep dengesi açısından obsidyen ticaretinin uzun süreler boyunca devam etmesine neden olmuştur. Ancak ticaret yolları veya kervan yollarının izlenebilir şekilde ortaya çıktığı dönem, MÖ 3. binyıl olarak belirlenmiştir. Bu ticaret ağı, Mezopotamya'dan Anadolu ve Kıbrıs'a, kıyı Batı Anadolu'dan Kikladlar, Yunan anakarası ve Trakya üzerinden Balkanlar'a kadar geniş bir bölgeyi kapsayarak hammaddelerin dağıtımını ve yerleşimlerin sürekli bağlantı içerisinde kalmalarını sağlamıştır.⁴⁷¹

Vasıf Şahoğlu'nun "Anadolu Ticaret Ağı",⁴⁷² Turan Efe'nin ise "Büyük Kervan Yolu"⁴⁷³ olarak adlandırdığı MÖ. III. Bin yılın ortalarından itibaren oluşan ticareti sağlayan güzergâhın Mezopotamya'dan başlayarak Kilikya bölgesi üzerinden Troya'ya ulaştığını iddia etmektedirler.⁴⁷⁴

Yassitepe Höyüğü içerisinde tespit edilen mermerden yapılmış ayak biçimli bir mühürün benzerlerinin Konya Kara Höyük, Tarsus, Suluca Kara Höyük, Karataş ve Küllüoba'da bulunmuş olması, diğer buluntu grupları gibi kervan yolu ticareti fikrini destekleyen unsurlardan biri olması açısından önemlidir. ETÇ başlarından itibaren kullanılmaya başlanmış olan Kıyı Ege ticaret hattının varlığını da ortaya koyması açısından önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.⁴⁷⁵

ETÇ'de Anadolu'daki bazı kentlerin ticari faaliyetleri, Mezopotamyalı tüccarların dikkatini çekmiştir. Akad Dönemi'nde ise Anadolu ile Mezopotamya arasında uzun mesafeli ticaretin başladığı düşünülmektedir.⁴⁷⁶ İki bölge arasındaki ticaretin gelişmesinde metalürjik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan hammadde ihtiyacı önemli rol oynamış olmalıdır.⁴⁷⁷ ETÇ III dönemi ile birlikte söz konusu ticaret doruk noktasına ulaştığında, kültürel bakımdan oldukça önemli değişiklikler olmuştur.⁴⁷⁸

⁴⁷⁰ Doğan, 2012, s. 75.

⁴⁷¹ Şahoğlu, 2019, s.115.

⁴⁷² Şahoğlu, 2019, s.121.

⁴⁷³ Efe, 2007, s. 60.

⁴⁷⁴ Derin, 2020, s.17-18.

⁴⁷⁵ Derin, 2020, s.17-18.

⁴⁷⁶ Mellink, 1986, s. 139.

⁴⁷⁷ Joukowsky, 1996, s. 143.

⁴⁷⁸ Efe, 2002, s. 59.

Yerli taklit veya ithal Suriye şişeleri, metalik kaplar, tankard ve depas türü kaplar, dörtlü spiral kolye taneleri, yarım ay biçimli küpeler, küresel başlı toggle-pin türü iğneler ve boğumlu mızrak uçları gibi silahlar Anadolu-Mezopotamya arasındaki ticaretin varlığının kanıtlarındandır.⁴⁷⁹

ETÇ II döneminde uzun mesafeli ticaretin gelişmeye başlamasıyla birlikte özellikle metal eserlerin tip ve çeşitliliği artmıştır. Batı ve Orta Anadolu'da depas ve tankard gibi belirli tipteki seramiklerin yayılma alanı genişlemiştir.⁴⁸⁰

Erken Tunç Çağı'nda özellikle Batı Anadolu sahil kesimi ve Doğu Ege Adaları yerleşimleri birbiriyle bağlantılı bir deniz ticaret ağı kurmuş olmalıdır. Diğer taraftan Batı Anadolu'nun Orta Anadolu ile de ticari bağlantılar geliştirmiş olduğu düşünülmektedir.⁴⁸¹ Özellikle Erken Tunç Çağı III döneminde ticaret, Ege Dünyası ile devam ederken, Orta Anadolu, Suriye ve Mezopotamya ile ticari ilişkilerin geliştiği bilinmektedir.⁴⁸²

Orta ve Batı Anadolu'da sayıları giderek artan ortak tipteki buluntular ETÇ II'nin sonları ve ETÇ III'te ise Orta Anadolu'ya yönelen bir ticaret anlayışının geliştiğini göstermektedir. M. Mellink bu değişimi Orta Anadolu'da ETÇ III tabakalarındaki yangının da sebebi olarak gördüğü Akad ordularının, Batı Anadolu'da Troya'ya kadar gitmiş olma ihtimali üzerine durarak açıklamaktadır.

⁴⁷⁹ Orthmann, 1963a, s. 81- 87.

⁴⁸⁰ Sazcı, 2007, s. 147- 162.

⁴⁸¹ Yakar, 2002, s. 452.

⁴⁸² Mellaart, 1966, s. 177.

SONUÇ

“İlk Tunç Çağı’ndan Orta Tunç Çağı’na Geçişte Orta Anadolu’nun Komşu Bölgelerle İlişkileri” konulu tez çalışması kapsamında Anadolu’nun genelindeki önemli yerleşim merkezleri incelenmiştir. Anadolu’da yapılan arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen buluntular araştırılarak çalışma alanımız olan, Orta Anadolu ile diğer bölgeler arasındaki ilişkiler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Şahoğlu’nun “Anadolu Ticaret Ağı”, Turan Efe’nin ise “Büyük Kervan Yolu” olarak adlandırdığı, MÖ. III. Bin yılın ortalarından itibaren oluşan ticari güzergâhın, Mezopotamya’dan başlayarak Kilikya bölgesi üzerinden Troya’ya ulaştığını iddia etmektedirler. Bu noktada Konya Bölgesi ve Orta Anadolu kilit bir konumdadır. Orta ve Batı Anadolu’da sayıları giderek çoğalan ortak tipteki buluntular ETÇ II’nin sonları ve ETÇ III’te ise Orta Anadolu’ya yönelen bir ticaret anlayışının geliştiğini göstermektedir. Uzun mesafeli ticarete sadece ETÇ toplumlarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmamıştır. Arkeolojik buluntular sonucunda yeni düşüncelerin, mimari tarzların, teknolojik gelişmelerin ve toplumsal inançların da bu yolla aktarıldığını göstermektedir.

Anadolu’da ve Konya Bölgesinde yer alan höyüklerin çaplarını tespit ederek yaptığımız tablolara göre oluşturduğumuz haritalarda çapları büyük olan höyüklerin merkezi konumda olabileceği kanaatine ulaştık. Bunlar dönemin beylik merkezleri, ticari yolların üzerindeki kontrol noktaları veya ileri karakollar olmalıdır. Yine çapları küçük olan höyükler, muhtemelen ürettikleri ürünleri pazarlayabilmek veya ihtiyaçlarını temin edebilmek amacıyla merkezi höyüklerle yakın konumda yer almayı tercih etmişlerdir.

Mezopotamya’da, Doğu Anadolu’da Arslantepe’de (Malatya), Batı Anadolu’da Truva ve güneyde Tarsus’ta olduğu gibi Orta Anadolu’da da devletleşme sürecini görmekteyiz. İTÇ II Dönemi’nde Orta Anadolu’da güçlü beyliklerin ortaya çıktığı ve esaslı bir devletleşme sürecine girildiği görülür. Bu dönemin önemli yerleşme yerlerinden Konya Karahöyük, Koçumbeli ve Ahlatlıbel yerel beylere ait olabilecek özelliktedir. Dönemin sonunda Küllüoba’da ortaya çıkarılmış olan ve çevresi surlarla çevrili büyük megaron kompleks de bir beye ait saray olabilir.

Çalışmamızda kültürel ilişkilere ışık tutması için silahlar da incelenmiştir. Sayılarının az olması sebebiyle özel olarak kabul edebileceğimiz baltalar ve hançerlerdeki benzerlikler Orta Anadolu, Kuzey Anadolu ve Batı Anadolu maden okullarının ve atölyelerinin birbirinden haberdar olduğunu kanıtlar niteliktedir. Belli başlı tipteki silahları taklit ederek ürettikleri sonucuna ulaşabilmekteyiz. Bunlardan Ay biçimli baltaların OTÇ’de “Gözlü Balta”’ya dönüşerek devam ettiğini görmekteyiz.

Mezarlıklar ile ilgili olarak Anadolu’nun farklı bölgelerinde yer alan 66 höyükte yapılan gömü uygulamalarını araştırarak tablolarını oluşturduk. Bu yerleşimlerde veya yerleşimlerin yakınında yer alan mezarlıklarda farklı gömü uygulamalarının olduğunu tespit ettik. Ele aldığımız 66 höyükte, 52 pithos/küp mezar, 23 sanduka mezar, 15 oda mezar yer almıştır. Sadece 4 höyükte kremasyon uygulaması yapıldığı görülmüştür. Araştırmamızda yer alan höyüklerin tamamında basit toprak mezar yer almıştır. Oda mezarların Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaygın olduğu, buna karşılık Orta Anadolu’da sadece Kültepe’de yer aldığı görülmüştür. Genel olarak Orta Anadolu’da basit mezar, pithos/küp mezar, sanduka mezarlar yer almaktadır. Ölü gömme törenleri öncesinde veya sonrasında yapılan ritüellerin, mezar hediyelerinin, mezar yönlerinin bölgesel farklılıklar gösterdiği görülmüştür.

Bölgeler arasındaki kültürel ilişkilerin varlığını en iyi ortaya koyan arkeolojik kanıtlar arasında farklı madenlerden üretilmiş süs eşyaları da vardır. Örneğin

Troya’daki kazılarda bulunan kurşun bir figürin, Suriye ve Mezopotamya’ya kadar uzanan ticari bağlantıları göstermesinin yanında, Güneydoğu Anadolu, Orta Anadolu ve Batı Anadolu arasındaki kültürel ilişkilerin varlığını ortaya koymaktadır. Disk biçimli boncuklar Hindistan, Kafkasya, İran, Mezopotamya, Anadolu’da, boyunluklar ise Balkanlar, Anadolu, Suriye ve Filistin’de yaygın olarak görülmektedir. Örnek verdiğimiz bu eserler bir yandan Batı Anadolu ve Orta Anadolu diğer yandan Mezopotamya-Anadolu kültürel ilişkilerinin M. Ö. III. binde varlığını göstermektedir. Önasya’da bölgesel ve uluslararası bir ticaretin de ispatı niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Abay, E. ve Dedeoğlu, F. (2013). 35. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.3, Beycesultan 2012 Yılı Kazı Çalışmaları, Muğla 2013, s. 386.
- Aka, M., Alıcı-Kösten, E. ve Üner, G. (2023). “Ulaşım Akslarının Düğüm Noktası Olarak Konya Kentinin Dönemsel Tartışması”. *IV. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, Morfolojinin Evrimi: Geçmişten Geleceğe, Teoriden Pratiğe*, s.688.
- Akurgal, E. (1958). “Yortankultur-Siedlung in Ovabayındır bei Balıkesir”, *Anadolu/Anatolia III*, 156-164.
- Akurgal, E. (2000). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul.
- Alkım U.B., Alkım, H. ve Bilgi, Ö. (1988). *İkiztepe I, Birinci ve İkinci Dönem Kazıları (1974-1975)*. Ankara.
- Alkım, U.B., Alkım, H. ve Bilgi, Ö. (2003). *İkiztepe II, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı, Yedinci Dönem Kazıları (1976-1980)*. TTKY, V. Dizi, TTKB, Ankara.
- Alp, E. (2018). Anadolu’da Şişe Biçimli Kap Formları ve Suriye Şişesi-Bottle Shaped Vessels in Anatolia and the Syrian Bottle, *Anadolu Araştırmaları* 21, s. 56-75.
- Alp, E. (2022). İstanbul Arkeoloji Müzeleri Örnekleri Işığında Suriye Şişeleri’nin Kullanım Biçimlerine Dair Bir Değerlendirme. *OANNES*, Samsun.
- Alp, S. (1957). Karahöyük Kazısı. *Belleten (Haberler)* XXI/81-84, 660-662.
- Alp, S. (1966). Karahöyük Kazısı. *Belleten (Haberler)* XXX/117-120, 493-494.
- Alp, S. (1967). Karahöyük Kazısı. *Belleten (Haberler)* XXXI/121-124, 456-457.
- Alp, S. (1972). Konya Karahöyük 1971 Yılı Çalışmaları. *Belleten (Haberler)* XXXVI/ 73-141-144, 421.
- Angel, J.L. (1951). *Troy The Human Remains*. (Ed.) C.W. Blegen, Supplementary Monograph I, Princeton University Press, Princeton.

- Angel, J.L. (1986). The Physical Identity of the Trojans, *Troy and Trojan War A Symposium Held at Bryn Mawr College*. October 1984, (Ed.) M. J. Mellink, Bryn Mawr, s. 63- 76.
- Ardos, M. (1984). *Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi*. Cilt: 1, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Aşıkkutlu, B., Akköz, C. ve Yılmaz Öztürk, B. (2014). Çavuşçu Gölü'nün (Konya/Ilgın) Bazı Su Kalite Özellikleri. *SUFEFD* (2014), 39, s.1-9.
- Atalay, İ. (1994). *Türkiye Vejetasyon Coğrafyası*, Ege Üniversitesi Basımevi.
- Aykurt, A., Kaya, S. (2005) “İzmir Arkeoloji Müzesi Tarafından Satın Alınan Bir Grup Depas Amphikypellon”.*Anatolia* 28,s.1.
- Bahar, H. (2009). Konya ve Karaman İlleri ve İlçelerinde Arkeolojik Yüzey Araştırması,27.Araştırma Sonuçları Toplantısı, Denizli: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, C.3.
- Bahar, H. (2011). “Antik Anadolu Madenciligi İçerisinde Orta Toros Bölgesinin Yeri”. Özsait Armağanı, Suna– İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- Bahar, H. (2015a). “Eskiçağ'da Konya”, *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Bahar, H. (2015b). *Konya'nın Kırk Höyüğü*. Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bahar, H. (2016). Konya Araştırmaları III; Lykaonia (Konya Merkez Bölgesi). *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (12), s.197-206.
- Bahar, H. (2017). Tarih Öncesinden Bizans Dönemine Kadar Konya Ulaşımı ve Balkayalar-Bağırsıkdere Kalesi. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 7 (Eylül 2018), 125-140.
- Bahar, H. ve Koçak, Ö. (2003). Western Links Of The Lykaonia Plain In The Chalcolithic And Early Bronze Age. *Anatolia Antiqua (Eski Anadolu)*, XI s.21-51.

- Bahar, H. ve Koçak, Ö. (2004). *Eskiçağ Konya Araştırmaları 2, Neolitik Çağ'dan Roma Dönemi Sonuna Kadar*. Konya: Kömen Yayınları.
- Bahar, H., Karauğuz, G. ve Koçak, Ö. (1996). *Eskiçağ Konya Araştırmaları I (Phrygia Paroreus Bölgesi: Anıtlar, Yerleşmeler ve Küçük Buluntular)*, Konya: FS Yayınları, s.15-23.
- Bardakçı, K. (2018). Antikçağ'da Kayseri-Halep Arasındaki Yol Güzergâhları. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(8), s.40-51.
- Barjamovic, G. (2010). "Sites, Routes and Historical Geography in Central Anatolia. 'Luwian and Hittite Studies Presented to J. David Hawkins on the Occasion of his 70th Birthday, (Ed. Itamar Signer).
- Barjamovic, G. (2011). *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. Copenhagen.
- Bayram, S. (1993). Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri. *Ankara Üniversitesi DTCF. Dergisi*, C.36, sayı 1-2, 1-13.
- Bilgen, N. (2005). *Çavlum Eskişehir / Alpu Ovası'nda Bir Orta Tunç Çağı Mezarlığı*, Eskişehir.
- Bilgi, Ö. (1984). Metal Objects from İkiztepe-Turkey. *BeitrAllg A*, Band 6, s. 31-96.
- Biricik, A.S. (1987). Konya'nın İklim Özellikleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı 2, s.89-99.
- Blegen, C.W. (1963). *Troy And The Trojans*, London.
- Blegen, C.W. vd. (1950). *Troy General Introduction the First and Second Settlements*, Volume I, Princeton University Press, New Jersey.
- Blegen, C.W. vd. (1951). *Troy The Third, Fourth, and Fifth Settlements*, Volume II.
- Bozyiğit, R. ve Güngör, Ş. (2013). Konya Ovasının Toprakları ve Sorunları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, sy. 24 (Ekim 2013): s.169-200.
- Bozyiğit, R. ve Tapur, T. (2009). Konya Ovası ve Çevresinde Yeraltı Sularının Obruk Oluşumlarına Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), s. 138-139.

- Buldur, A.D. ve Sarı, S. (2012). Çarşamba Çayı'nın 15 Aralık 2010 Tarihli Taşkını ve Bozkır'daki (Konya) Etkisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı: 25, s.81-107. İstanbul.
- Chernykh, E.N. (1992). *Ancient Metallurgy in the USSR, The Early Metal Age*, (Translated by S. Wright). Cambridge University Press, Cambridge.
- Çatal, A. ve Dengiz, O. (2015). Akşehir Gölünün Akşehir Çölüne Dönüşü Süreci ve Etki Eden Faktörler. *Toprak Su Dergisi*, 2015,4 (1): s.18-26.
- Çetik, A.R. (1985). *Türkiye Vegetasyonu: I, İç Anadolu'nun Vegetasyonu ve Ekolojisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Del Monte, G.F. and Tischler, J. (1978). Die Orts-und Gewässernamen der hethitische texte: Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes, 6/1. Wiesbaden, DR. Ludwig Reichert Verlag.
- Derin, Z. (2020). Bornova-Yassitepe Höyüğü 2010-2019 Yılı Çalışmaları'. *ADerg35*, s.17-18.
- Deshayes, J. (1960). *Les Outils de Bronze De L'Indus Au Danube (IV au II Millénaire)*. Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris.
- Dora, M. (2023). *Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Topluluklarında Savaş ve Çatışma*. Doktora Tezi, İzmir.
- Duru, R. (1994). *Kuruçay Höyük I*. Ankara.
- Easton, D.F. (2002). *Schliemann's Excavations at Troia 1870-1873*. Verlag Philipp Von Zabern, Mainz Am Rhein.
- Edgü, F. (Ed.), (1983). Anadolu Medeniyetleri I Tarih Öncesi / Hitit / İlk Demir Çağı, Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Sergisi Kataloğu, 22 Mayıs-30 Ekim 1983, Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul, s.157.
- Efe, T. (2000). *Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İlleri Yüzey Araştırmaları ve Orman Fidanlığı Kurtarma Kazıları*, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi, Ed. Oktay Belli, Ankara.

- Efe, T. (2001). *The Salvage Excavations at Orman Fidanlığı, A Chalcolithic Site in Inland Northwestern Anatolia*. İstanbul.
- Efe, T. (2003a). Batı Anadolu Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı. *Arkeoatlas Dergisi*, s.109-118.
- Efe, T. (2003b). İlk Tunç Çağı II Çanak Çömleği. *Arkeoatlas: Tunç Bakışlar*, S.2, s.118-120.
- Efe, T. (2004). Kültür Gruplarından Krallıklara: Batı Anadolu'nun Tarihöncesi Kültürel ve Siyasal Gelişim Profili. *Colloquium Anatolicum III*, s. 15-29.
- EFE, T. ve AyEfe, D.Ş.M. (2001). "Küllüoba: An Early Bronze Age Settlement in North-West Anatolian Hinterland: An Overview on the Archaeological Work Donebetween Years 1996-2000," TÜBA-AR, C. 4, s. 43-78.
- Erkanal, H. (1996)., "Erken Tunç Çağı'nda Batı Anadolu Sahil Kesiminde Kentleşme", HABİTAT II Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, (Ed.Y. Şey), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Erhat, A., Kadir.A (2004)., Homeros İlyada Destanı, s.492.
- Erkanal, H. (1999). 1997 Liman Tepe Kazıları, XX. KST, C. I, s. 325- 336.
- Erkut, S (1990). Hititlerde Tuz ve Kullanımı. *TTK. Belleten Dergisi*, C: LIV, S:209, Nisan 1990, s.1-7.
- Erol, O. (1971). Konya, Tuzgölü ve Burdur Havzaları'ndaki Plüviyal Göllerin Çekilme Safhalarının Jeomorfolojik Delilleri. *Ank.Ün. D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Derg.Sayı:3-4*, s.13-52.
- Evans, J.D. and Renfrew, C. (1968). *Excavations at Saliagos near Antiparos, The British School of Archaeology at Athens*. Thames and Hudson, Oxford..
- Fidan, E. (2015). Batı Anadolu'da Sosyal Sınıf Farklılıklarının Ortaya Çıkması: Aşağı ve Yukarı Yerleşme Sistemi. A. Baysal, (Ed.), *İletişim Ağları ve Sosyal Organizasyon*, İstanbul, s.51
- French, D.H. (1969a). *Anatolia and the Aegean in the Third Millennium B.C.*, Ph Dissertation, Cambridge University Press, Cambridge.

- French, D.H. (1969b). Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II: Balıkesir and Akhisar / Manisa Areas. *AnSt*, Vol. 19, s. 41- 98.
- Garstang, J. (1953). *Prehistoric Mersin, Yümük Tepe In Southern Turkey*. London.
- Goldman, H. (1956). *Excavations At Gözlükule, Tarsus Plates II, From The Neolithic Through the Bronze Age*. Princeton.
- Güleç, E. vd. (2003). Anadolu’da İlk İnsan İzleri: Dursunlu Alt Paleolitik Buluntu Yeri. *DTCF Antropoloji Dergisi*, 15: s.79-90.
- Güneri, A.S. (2013). Three Flange Hilted Bronze Daggers From Konya Karahöyük. *Anatolia Antiqua XXI* p. 23-32.
- Günter, A.C. (1991). *Gordion Excavations Final Reports III, The Bronze Age*. (Ed.) E. L. Kohler, The University Museum of Archaeology and Anthropology, University of Pennsylvania, Philadelphia.
- Gürdal, S. (2023a). *Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Konya Karahöyük Çanak Çömleği*. Doktora Tezi, Denizli 2023, s.10-11.
- Gürdal, S. (2023b). Konya Karahöyük’ün Erken Tunç Çağı’ndan Orta Tunç Çağı’na Geçiş Tabakalarında (V-VI) Görülen İthal Kap Formları. *Lycus Dergisi*, Aralık, s.7
- Gürdal, S. ve Ozan, A. (2022). Konya Karahöyük Asur Ticaret Kolonileri Çağı Fayans Eserleri. *Arkeoloji Dergisi*, C.II, Sayı 29, s.54.
- Harmankaya, S. (2002). *Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme*. İstanbul.
- Harmankaya, S., Oğuz, T. ve Özbaşaran, M. (1998a). “Alacahöyük”. *TAY*, İstanbul.
- Harmankaya, S., Oğuz, T. ve Özbaşaran, M. (1998b). “Alışar”. *TAY*, İstanbul 1998.
- Harmankaya, S., Oğuz, T. ve Özbaşaran, M. (1998c). “Büyük Güllücek”. *TAY*, İstanbul 1998.
- Harmankaya, S., Oğuz, T. ve Özbaşaran, M. (2002). “İkiztepe”. *TAY*, İstanbul 1998.

- Hodder, I. (1996). Çatalhöyük: Orta Anadolu’da 9000 Yıllık Konut ve Yerleşme. Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme, (Ed. Yıldız Sey), İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Hodder, I. (2006). *Çatalhöyük Leoparın Öyküsü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Höckmann, O. (1984). Frühe Funde Aus Anatolien im Museum Altenessen, Essen und in Privatbesitz. *Jahrbuch des Römisch- Germanischen Zentral Museums*, Band 31, s.135.
- HUOT vd. (2000). *Kentlerin Doğuşu*. (Çev: A.B. Girgin), Ankara.
- Ivanov, I. ve Avramova, M. (2000)., *Varna Necropolis The Dawn of European Civilization*. AGATÓ Publishers, Sofia.
- İlaslı, A. (1992). “Karaaoğlan Höyüğü Kurtarma Kazısı. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri 2*, s.96.
- Joukowsky, M.S. (1986). *Prehistoric Aphrodisias An Account of the Excavations and Artifacts Studies*. Publications D’Histoire De L’Art D’Archéologie De L’Université Catholique De Louvain, Belgique.
- Kama, E. (2023). Erken Tunç Çağı’nda Batı Anadolu ve Ticaret. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C.14, S.1, s.56-62.
- Kamil, T. (1982). *Yortan Cemetery In The Early Bronze Age Of Western Anatolia*. Oxford.
- Kaptan, E. (1995). Mine Damı Araştırmaları 1993. *X. Ark.ST*, s. 55- 66.
- Kaptan, E. (1998a). Liman Tepe’de Eski Metalürjiye Ait Buluntular. *XIII. Ark. ST*, s. 83- 101.
- KAPTAN, E. (1998b). Bakla Tepe’de Eski Metalürjiye Ait Buluntular. *XIII. Ark. ST*, s. 103- 114.
- Keskin, L. (2008). Ring Idols of Bakla Tepe: the distribution of this type in Anatolia with particular references to the Aegean and the Balkans.

- Konakçı, E. (2017). *The Lykos Valley during the Second Millennium BC. Landscape and History in the Lykos Valley: Laodikeia and Hierapolis in Phrygia*, Ed. Celal Şimşek and Francesco D'Andria, Cambridge.
- Korfmann, M (1983b). Red Cross Bowl Angeblicher Leittyp für Troja V. *Beiträge zur Altertumskunde Kleinasien Festschrift für Kurt Bittel* Herausgegeben von R. M. Boehmer, H. Hauptmann, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, s. 291-297.
- Korfmann, M. (1983a). *Demircihöyük Die Ergebnisse Der Ausgrabungen 1975-1978, Band I Architektur, Stratigraphie und Befunde*. (Ed.) M. Korfmann, Verlag Philipp Von Zabern, Mainz Am Rhein.
- Korfmann, M. (2003). Demircihöyük. *Arkeoatlas Dergisi*, C.II, 2003, s.113.
- Koşay, H.Z. (1934). Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaletince Yaptırılan Ahlatlıbel Hafriyatı. *TTAE Dergisi*, C. II, s. 3- 100.
- Koşay, H.Z. (1938). *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı 1936'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, TTKY, Seri V, S. 2, TTKB, Ankara.
- Ksenophon, A. (1998). *Onbinlerin Dönüşü*, II, 13- 19. (Çev.T. Gökçöl), İstanbul.
- Kulaçoğlu, B. (1992). *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Tanrılar ve Tanrıçalar*. İstanbul: Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, Ana Basım A.Ş.
- Kurt, M. (2012). *Karaman (Laranda) Çevresindeki Kaya Yerleşimleri*. Konya.
- Küçükbezci, H.G. (2004). *Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı'nda Konya-Karaman Bölgesi Keramiği*. Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Küçükbezci, H.G. (2010). *M.Ö. 2. Bin Yılın İlk Çeyreğinde (Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda) Orta Anadolu'nun Sosyoekonomik Yapısı*. Doktora Tezi, Konya.
- Lamb, W. (1936a). *Excavations at Thermi in Lesbos*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lamb, W. (1936b). Excavations at Kusura near Afyon Karahisar. *Archaeologia*, Vol. LXXXVI, s. 1- 64.

- Lamb, W. (1937). Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar I. *Archaeologia*, LXXXVI, 1-64, pl 1-8.
- Lamb, W. (1938). Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar II. *Archaeologia*, LXXXVI, Oxford, 217-273, pl 78-84.
- LLOYD, S. and MELLAART, J. (1962). *Beycesultan I, the Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*. London.
- LLOYD, S. ve GÖKÇE, N. (1951). Excavations at Polatlı. *AnSt*, Vol. 1, s. 61.
- Macqueen, J.G. (1999). *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*. (Çev.E. Davutoğlu), Ankara 1999.
- Makkay, J. (1985). Diffusionism, Antidiffusionism and Chronology: Some General Remarks. *ActaArchHung*, Tomus XXXVII, s. 1-9.
- Mellaart, J. (1954). Preclassical Remains in Southern Turkey. *A.S.* IV, s.189-196.
- Mellaart, J. (1958). Second Millennium Pottery from the Konya Plain and Neighbourhood. *Belleten*, C. XXII, s. 311- 322.
- Mellaart, J. (1962). *Excavations at Çatalhöyük, First Preliminary Report, 1961*. *Anatolian Studies*, 12, The British Institute of Archaeology, Ankara.
- Mellaart, J. (1963). *Early Cultures of The South Anatolian Plateau II: The Late Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Konya Plain*. *A.S.* 13, s.199-236.
- Mellaart, J. (1965). *Çatal Höyük West*. *Anatolian Studies* XV: s.135.
- Mellaart, J. (1970). *Excavation at Hacilar (2)*. Edinburgh.
- Mellaart, J. (2003). *Çatalhöyük Anadolu'da Bir Neolitik Kent*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (Anadolu'da Neolitik Kent).
- Mellink, M. (1956). The Royal Tombs at Alaca Höyük and the Aegean World. The Aegean and the Near East, Studies Presented to Hetty Goldman on the Occasion of her Seventy-fifth Birthday, (Ed.) S. Weinberg, J. J. Augustin Publisher, Locust Valley.

- Mellink, M. (1956b). *Bronze Age Pottery. Excavations at Gözlükule, Tarsus, From Neolithic through the Bronze Age*. Vol. II, (Ed.) H. Goldman, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Mellink, M. (1992). *Anatolian Chronology*. Chronologies in Old World Archaeology, (Ed.R.W. Enrich, University of Chicago Press, Chicago.
- Memiş, E. (1995). *Eskiçağ Türkiye Tarihi*. Konya: Öz Eğitim Yayınları.
- Memiş, E. (2015). *Eskiçağ Türkiye Tarihi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Muhly, J.D. (1985). Sources of Tin and the Beginnings of Bronze Age Metallurgy. *AJA* 89, 275-291.
- Mutluay, N., *Anadolu Neolitik Çağ Uygarlığı*. Ankara: Alter Yayınları.
- Müller, V. (1944). Development of the “Megaron” in Prehistoric Greece. *AJA*, Vol. 48, No.4, s. 342- 348.
- Omura, S. (1995). 1993 Yılı İç Anadolu’da Yürütülen Yüzey Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XII, Ankara 1995, s.217.
- Orthmann, W. (1963a). *Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien*. Verlag Gebr. Mann, Berlin.
- Orthmann, W. (1963b). *Frühe Keramik Von Boğazköy, Aus Den Ausgrabungen Am Nordwesthang Von Büyükkale*,.WVDOG 74, Verlag Gebr. Mann, Berlin.
- Ökse, A.T. (2004). Suriye Şişeleri’nin Taşınma Biçimlerine İlişkin Yeni Bir Bulgu. *Belleten C/LXVIII*, Aralık, Ankara, s. 599-612.
- Ökse, A.T. (2005). Kızılırmak ve Fırat Havzalarını Birbirine Bağlayan Eski Kervan Yolları. *Bilig 34*: 15-32.
- Ökse, A.T. (2012). *Önasya Arkeolojisinde Çanak Çömlek – Teknik Özellikler Biçimler*, İstanbul.
- Özdoğan, M. (2002a). İlk Adımlar Paleolitik Çağ. *Arkeoatlas Dergisi*, 2002, s.46-62.
- Özdoğan, M. (2002b). Köyden Kente Kalkolitik Çağ. *Arkeoatlas Dergisi*, 2002, s.110.

- Özgüç, N. (1980). Acemhöyük Kazısı 1979 Çalışmaları- Haberler. *Belleten*, C.XLIV, S. 175, s. 619- 621.
- Özgüç, T. (1948). *Ön Tarih'te Anadolu'da Ölü Gömme Âdetleri*. TTKY, VII.Seri, No. 17, TTKB, Ankara.
- Özgüç, T. (1955). Koloni Devrinin Geç Safhasına Ait (Ib) Bir Atölye Hakkında. *Belleten*, C. XIX, S. 73, s. 73- 76.
- Özgüç, T. (1963). Early Anatolian Archaeology in the Light of Recent Research/Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi. *Anadolu/Anatolia*, 7, 23-42.
- Özgüç, T. (1964). Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi. *Anadolu Dergisi*, C.VII, s.36.
- Özgüç, T. (1966b). Kültepe-Kaniş Kazıları. *TAD*, C. XIII, S. 2, s. 94- 95.
- Özgüç, T. (1966b). Yeni Horoztepe Eserleri. *Anadolu*, C.VIII, s. 19- 25.
- Özgüç, T. (1978). Maşat Höyük Kazısı ve Çevresindeki Araştırmalar. TTKY,Seri V, S. 38, TTKB, Ankara.
- Özgüç, T. (1986). *Kültepe Kaniş II Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar*. TTKY, V. Dizi, S. 41, TTKB, Ankara
- Özgüç, T. (1993). "Studies on Hittite Relief Vases, Seals, Figurines and Rock-Carvings", *Nimet Özgüç'e Armagan*, Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors, *Studies in Honor of Nimet Özgüç'e Armağan*, Ed. M.J. Mellink, E.Porada, T. Özgüç, Ankara, 473-499.
- Özgüç, T. (2005). *Kültepe Kaniş/Neša*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özgüç, T. ve Akok, M. (1958). *Horoztepe Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskan Yeri*. TTKY, Dizi V, S. 38, TTKB, Ankara.
- Özkan, T. ve Erkanal, H. (1999). *Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi*. İzmir: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Özsait, M (2003). Harmanören Mezarlığı. *Arkeoatlas Dergisi*, C.II, 2003, s.119.
- Öztan, A. (1993). 1991 Yılı Acemhöyük Kazıları. *14. KST* 1, 281-300.

- Parlıt, U. (2019). *M.Ö. III. Binyıl Doğu Anadolu Bölgesi'nin Ölü Gömme Gelenekleri ve Mezar Tipleri*. Doktora Tezi, Erzurum.
- Pecorella, P.E. (1984). *La Culture Preistorica di Iasos in Caria*. Giorgio Bretschneider Editore, Roma.
- Perles, C. (2005). "From the Near East to Greece: Let's Reverse the Focus Cultural Elements that didn't Transfer" How Did Farming Reach Europe? İstanbul.
- Ramsay, W.M. (1907). *The Cities of St. Paul: Their Influence on His Life and Thought, The Cities of Eastern Asia Minor*, London.
- Rudolph, W. (1978). "A Note on Chalcolithic- Early Bronze Age Jewellery", *IUAMB*, 1 (Number 2), s. 13.
- Sazcı, G. (2007). *Troia Hazinesi*. İstanbul: Aygaz (Koç) Yayınları.
- Schachner, Ş. and Schachner, A. (1995). *Ürgüp ve Nevşehir Müzelerindeki Depas Amphikypellon ve Tankart Tipi Kaplar ve Düşündürdükleri*. İstanbul: Ark. ve San. Yay.
- Schliemann, H. (1881). *Illios The City and Country of the Trojans*, Reprint Edition (1976), Arno Press Inc., New York, s.467.
- Schmidt, H. (1902). *Heinrich Schliemann's Sammlung, Trojanischer Altertümer*. Berlin: George Reimer.
- Seher, J. (2000). *Die Bronzezeitliche Nekropole von Demircihüyük-Sarıket*. Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen.
- Seton, L. (2002). *Türkiye'nin Tarihi (Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları)*. (Çev.Ender Varinlioğlu), Tübitak Yayınları, Ankara.
- Sevin, V. (2003). *Anadolu Arkeolojisi (Başlangıçtan Persler'e Kadar)*. İstanbul.
- Soma, (2005). *Proceedings of the IX Symposium on Mediterranean Archaeology*, Chieti (Italy), 24-26 February 2005, (Ed.) O. Menozzi, M. L. Di Marzio and D. Fossataro, BAR International Series 1739, Oxford.
- Starr, R.F.S. (1939). *Nuzi, Report on the Excavations at Yorgan Tepa Near Kirkuk, Iraq Conducted by Harvard University in Conjunction with the American Schools*

- of Oriental Research and The University Museum of Philadelphia 1927- 1931.*
Harvard University Press, Cambridge.
- Strabon, (1993). *Antik Anadolu Coğrafyası* (Geographika; XII, 5.4-6.1), Çev.A. PEKMAN, İstanbul.
- Süel, M. (1989). Balıbağı / 1988 Kurtarma Kazısı. *TAD*, S. XXVIII, s. 145- 163.
- Süel, M. (1991). Balıbağı/1989 Kurtarma Kazısı. *I. MüzeKKS*, s. 205- 214.
- Symington, D. (2007). The Middle Bronze Age Pottery. *Excavations at Kilise Tepe 1994–98, From Bronze Age to Byzantine in Western Cilicia: Vol. 1*, Ankara, s.319-328.
- Şahin, F. (2013). *Küllüoba Höyüğü Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi (Übergangsperiode): Mimari ve Çanak Çömlek*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Şahoğlu, V. (2005). The Anatolian Trade Network and the İzmir Region during the Early Bronze Age. *Oxford Journal of Archaeology* 24 (4), 339-360.
- Tapur, T. (2009). Eski Konya Gölü'nün İlk Yerleşmelere Etkileri. *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 23, Güz 2009, s.99-115.
- Tezcan, B. (1960). Yeni Horoztepe Buluntuları. *Anadolu*, C. 5, s. 1- 19.
- Topbaş, A., Efe, T. ve İlaşlı, A. (1998). Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Museum, Part II: The Settlement of Karaoğlan Mevkii the Early Bronze Age Cemetery of Kaklık Mevkii. *Anatolia Antiqua VI*, s.33-38.
- Türker, A. (2008). *Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Acemhöyük Çanak Çömleği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Umar, B. (1999). *İlkçağda Türkiye Halkı*. İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Umurtak, G. (2003). Bademağacı. *Arkeoatlas Dergisi*, 2003, C.II, s.108.
- Ünsal, V. (2016). “Alişar’ın Yozgat Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Katkısı”. *Bozok Sempozyumu*, C.1, s.57.
- Yakar, J. (1984). Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia, Part I. *AnSt*, Vol. XXXIV, s. 59- 86.

- Yakar, J. (1985a). Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia, Part II. *AnSt*, Vol. XXXV, s. 25- 38.
- Yakar, J. (1985b). *The Later Prehistory of Anatolia The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*. BAR International Series 268, Oxford.
- Yalçıklı, D. (1991). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin M.Ö.III.Bine Tarihlendirilen Tunç Silahları*, Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Yüksek Lisans Tezi.
- Yalçın, Ü. (2000). *Anfänge der metallverwendung in Anatolien. Anatolian Metal I.* (Ü. Yalçın ed.), Der Anschnitt, Beiheft 13, Bochum.
- Yalçın, Ü. (2003). Anadolu Madenciligi. *Arkeo Atlas*, 2, s.72-79.
- Yener, K.A. (1989). Niğde-Çamardı'nda Kalay Buluntuları. *IV. Ark. ST*, s. 17-28.
- Yener, K.A. (1990). Arkeometri Projesi; Çamardı 1988 Çalışmaları. *V. Ark.ST*, s. 1- 12
- Yılmaz, D. (2009). *M. Ö. III. Binde Batı ve Orta Anadolu İlişkileri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, D. (2010). Erken Tunç Çağı'nda Batı ve Orta Anadolu Kültürel İlişkileri Işığında Depas ve Tankard Türü Kaplar. *Anadolu*, (Mayıs 2010): s.45-64.
- Yılmaz, D. (2022). Erken Tunç Çağı' nda Orta Anadolu' da Ölü Gömme Gelenekleri. *M.Ö. III. Binyılda Anadolu*, M. Işıklı, E. Fidan, A. Türker, M. A. Yılmaz (Ed.), İstanbul, Ege Yayınları, s.395-436.
- Zimmermann, T. (2007). Kalinkaya-Toptaştepe, eine chalkolithisch frühbronzezeitliche Siedlung mit Nekropole im nördlichen Zentralanatolien: Die Grabfunde der Kampagnen von 1971 und 1973. *IstMitt*, Band 57, s.7-26.
- Zimmermann, T. (2008). Steinerne Rundgraber der inneranatolischen Frühbronzezeit-Isoliertes Phanomen oder eurasisch- mittelasiatisches Erbe? *AKorrBl*, Vol. 38, s. 191- 200.

EKLER

Tablo 1: Konya Höyükler Tablosu

HÖYÜKLER	ÇAPLARI	BİRİM
KARAHÖYÜK	1000x600 m	10
SULUTAŞ	750X800 m	8
ÇAYIRHÖYÜK (SAMANTEPE)	500X400X20 m	5
ALAATTİN TEPESİ	500X300X25m	5
YENİSU (ALKARAN)	500X300X25 m	5
KOCAHÖYÜK (KARAMAN)	500X300X25 m	5
ÇAVUŞHÖYÜK	500X250X25 m	5
KARHANE HÖYÜK	500X200 m	5
KIZILHÖYÜK	400X300X40 m	4
BAŞHÖYÜK	300X300X20 m	3
YOBALTIK(ÇİFTLİK)- ILGIN	300X300X25 m	3
ZIVRA HÖYÜK	300X200X40 m	3
D. KARAHÖYÜK (DOĞANHİSAR)	300X200X20 m	3
S. KARATEPE (SARAYÖNÜ)	250X250X30 m	2,5
ERTUĞRUL HÖYÜK	200X200X30 m	2
KAYI HÖYÜK	150X150X10 m	1,5
KARASEVİNÇ HÖYÜK	100X150X30 m	1,5
SIZMA HÖYÜK	150X150X25 m	1,5
SARIOĞLAN HÖYÜK (BELVİRAN)	100X100X10 m	1
BAŞKÖY	100X100X10 m	1
İMİRCİK	100X75 m	1
AKÇAŞEHİR HÖYÜK (KARAMAN)	80X60X5 m	1
ELDEŞ HÖYÜK (NODALAR)	75X75X25 m	1
OSMANCIK	75X75X30 m	1

Tablo 2: Anadolu İtç Höyükler Tablosu

HÖYÜKLER	ÇAPLARI	BİRİM
KARAHÖYÜK	1000 x 600 m	10
ACEMHÖYÜK	800 X 700 m	8
BEYCESULTAN	800 m	8
ALİŞAR	520 X 350 m	5
KÜLTEPE	450 X 550 m	5
İKİZTEPE	375 X 175 m	4
KUSURA	400 m çap 14 m yükseklik	4
KÜLLÜOBA	350 X 200 m	3
ALACAHÖYÜK	310 X 275 m	4
ÜÇHÖYÜK	300X300 m	3
GÖZLÜKULE	300X25 m	3
YÜMÜKTEPE	300 X 25 m	3
KAMAN KALEHÖYÜK	280 m	3
HACILAR	280 X 240 m	3
BADEMAĞACI	210 X 110 m	2
TRUVA	200 X 150m	2
HARMANÖREN(GÖNDÜRLE)	150 X 100 m	1,5
KURUÇAY	120 m	1,5
KARATAŞ-SEMARYÜK (ELMALI)	100 m	1
KARAOĞLAN MEVKİİ	80 X 120 m	1
DEMİRCİHÖYÜK- SARIKET	80 m	1
BÜYÜK GÜLLÜCEK(KALETEPE)	50 m	1
APHRODİSİAS	125 m (taban çapı) 13 (yükseklik)	1
KAYAPINAR HÖYÜK (Artova/TOKAT)	45 X 70 m	1

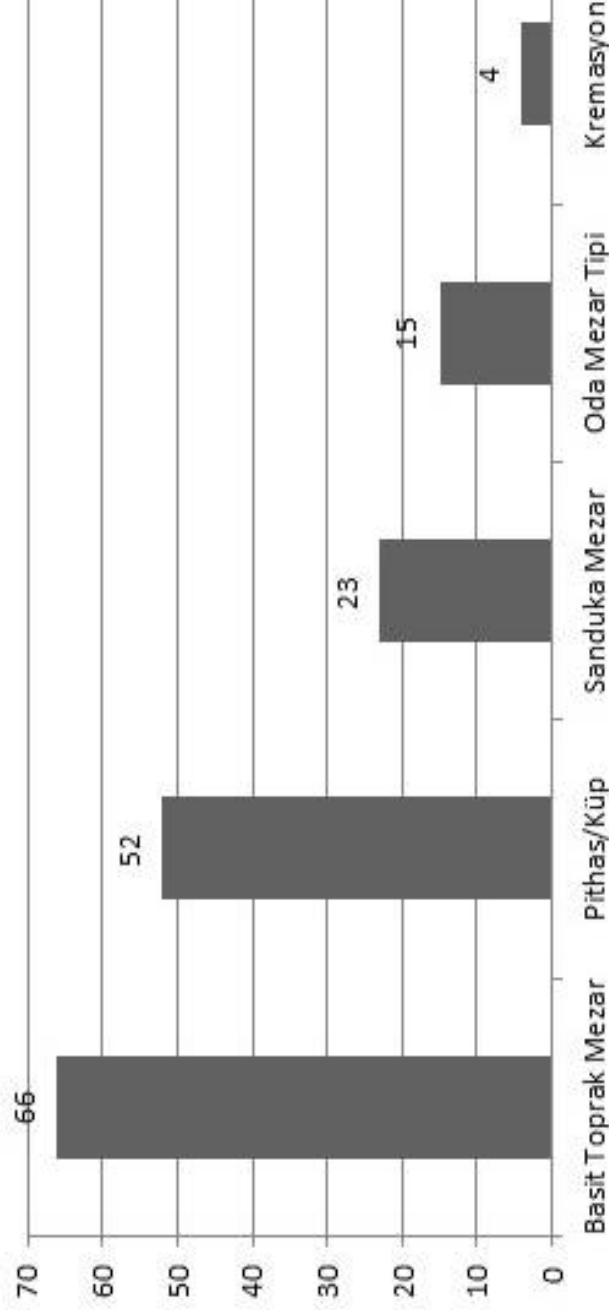
Tablo 3: Mezarlık Tabloları

HÖYÜKLER	ODA MEZAR	BASİT TOPRAK MEZAR	PİTHOS/ KÜP	SANDUKA MEZAR	KREMASYON
KARAHÖYÜK		X	X	X	X
ACEMHÖYÜK		X	X		
KÜLTEPE	X	X	X		
AHLATLIBEL		X	X	X	
ASARCIK/ILICA		X			
ETİYOKUŞU		X			
POLATLI		X		X	
AHLATLI TEPECİK		X	X	X	
ALİŞAR		X	X	X	
DOĞANTEPE		X	X		
DEMİRCİHÖYÜK		X	X	X	
KARATAŞ SEMAYÜK		X	X	X	
KAKLIK MEVKİİ		X	X	X	X
KUSURA		X	X	X	
HARMANÖREN		X	X		
IASOS		X	X	X	
ÇİNETEPECİK		X	X		
ULUCAK		X	X		
YEŞİLOVA		X	X		
BABAKÖY		X	X		
BAKLATEPE		X	X	X	
KABAÇAKIRI		X	X	X	
ALACAHÖYÜK	X	X	X	X	
DEVRET		X	X	X	
İTÇ MEZAR TİPLERİ					
HÖYÜKLER	ODA MEZAR	BASİT TOPRAK MEZAR	PİTHOS	SANDUKA MEZAR	KREMASYON
MAŞAT		X	X		
KALINKAYA		X			
KUŞSARAY		X			
TEKEKÖY		X	X		
SALUR		X	X		
HOROZTEPE	X	X			
RESULOĞLU		X	X		

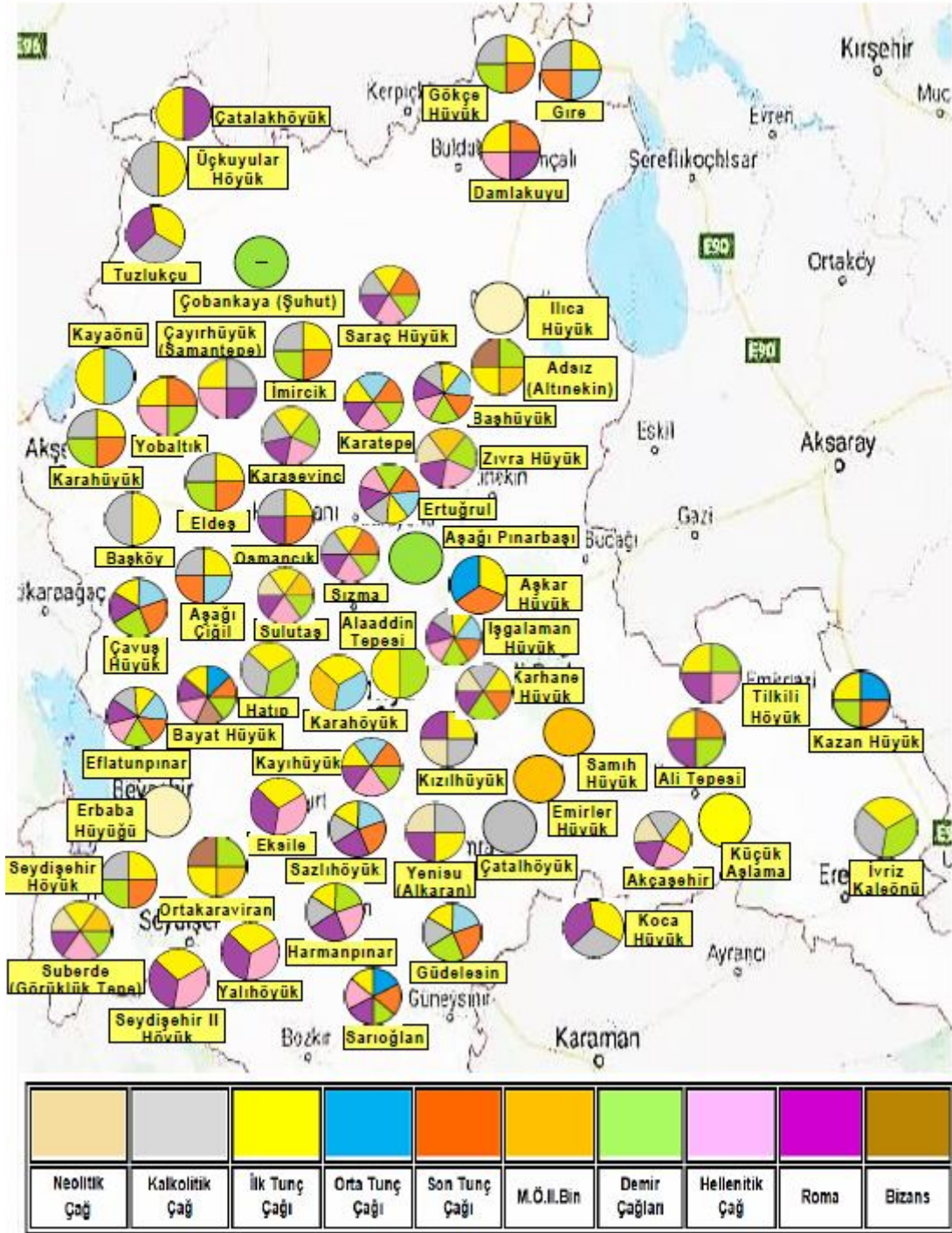
SALUR		X	X		
İKİZTEPE		X	X		
KALINKAYA		X	X	X	
OYMAAĞAÇ		X	X		
GÖLLER M.		X	X		
YENİ HAYAT		X	X		
KARAAĞAÇ (ORDU)		X	X	X	X
DÜNDARTEPE		X			
KAVAK KALEDORUĞU		X			
TROYA		X	X		
KÜÇÜKHÖYÜK		X	X	X	
İLİPINAR		X	X		
BOZCAADA TENEDOS M.		X		X	
HANAYTEPE ÇANAKKALE		X	X	X	
ASLANTEPE		X	X	X	
DEĞİRMEN TEPE		X	X	X	
TÜLİNTEPE		X	X		
NORŞUNTEPE		X	X		
KORUCUTEPE		X	X		
TİLMEN	X	X	X		
LİDAR	X	X			
OYLUM	X	X	X		
GRE VİRİKE	X	X		X	
GEDİKLİ KARAHÖYÜK	X	X	X		X
TÜNP HÖYÜK	X	X	X		
TİLHABEŞ	X	X	X		
LEYLİT	X	X	X		
GÖBEK	X	X			
KAZIKLI	X	X			
TİLKİTEPE		X			
KARGAMIŞ	X	X	X		
SAMSAT		X	X		
BAŞUR HÖYÜK SİİRT		X	X		X
BİRECİK		X	X	X	
TİTRİŞ	X	X	X		

Höyüklerde Bulanan Mezar Türleri

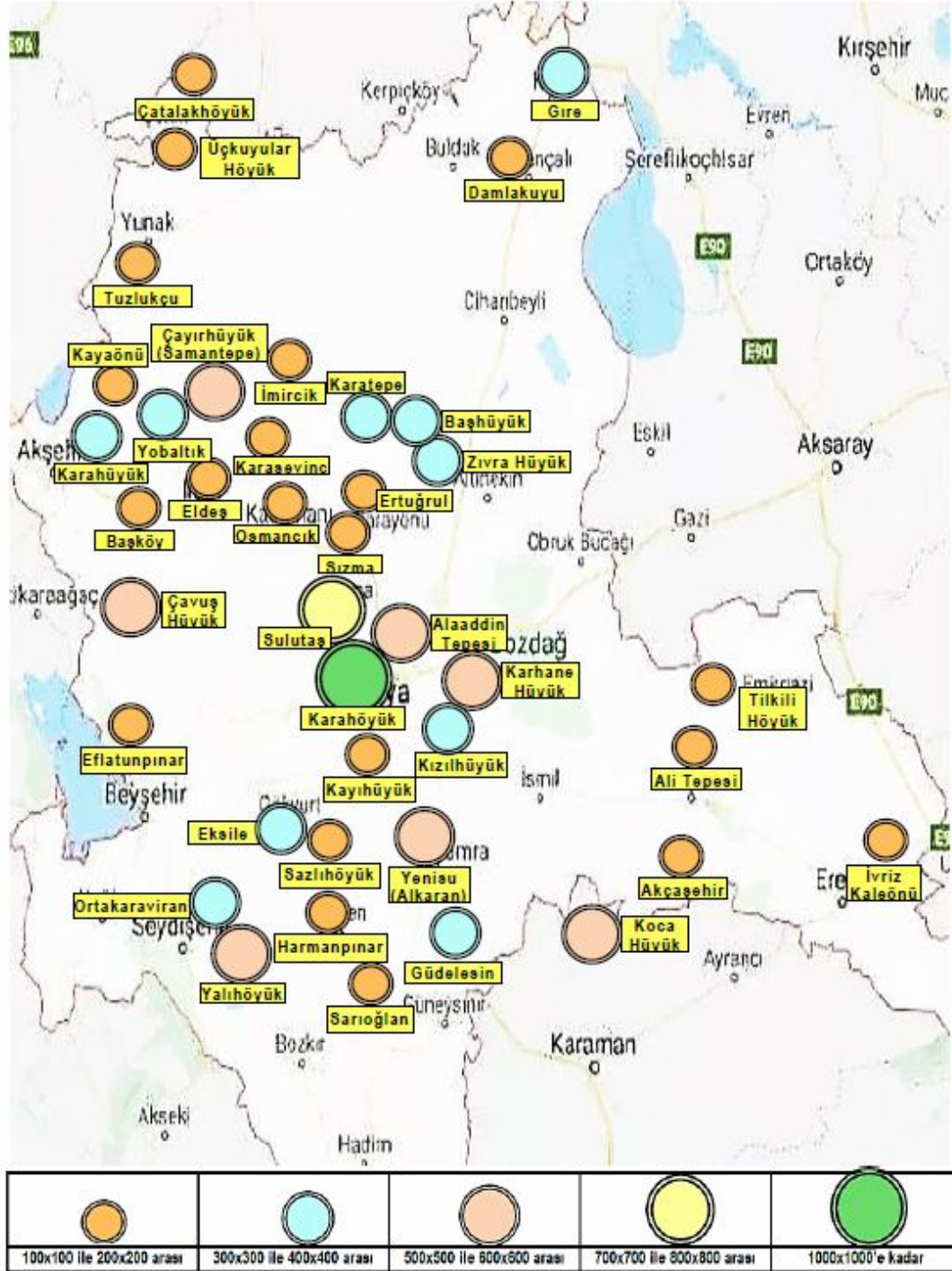
■ Höyüklerde Bulunan Mezar Türleri

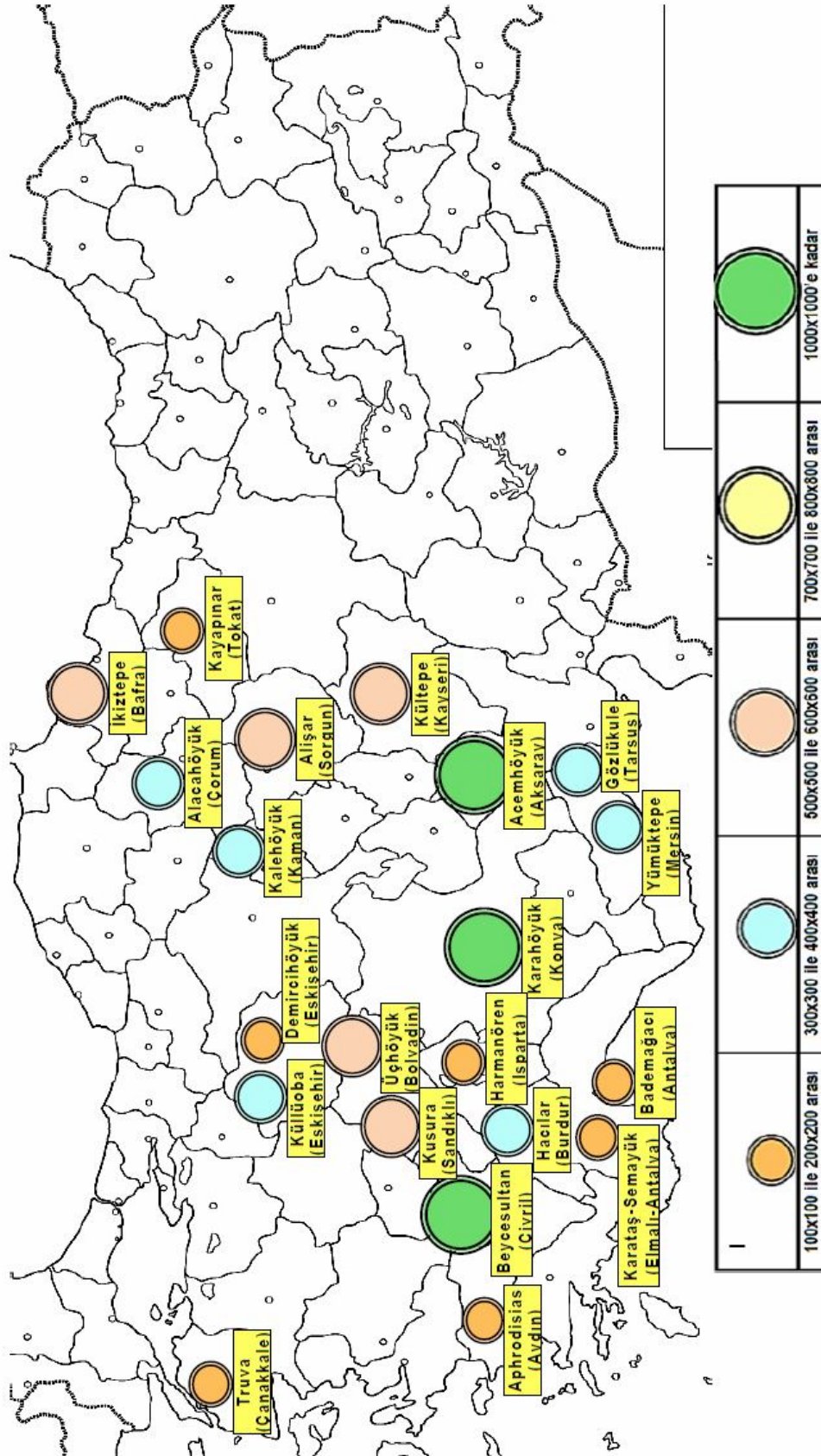
KONYA BÖLGESİNDEKİ HÖYÜKLER (Hrt. 1)

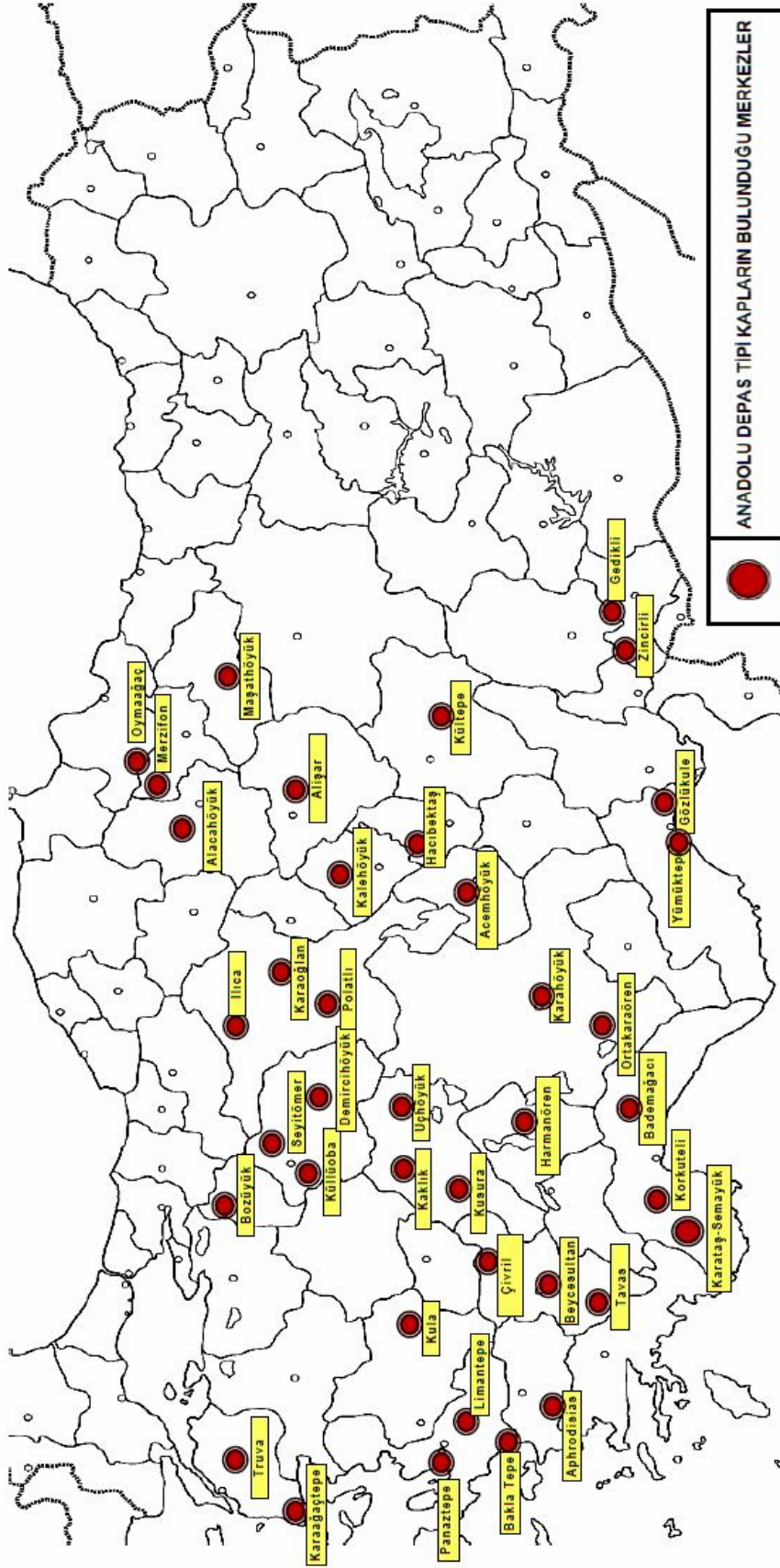
KONYA BÖLGESİ İTÇ HÖYÜKLERİ (Hrt.2)

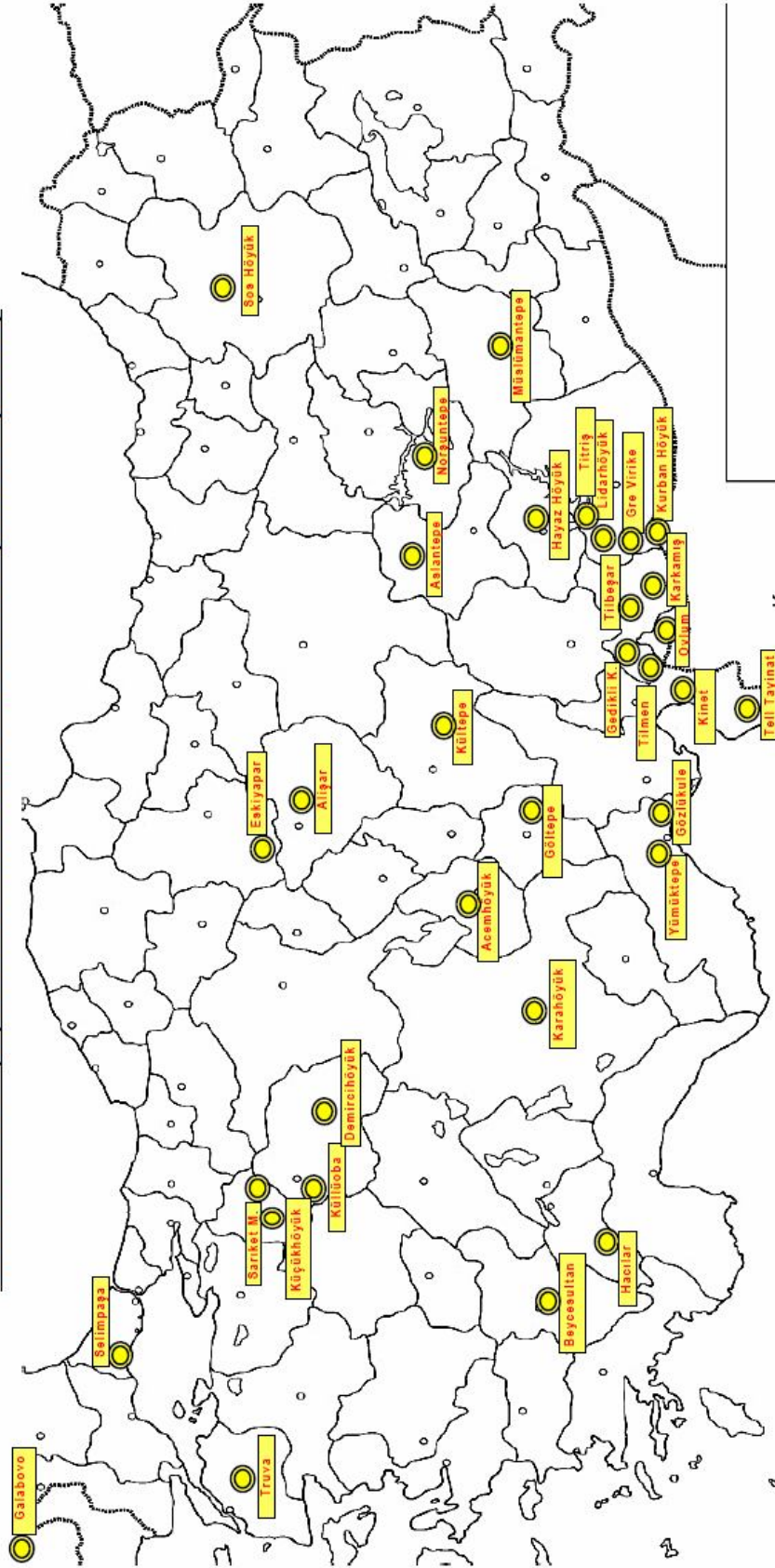
KONYA BÖLGESİNİ ETKİLEYEN İTÇ MERKEZLERİ HARİTASI (Hrt.3)

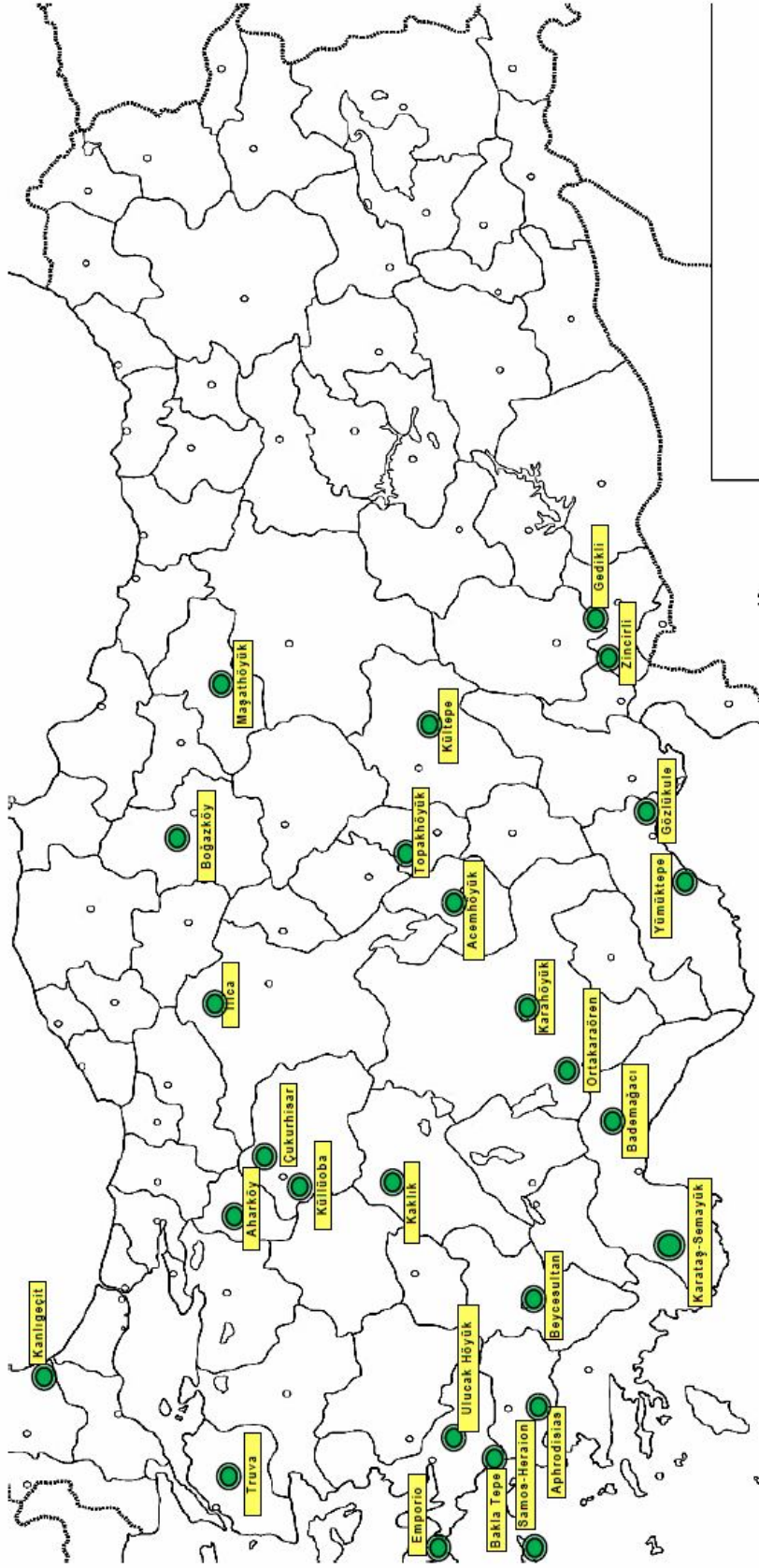
DEPAS TİPİ KAPLARIN BULUNDUĞU YERLEŞİMLER (Hrt.4)

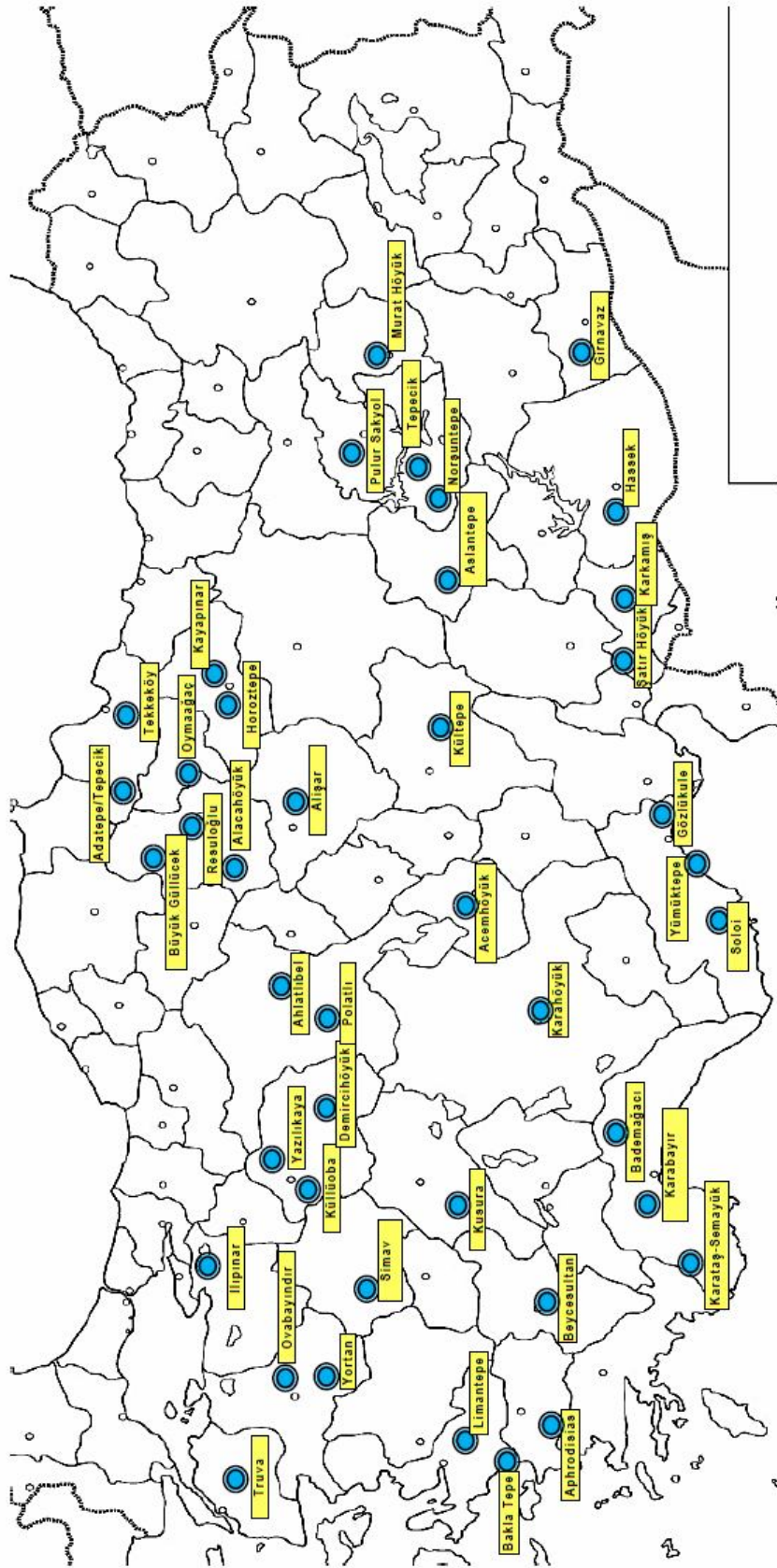
SURİYE TİPİ ŞİŞELERİN BULUNDUĞU YERLEŞİMLER (Hr.t.6)

ÇARK YAPIMI TABAKLARIN BULUNDUĞU YERLEŞİMLER (Hrt.7)

BALTALARIN BULUNDUĞU YERLEŞİMLER (Hrt.10)

HANÇERLERİN BULUNDUĞU YERLEŞİMLER (Hrt.11)

